

HUSIJSKA BUNA - PROIZVODILJA REVOLUCIONARNOG SUBJEKTA

Damir Arsenijević

Dino Dupanović

Jasmina Husanović

Nebojša Jovanović

Enes S. Omerović

Dino Šakanović

Šejla Šehabović

Ana Vujković Šakanović

BU
NA



19

20

- Naslov:** Husinska buna – proizvodnja revolucionarnog subjekta
- Urednik:** Damir Arsenijević
- Autori:** Damir Arsenijević, Dino Dupanović, Jasmina Husanović, Nebojša Jovanović, Enes S. Omerović, Dino Šakanović, Šejla Šehabović, Ana Vujković Šakanović
- Recenzenti:** prof. dr. Gajo Sekulić, prof. dr. Asim Mujkić
- Izdavač:** Rosa-Luxemburg-Stiftung SEE - Ured u Bosni i Hercegovini
- Tehnički sekretar:** Ana Vujković Šakanović
- Lektura:** Ferida Duraković
- Oblikovanje:** Boris Stapić
- Štampa:** RINGEIS promotion d.o.o.
- Tiraž:** 300
- Edicija:** *BUNA*
- Urednici edicije:** Damir Arsenijević, Jasmina Husanović, Nebojša Jovanović

Supported by Rosa-Luxemburg-Stiftung Southeast Europe with funds of the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development

HUSINSKA BUNA - PROIZVODNJA REVOLUCIONARNOG SUBJEKTA

**Damir Arsenijević / Dino Dupanović / Jasmina Husanović
/ Nebojša Jovanović / Enes S. Omerović / Dino Šakanović
/ Šejla Šehabović / Ana Vujković Šakanović**

**BU
NA**

Tuzla, 2021.

SADRŽAJ

PREGOVOR IZDAVAČA Krunoslav Stojaković	10
HUSINSKA BUNA – PROIZVODNJA REVOLUCIONARNOG SUBJEKTA Damir Arsenijević	13
ZNAČAJ ELEMENTA SOLIDARNOSTI U HUSINSKOJ BUNI Dino Šakanović	25
MJESTO HUSINSKE BUNE U HRONOLOGIJI FENOMENA POLITIČKOG NASILJA Enes S. Omerović	41
ODJECI HUSINSKE BUNE NA LJEVICU U BOSNI I HERCEGOVINI - UZROCI POVODI I POSLJEDICE Dino Dupanović	57
RUDARI U ŠTRAJKU: STOLJETNA ISKUSTVA DRUŠTVENO -POLITIČKOG RADA I KLASNE BORBE Jasmina Husanović	73
HUSINSKA BUNA NA FILMU Nebojša Jovanović	87
O KLASNOJ BORBI I NASILJU: KRLEŽA O HUSINSKOJ BUNI Šejla Šehabović	97
ISTORIOGRAFIJA O HUSINSKOJ BUNI: PRILOG BIBLIOGRAFIJI Ana Vujković Šakanović	109

Život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini ucijenjen je izborom: ili dejtonski mir ili podjela Bosne i Hercegovine.

Ovakav prisilni izbor tek je bosanskohercegovačka varijanta savremene kapitalističke demokratije: ili pristati na stalne “mjere štednje”, koje svakodnevno osiromašuju ljude i ograničavaju njihovu slobodu, ili se suočiti sa mnogo gorim scenarijem: sa haosom i potpunom katastrofom. Ukratko, konstantno smo stavljeni pred prisilni izbor, koji je nemoguć jer zahtijeva naš dobrovoljni pristanak na postojeće nepravde i nejednakosti. Iza ovakvog prisilnog izbora stoji zabrana mišljenja i djelovanja u okvirima emancipacije, revolucije i utopije.

Edicija **BUNA** jasno odbacuje prisilni izbor kao licemjerman, nasilan i depolitizirajući. Kao suprotnost lažnim alternativama, **BUNA** reaktivira naslijeđe emancipacijskih, revolucionarnih i utopijskih borbi za društvenu pravdu, jednakost i solidarnost. **BUNA** uspostavlja revolucionarnu sekvencu koja počinje od Husinske bune, preko Narodnooslobodilačke borbe, do najnovijih društvenih protesta u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Emancipacijski i utopijski horizont ove revolucionarne sekvence pokazuje nam iskustva i načine borbe, djelovanja i mišljenja koji predstavljaju iskorak iz današnjeg političkog statusa quo u Bosni i Hercegovini.

Edicija **BUNA** promovira tekstove koji na autentičan način promišljaju kako se gradi infrastruktura – fizička, kognitivna i afektivna – potrebna za proizvodnju i odbranu *društvenog dobra i društvene svojine* koji su cilj svake emancipacijske bune.

BUNA – kao objekt mišljenja i kao praksa usmjerena na emancipacijsku društvenu promjenu – utemeljuje se na *internacionalnoj proizvodnji znanja*. **BUNA** time generira neophodni društveno-politički rad za *drugачije vrednovanje društvenih odnosa* u kontekstu etno-kapitalističkog i neoliberalnog *terora mira* u Bosni i Hercegovini.

Bez ikakve dvojbe, u kolektivnoj memoriji jugoslovenskog radničkog i antifašističkog pokreta Husinska buna zauzima počasno mjesto.

To je bila buna protiv frapantne socijalne nepravde u tek uspostavljenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. To je bila buna protiv državno-policijskog nasilja, protiv političke elite koja je represijom nastojala ugušiti sve oblike radničkog organizovanja, a koja je netom osnovanu Komunističku partiju zabranila jer se uplašila radničke klase okupljene u revolucionarnu organizaciju.

Uprkos svim opisanim preprekama i ucjenjivačkim praksama kraljevskog režima, husinski rudari sačuvali su ono najbitnije – međusobnu proletersku solidarnost, koja je svakako bila preduvjet za samu borbu tokom jednodnevnog štrajka od 21. do 28. decembra 1920. godine, u periodu kada su vlasti progonile husinske rudare i kažnjavale organizatore otpora, prije svega Juru Keroševića, čija je smrtna kazna upravo zbog jugoslovenske i međunarodne radničke solidarnosti preinačena u dvadesetogodišnju robiju.

Husinski rudari su se i za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe istakli kao prvorazredni borci; pružali su otpor fašističkim osvajačima jednako kao i domaćim kolaboracionistima. Bili su vođeni proleterskim internacionalizmom i željom za solidarnim društvenim praksama, za demokratizacijom svih sfera života, pa i ekonomije. Napori i stradanje husinskih rudara

za vrijeme NOB-a ovjekovječeni su u pjesmi „Konjuh planinom“. Husinska buna i husinski rudari su, dakle, ostavili tragove u borbi za radnička prava kao i u anti-fašističkoj borbi. Stoga je više nego prikladno da tuzlanski ured Rosa-Luxemburg-Stiftung-a svoju istraživačko-aktivističku seriju publikacija *Buna* započne upravo Husinskom bunom – ne toliko zbog historijskog prisjećanja na događaj koliko zbog pokušaja da se sagledaju tadašnje prakse solidarnog organizovanja, a s ciljem aktualizacije i primjene u današnjem vremenu.

Radnička klasa i radnički pokret doživjeli su – ne samo na prostoru bivše Jugoslavije – duboki poraz. U društvenom životu na kapitalističkoj periferiji, kakva je svakako Bosna i Hercegovina, solidarnost je postala rijetka roba. No, na primjeru husinskih rudara možemo iznova naučiti da bez solidarnosti nema društvenog napretka.

Tuzlanski ured Rosa-Luxemburg-Stiftunga u svom edukativnom radu nastoji oživjeti vrijednosti i politički horizont husinskih rudara.

Jer u solidarnosti je naša snaga.

Krunoslav Stojaković

HUSINSKA BUNA – PROIZVODNJA REVOLUCIONARNOG SUBJEKTA

Damir Arsenijević

*...gdje je god kapitalizam
tu je zaostalost i divljaštvo.*
Jure Kerošević (1984: 277)

Revolucionarni subjekt, iskovan u Oktobarskoj revoluciji u Rusiji, inspirisao je komuniste širom Evrope koji su revolucijama pokušali doći na vlast. Izbile su komunističke revolucije u Njemačkoj i Mađarskoj. Revolucija u Mađarskoj, koju je predvodio Bela Kun, uspjela je 1919. godine na 133 dana uspostaviti komunističku državu. Husinska buna, koja se dogodila 20. decembra 1920. godine, jedna je od rijetkih iteracija revolucionarnog subjekta u Evropi, koja svojim impulsom nastavlja proizvoditi političke efekte već gotovo cijeli vijek.

Rudari su započeli štrajk zato što Vlada nije poštovala sporazum o visini dnevnica koji je sama potpisala. Represija načelnika Tuzle Dimitrija Grudića, koji je na štrajk odgovorio žandarmima i odlukom da protjera rudare Slovence iz Tuzle, izazvala je oružani otpor rudara. Grudić je prvo naredio da se Slovenci izbace iz državnih stanova. Nakon što su rudare Slovence u svoje kuće solidarno primili lokalni rudari, Grudić je poslao žandarme i vigilantske grupe sastavljene od kriminalaca da brutalno napadnu rudare Slovence i lokalne radnike koji su ih

primili. Na brutalne napade Grudićeve žgadije, na pljačku kuća i silovanje žena lokalni rudari odgovorili su oružanom odbranom. Pobunu je ubrzo ugušila vojska. Procjenjuje se da je tada oko 800 radnika i njihovih žena premlaćeno (Petrović, 1984: 284).

Husinska buna je revolucionarni događaj *par excellence*, koji je ugušen u krvi, kao i revolucionarni događaj *Spartakus grupe* u Njemačkoj, u represiji kontrarevolucionarnih snaga. Revolucionarni subjekt koji je stvoren, međutim, ostao je da produkuje političke efekte i da zaoštava društveni konflikt. Generalni štrajk – kao revolucionarni čin izuzimanja iz poretka akumulacije kapitala – i radnička solidarnost bivaju kriminalizovani. Nekoliko dana nakon gušenja Husinske bune Vlada donosi Obznanu – akt kojim je zabranila postojanje Komunističke partije, prokomunističkih sindikata, listova, udruženja i drugih organizacija. Komunističkoj partiji oduzeti su mandati u Parlamentu i započela je višegodišnja represija.

Efekat Husinske bune bio je dvojak. S jedne strane, dugoročno je skršio parlamentarni utjecaj Komunističke partije, onemogućio njeno djelovanje i smanjio njen utjecaj na zbivanja u državi. Međutim, s druge strane, Komunistička partija započinje svoju novu sekvencu – ilegalu.

Komunistička partija nastavila je vršiti utjecaj putem različitih listova i udruženja koja samo formalno nisu bila komunistička. Tako su se pojavila sportska društva poput *Slobode* u Tuzli ili *Veleža* u Mostaru, koje je direktno osnovala Komunistička partija. U ilegali je Komunistička partija ideološki, teorijski, organizaciono i infrastrukturno evoluirala, što ju je pripremio za organizovanje opštenarodnog ustanka protiv fašizma.

Kada su Sile osovine okupirale Kraljevinu Jugoslaviju, jedino Komunistička partija je uspjela zadržati svoju infrastrukturu, koja je već od ranije bila skrivena i ilegalna. Činili

su je iskusni operativci, potpuno sposobni da podignu ustanak i sukobe se s novim okupacionim vlastima.

Zbog velikog značaja u razvoju radničkog pokreta i u revoluciji za vrijeme Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji, Husinska buna za vrijeme i nakon rata dobila je kulturni status. Upravo su učesnici Husinske bune bili među prvima koji su se odmetnuli u partizane nakon okupacije.

Iako je nakon kontrarevolucionarnog rata protiv Jugoslavije 1990-ih godina Husinska buna poprilično zaboravljena u bivšim jugoslovenskim republikama, ona je za antifašizam i danas jako značajna: simbolički kapital Husinske bune vidljiv je u popularnoj kulturi, a njena aktualizacija nedavno je viđena u protestima 2014. godine u Bosni i Hercegovini. Husinska buna kao simbol rudarske borbe i antifašističkog pokreta nastavlja proizvoditi svoje efekte.

Ova knjiga prva je politička artikulacija efekata Husinske bune na antifašizam u 21. vijeku. U ovim esejima teorijske i organizacione postavke događaja koji zovemo Husinska buna promatraju se u društveno-istorijskom kontekstu, ali i aktuelizuju antifašističku borbu današnjice. Šta danas znači prizvati Husinsku bunu a ne uhvatiti se u depolitizujuće mrtvouzice komemorativne kulture? Kako bismo odgovorili na ovo pitanje, okvir od kojeg smo pošli u našim pojedinačnim i kolektivnim promišljanjima postavili smo pitanjem: šta smo mi danas iz perspektive Husinske bune, i kako nas to ojačava u smislu solidarnog istrajavanja u antifašističkoj borbi?

U kontrarevolucionarnom ratu protiv Jugoslavije 1990-ih i u „tranzicijskom miru“ – koji je zapravo podjela plijena i pravljene talova između novih vazalskih etnokapitalističkih moćnika – lako je prepoznati pokušaj brisanja borbe za pravdu i jednakost, ukratko za život dostojan čovjeka, koju je poveo radnički pokret početkom 20. vijeka. Jezivo je prepoznavanje nasilja i besramne

eksploatacije koje su radnici trpili ranih 1900-ih godina u nasilju koje je etnokapitalistički aparat koristio protiv radnika kada su oni ranih 2000-ih svojim tijelima štitili fabrike da ne budu isječene u staro željezo. Baš kao i tih ranih 1900-ih godina, pendrek je zamahnuo nad glavama radnika koji su ustali da brane radnička prava 2000-ih.

Radnička klasa, koju je radnički pokret stvarao i održavao sve do početka Drugog svjetskog rata, a kasnije osnaživao u socijalizmu, pogubljena je u koncentracionim logorima i masovnim grobnicama 1990-ih. Preživjeli radnici, iscrpljeni od rata i pukog preživljavanja, izgubili su svoje fabrike. Sada su svedeni na nadničare u radnim logorima, u kojima moraju nositi pelene da ne bi trošili vrijeme novih kapitalista na osnovne fiziološke potrebe. Danas, kada je novi privatnik iscrpio svu vrijednost iz fabrika i tu vrijednost odnio iz naše zemlje, i kada su se etnokapitalisti namirili tako što su privatizacijom omogućili krađu i uništenje fabrika, uz ogromnu nezaposlenost i hronično siromaštvo – svi smo primorani da strahujemo od opasnosti koja nam prijete zbog nezbrinutih opasnih otrova u kosturu fabrika. Sada, kada su radnici ućutkani, nasilje vigilantskih grupa u Bosni i Hercegovini usmjereno je na migrantsku populaciju, koja je uhvaćena između frontex batinaša u Hrvatskoj i bahatih vigilanata u Bosni i Hercegovini.

Danas su riječi Jure Keroševića, koji je amblem Husinske bune i radničke borbe za oslobođenje i pravdu, pronašle svog adresata u nama stotinu godina nakon Husinske bune – *gdje je god kapitalizam tu je zaostalost i divljaštvo*.

Teorijski i organizacijski zalog Husinske bune za borbu protiv zaostalosti i divljaštva kapitalizma nalazimo u materijalizaciji društvene emocije *solidarnosti* kroz *afirmaciju pobune* kao načina oslobođenja od fašističkog nasilja, kroz artikulaciju i izgradnju *revolucionarnog subjekta*, kao i kroz

promišljanje i ostvarivanje *proleterske pravde*.

Pobunom protiv fašističkog nasilja

Dvije nedopustive stvari za tadašnju vlast bile su radnička obustava rada i radničko iskazivanje solidarnosti prema iseljenim slovenačkim rudarima. Tadašnjoj vlasti bilo je nepojmljivo da osiromašeni radnici nisu pristali da se povuku u sferu sitno-sopstveničkog interesa kad su se našli suočeni sa nasiljem sistema. I zato vlast odlučuje da u Tuzli nad rudarima primijeni metode Benita Mussolinija, čiji *skvadristi* već od proljeća 1920. godine u Trstu napadaju socijaliste i Jugoslavene. Načelnik Tuzle Grudić na rudare i njihove porodice šalje vigilantske kriminalne grupe – pošto je vojska prvobitno odbila da se uključi – i na taj način strukturalno pravi sasvim novu situaciju jer izuzima Tuzlu iz poretka zakona i u ovom vanrednom stanju čini *fašistički zločin*.

O ovom zločinu Božo Petrović, željeznički radnik, svjedoči: „Tuzla sa okolnim selima bila je zatvorena. Niti se moglo iz Tuzle ni u Tuzlu bez naročite dozvole Grudića. Osnovana je garda od gradskih propalica naklonjenih zločinima. Oni su išli po selima od kuće do kuće uz pratnju vojnika, hvatali radnike i njihove žene. Tukli ih i vodili u zatvore. Pljačkali su po kućama odnoseći sa tavana meso i slaninu, i druge vrijedne stvari koje bi našli u kući. Bilo je i silovanja žena“ (Petrović, 1984: 284).

Upravo je čin napada žandarima, policije, gardista i vigilantskih grupa na žene slovenačkih rudara bio ključan da lokalni rudari stanu u njihovu odbranu *svim sredstvima*. Kako se Jure Kerošević sjeća: „Napali su dvije rudarske žene, Slovenke. One su dotrčale kod nas. Imena sam im zaboravio. Time je „dara“ prevršila mjeru. Više ništa nismo pitali, ni čekali, ni mislili. Zaposjeli smo brda: Markovište, seosko groblje i bacili se u borbu

protiv žandarma“ (Kerošević, 1984: 276). Ovo bismo danas mogli okarakterisati kao *rodnu dimenziju rudarske solidarnosti*.

List *Organizovani radnik* 2. novembra 1922. godine piše: „Kao dokaz da su rudari spremali krvoproliće g. Grudić je tada sekretaru radničke komore mogao samo pokazati dva pištolja i jednu dugu pušku, posle krvave trodnevne premetačine po selima. Ali zato je g. Grudić u društvu sa tamošnjim vojnim vlastima bio utrapio pušku u ruke običnim banditima, naoružao dečake ispod dvadeset godina, i tako neodgovorne elemente pustio da raščiste sa radnicima“ (Organizovani radnik, 2. XI 1922).

Tako možemo postaviti tezu da je *Husinska buna naš prvi organizovani solidarni odgovor na fašističko nasilje*.

Revolucionarni subjekt

Solidarni organizovani odgovor rudara na fašističko nasilje trenutak je revolucionarne subjektivacije. Interesantno je da odluku rudara na pobunu ne usmjerava direktno Komunistička partija, pošto se u trenutku izbijanja pobune glavne partijske snage koje su radile s rudarima nalaze van Tuzle: Mitar Trifunović Učo nalazio se u Sarajevu, Tomo Anđelić je pod pritiskom policije zbog organizovanja generalnog štrajka otišao u Beograd, a Franjo Rezač je kao stranac po naredbi vlasti morao napustiti zemlju. Ovaj subjekt se javlja u afirmaciji *nepotkupljivog života* koji ne pristaje na ucjene i na bijeg u navodnu sigurnost partikularnog religijskog-nacionalnog identiteta, premda su vlasti pokušale da razbiju rudarsko jedinstvo igrajući na kartu religijsko-nacionalnih razlika. Kako list *Organizovani radnik* navodi: „U tuzlanskim rudnicima kao rudari najviše su zaposleni muslimanski i katolički elementi protiv kojih su bili nastrojavani duže vremena

pravoslavni“ (Organizovani radnik, 2. XI 1922).

Nepotkupljivi život rudara politički se izuzima iz optičaja identitarnih matrica na koje moć pokušava da ga svede, i u tom činu izuzimanja istovremeno je sveden na *goli život proletera*, gdje se biologija i politika susreću. Ovaj goli život proletera u vanrednom stanju koje Grudić vanzakonski uvodi može biti mučen, batinan do smrti, i silovan. Goli život proletera tako postaje ne samo oblik života već i *oblik preživljavanja*. Kada se rudar s Husina proletarizuje? Upravo u trenutku kada se identifikuje i solidarizuje s napadnutom i silovanom ženom svog protjeranog slovenačkog komorata. Tada on više nije samo i jedino rudar već je u pravom smislu proleter, jer pobunom omogućava najširu metaforizaciju među svima koji su isključeni iz zakona i svedeni na goli život.

Goli život proletera je i radikalno usamljena pozicija. Jure Kerošević osuđen je na smrt vješanjem. Odbija da bude uvučen u igru žalbe višim nivoima vlasti jer je svjestan da je vlast u Beogradu ista ona koja je stavila proletere van zakona i zvjerski ih mučila i ubijala u Tuzli. Ali Kerošević se također izuzima iz poretka vlasti tako što presuđuje sam sebi pokušajem samoubistva. Njegovim riječima izrečenim u sudnici trenutak prije nego će sebi zabosti nož u stomak, on se postavlja kao „gospodar svoga života i svoje smrti“ (Kerošević, 1984: 278). Nasuprot suverenu monarhije postavlja se proleter-suveren, koji bez straha, žrtvovanjem svog golog života anticipira novi društveni poredak. Čak i nakon što ga održe u životu i oporave od rana koje je sebi nanio u pokušaju samoubistva, proleter-suveren je već s onu stranu života, jer kako kaže: „kod mene zavlada neko čudno stanje, bez želja, bez tuge“ (Kerošević, 1984: 278). *Znanje golog života proletera je da je revolucionar uvijek-već mrtav.*

Proleterska pravda

Na nasilje eksploatacije, nehumanih uslova rada i sveopšteg osiromašenja radništva rudari odgovaraju izuzimanjem iz poretka nepravde i sile – *proleterskim generalnim štrajkom*. Kako nas podsjeća Walter Benjamin, generalni štrajk je *nasilje bez krvi*, nenasilna akcija kao „čisto sredstvo“ koje uništava nasilni državni aparat (Benjamin, 2003: 250). A država to prepoznaje i zato se svom silom obrušava na rudare, i u činu krvavog nasilja uvodi vanredno stanje. Emancipacijski potencijal generalnog štrajka vidljiv je upravo u tome da rudari nisu željeli politički štrajk u vidu odbijanja poslušnosti vlastima već sveopšte izuzimanje iz poretka države: „Da su rudari želeli sukob, oni su ga mogli stvoriti na taj način što ne bi poslušali naredbu da se isele iz rudarske kolonije. Oni su znali da je njihovo najjače oružje u klasnoj borbi, ako skrste ruke i ne rade, a na to su po svim zakonima imali potpuno pravo“ (Organizovani radnik, 2. XI 1922). Nasilje države kroz policijski i vigilantski aparat, pod krinkom očuvanja zakona i poretka, suspenduje postojeći zakon i uvodi fašistički zločin. Samo u trenutku kada brane goli život proletera od fašističkog zločina, rudari koriste silu. Ovo je emancipacijski čin korištenja sile, jer rudari nisu željeli koristiti silu u generalnom štrajku.

Već tada postaje operativan koncept *radnog naroda* u ime kojeg se zahtijeva pravda, kao kolektivne subjektivacije, koji će nakon Drugog svjetskog rata biti kodifikovan i iz kojeg će se izroditi koncept i praksa *društvene svojine* (Glas Slobode, 27. XII 1920). Da su pretpostavke za društvenu svojinu već bile stvorene, vidimo u praksi *društvene brige* rudara spram rudnika prije generalnog štrajka. Nasuprot pukoj kapitalističkoj eksploataciji rudara i prirodnih resursa, u decembru 1920. godine štrajkački odbor radnika „učinio je sve što je potrebno da rudnik ne bi pretrpio materijalnu štetu od požara ili poplava, pa su ostavljeni potrebni

radnici da rade na opasnim mjestima“ (Petrović, 1984: 283). Ova vrsta društvene brige radnika biće iznimno važna i u štrajkovima radnika ranih 2000-ih godina, naročito u tuzlanskoj industriji, kada su radnici zalagali vlastita tijela da sačuvaju zajednicu od većih ekoloških katastrofa nakon što su privatizovane fabrike isječene u staro željezo, a privatnici u sprezi sa etnokapitalističkim vlastima ostavili opasne hemikalije i otrove nezbrinute da truju ljude i životnu sredinu.

Jure Kerošević artikuliše *proletersku pravdu* u momentu kada odbija ponudu da se žali na presudu smrtno kazne: „...da se žalim nekom Štroblu u Beogradu protiv Štrobla iz Tuzle, pomislio sam. Za nas rudare nema pravde osim naše proleterske. 'Neću da se žalim i neću!'“ (Kerošević, 1984: 277). Goli život proletera ne može biti sveden na sužanjsku poziciju dobijanja života na poklon kroz pomilovanje države – to proleter-suveren zna i radije prihvata *žrtvu svoje smrti* da bi dokinuo nasilje fašističkog zločina.

Zalog Husinske bune i njenih revolucionarnih koncepata i praksi – solidarnosti, pobune protiv fašističkog nasilja i proleterske pravde – nastavio je biti operativan u odgovoru na kontra-revolucionarni teror koji je počeo 1990-ih godina. Možemo ga prepoznati u odbrani principa „na vatru odgovoriti vatrom“ 1992. godine, zbog kojeg je kasnije Ilija Jurišić iz Tuzle bio kriminalizovan, uhapšen i suđeno mu je u Beogradu 2009. godine; ili u društvenoj brizi radnika za zajednicu u radničkim štrajkovima 2000-ih; ili u protestima i plenumima iz 2014. godine. Tačno stotinu godina nakon Husinske bune rudar je opet sveden na goli život i na štrajk glađu. Siromaštvo se koristi kao oblik vladavine u kojem su radnici istrenirani da prihvate sve nehumanije uslove rada zarad preživljavanja. Vigilantske grupe organizovano napadaju migrante koji na zimi spavaju u neuslovnim prostorima i smrzavaju se kao i istjerani slovenački rudari 1920. godine. U ovakvim uslovima gradimo revolucionarni subjekt, koji će

okončati kontrarevolucionarno nasilje što nas brutalizuje već trideset godina. Vrijeme je da okončamo zaostalost i divljaštvo kapitalizma.

Zato je ova publikacija prva u ediciji Buna, koju pokrećemo s ciljem aktualizacije koncepata i praksi oslobađanja od fašističkog nasilja.

Bibliografija

Benjamin, Walter. 2003. "Critique of Violence", U: Selected Writings, vol.1, 1913–1926, Belknap Press, Cambridge/MA, London/UK, 2003, str. 236-252.

Glas Slobode. 27. XII 1920. „Nasilja bosanske vlade nad rudarima“, U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje, Ur. Antičić, Zdravko, Čubrilo Marija, Đaković, Luka *et al.* Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni historijski arhiv Tuzla, str. 227-228.

Kerošević, Jure. 1984. "Izvod iz sjećanja J. Keroševića objavljenog u knjizi *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*", U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje, Ur. Antičić, Zdravko, Čubrilo, Marija, Đaković, Luka *et al.* Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni historijski arhiv Tuzla, str. 276-277.

Organizovani radnik. 2. XI 1922. "Kako je bilo u Tuzli!", U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje, Ur. Antičić, Zdravko, Čubrilo Marija, Đaković, Luka *et al.* Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni historijski arhiv Tuzla, str. 274-275.

Petrović, Božo. 1984. "Sjećanje Bože Petrovića, željezničkog radnika, člana KPJ na događaje u vezi sa Husinskom bunom", U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje, Ur. Antičić, Zdravko, Čubrilo Marija, Đaković, Luka *et al.* Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni historijski arhiv Tuzla, str. 282-284.

ZNAČAJ ELEMENTA SOLIDARNOSTI U HUSINSKOJ BUNI

Dino Šakanović

Radnički pokret u Bosni i Hercegovini u svojoj je suštini pokret solidarnosti. Upravo je element solidarnosti unutar ovoga pokreta jedna od njegovih glavnih odrednica i element koji je odredio njegovo djelovanje i pogled na bosanskohercegovačku stvarnost u kojoj je djelovao.

Razvoj radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini, iz kojeg je proistekla Husinska buna, započeo je dolaskom Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine (Imamović, 1976: 12). Iako je sama socijalna ideja u bh. društvu daleko starija od austrougarske vlasti, njen razvoj te političko i sindikalno organiziranje započinju upravo pod vlašću dvojne monarhije.

Bosna i Hercegovina je za tadašnje evropske standarde bila zaostala zemlja. Za vrijeme osmanske uprave nije bila industrijalizirana. Sve do dolaska Austro-Ugarske nisu postojali nikakvi industrijski kapaciteti (Hadžibegović, 1980: 14), dok su željeznice

bile slabo razvijene, nesigurne i nefunkcionalne (Irijart, 1981: 60). Stanovništvo se na selu bavilo poljoprivredom i stočarstvom, a u gradu trgovinom i zanatstvom. Industrija nije postojala, a manufakturna proizvodnja bila je rijetka. Radništva kao društvene grupe nije bilo (Hadžibegović, 1980: 12).

U vremenu kada Karl Marx objavljuje prvi tom *Kapitala*, u Bosni i Hercegovini vladaju feudalni odnosi pod osmanskom vlašću. Lokalni feudalci posjeduju zemlju i kmetove. Zato ne čudi što su prvu pravu socijalističko-marksističku ideju donijeli strani radnici iz razvijenijih dijelova Austro-Ugarske koji u Bosnu i Hercegovinu dolaze nakon otvaranja prvih rudnika, fabrika i željezničkih pruga.

Između radnika iz drugih dijelova Monarhije, koji su uglavnom dolazili kao stručni kadar, i domaćih radnika, koji su bili nekvalificirani, postojale su značajne socijalne razlike. Životni uslovi prvih radnika u Bosni i Hercegovini nisu bili dobri. Radni odnosi nisu bili regulirani zakonom (Hadžibegović, 1980: 207). Nakon austrougarske okupacije radno vrijeme trajalo je između 12 i 18 sati dnevno. Samo je radno vrijeme djeci između 10 i 14 godina u rudnicima ograničeno na osam sati. Radni su bili svi dani u sedmici (Hadžibegović, 1980: 219). Uprave rudnika i preduzeća podizale su lijepe radničke stambene kolonije, ali samo za činovnike i stručnjake doseljene iz drugih dijelova Monarhije, dok su se domaći, niskokvalificirani radnici za smještaj snalazili sami (Hadžibegović, 1980: 254). Radnici su stanovali u kolibama koje bi sami podizali. U jednoj kolibi bilo je smješteno po 30 i više šumskih radnika. Kolibe su bile nepraktične posebno u kasnu jesen i zimu zbog hladnoće i vlage (Hadžibegović, 1980: 255). Pojedini domaći šumski radnici koji nisu znali sazidati kolibu spavali su na zemlji stavivši granje iznad glava kao zaklon od kiše (Hadžibegović, 1980: 256).

Umjesto da ove razlike posluže za razdor unutar radničkog pokreta, poslužile su kao element za razvoj međuradničke solidarnosti. Prvu socijalističku štampu Zemaljska vlada BiH pronašla je već 1880. godine kod stranih radnika u Višegradu, koje je odmah protjerala. U cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo je zabranjeno 170 socijalističkih časopisa iz cijelog svijeta. Protjerivanje kao metodu borbe protiv socijalnih ideja vlasti su zadržale sve do Husinske bune, a upravo će solidarni otpor protjerivanju radnika dovesti do ustanka na Husinu (Hadžibegović, 1980: 310).

Prvi štrajk u Bosni i Hercegovini izbio je 1890. godine u Maglaju, a počeli su ga bačvarski radnici podrijetlom iz Hrvatske (Hadžibegović, 1980: 311). Godine 1893. zabilježen je prvi slučaj radničke solidarnosti u Bosni i Hercegovini: radnici štamparije u Sarajevu skupili su 30 forinti i poslali ih kao pomoć radnicima štamparije u Zagrebu koji su štrajkali (Hadžibegović, 1980: 311).

Radnici su prevazišli vlastite nacionalne, vjerske, kulturološke i čak jezične razlike, te u borbi za svoja prava počeli nastupati jedinstveno i solidarno. O tome svjedoči i povezivanje bh. radnika s ostatkom Monarhije. Bečki list *Arbeiter Zeitung*, glasilo austrijske Socijaldemokratske stranke, imao je svog stalnog dopisnika iz željezare u Varešu (Hadžibegović, 1980: 312).

Između 1896. i 1898. godine osnivaju se prva radnička društva u Bosni i Hercegovini (Hadžibegović, 1980: 316). Za razliku od sličnih društava koja su osnivali građanski i nacionalni krugovi, radnička društva nisu bila ograničena na pripadnike jedne nacije ili religije, nego su okupljala članove po zanimanjima. Element radničke solidarnosti nadjačao je pokušaje osnivanja nacionalnih

radničkih društava (Hadžibegović, 1980: 317). Solidarno organiziranje radničkog pokreta potisnulo je nacionalno. Razlog za to se može tražiti i u malobrojnosti radnika, ali i u činjenici da su, ipak, sve radnike opterećivali isti problemi. Prvi sindikat u Bosni i Hercegovini osnovan je kao solidaran, nadnacionalni i sveopći radnički pokret 27. augusta 1905. godine. U upravu Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine imenovani su radnici iz sve tri velike bh. nacionalne/vjerske grupe kao i strani radnici na radu u BiH. Od šest osnovnih ciljeva Saveza dva su bila solidarna: ekonomska pomoć radnicima i pomoć nezaposlenim radnicima. Prvi sindikat je nadrastao nacionalne podjele i distancirao se od nacionalnih pitanja u Bosni i Hercegovini istaknuvši kako se bori za radnička prava. Osim toga, radnički pokret je prvi pokret koji se solidarizirao sa ženama i prihvatio ih kao relativno ravnopravne. Iako su žene bile manjina i nisu ušle u rukovodstvo Glavnog radničkog saveza, one su bile njegovi osnivači i članovi (Hadžibegović, 1980: 319).

Osim sindikalno, radnički pokret se na temelju solidarnosti organizirao i politički. Osnovana je Socijaldemokratska stranka 28. juna 1909. godine. Kongresu je prisustvovalo 87 delegata, od čega dvije žene. Osim bh. radnika, kongresu su prisustvovali i šestorica predstavnika socijaldemokratskih stranaka iz Srbije, Hrvatske, Češke, Austrije, Mađarske i Slovenije (Hadžibegović, 1980: 333-334).

Na temeljima radničke solidarnosti, koja je nadrasla njihove razlike, uspostavljen je pokret koji će svoj solidarni vrhunac doživjeti upravo za vrijeme Husinske bune.

Radnički pokret u BiH je za vrijeme Prvog svjetskog rata privremeno zamro, a element solidarnosti se ugasio. Na radništvo

se prenijela opća kriza svjetskog socijalističkog pokreta i raspadanje Druge internacionalne, koja se podijelila po nacionalnim osnovama u vezi s pitanjem treba li podržati rat ili ne (Antonić i dr., 1990:67).

Dužina rata, koji je u početku zamišljan kao kratak sukob u kome će biti riješeni svjetski problemi, zatim Oktobarska revolucija i nastanak prve socijalističke države ohrabрили su radnički pokret u BiH, koji 1917. godine ponovo obilježava Prvi maj, a 1919. predvodi nove štrajkove (Antonić i dr., 1990: 68). U Bosnu i Hercegovinu vratilo se i 210.000 oslobođenih zarobljenika iz Rusije, koji su proširili vijesti o socijalističkoj revoluciji (Antonić i dr., 1990: 70).

Radnički pokret nastavio se razvijati u novoj državi – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je formirana 1. decembra 1918. godine (Matković, 1988: 63). Ubrzo su se socijalističke političke partije nove države, na Kongresu ujedinjenja u Beogradu od 21. do 23. aprila 1919. godine, ujedinile u novu svejugoslovensku političku stranku – Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista) (Petranović i Zečević, 1985: 211). Sindikati su se ujedinili 23. aprila 1919. godine (Petranović i Zečević, 1985: 213). U novoj državi, koju su trajno opteretile nacionalne razlike, radnički pokret zadržao je element nadnacionalne radničke solidarnosti i fokusirao se na socijalna pitanja.

Nakon ujedinjenja u prvu Jugoslaviju, međunarodni revolucionarni procesi počeli su značajno opterećivati domaće političke prilike. Revolucija u Rusiji, praćena pogubljenjem vladajuće kraljevske obitelji Romanov, revolucija u susjednoj Mađarskoj, revolucije i ustanci u Slovačkoj i Njemačkoj, kao i prijetnje od izbijanja revolucija u mnogim drugim zemljama – sve je to izazvalo

strah dinastije Karađorđević i novih vlasti prve Jugoslavije od socijalnih pokreta (Antonić i dr., 1990: 73). Zato je zabranjeno obilježavanje Prvog maja 1919. godine, što je dovelo do generalnog štrajka na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, kada su rad obustavili rudari, željezničari, željezari i mnogi drugi radnici. Vlasti su veoma oštro reagirale na štrajk. Uhapšeno je oko 2.000 radnika. Raspuštene su stranačke i sindikalne organizacije, njihovi prostori i arhive oduzeti, a stranački list *Glas slobode* je zabranjen. Uhapšeno je i 18 najistaknutijih radničkih funkcionera. Protiv radnika intervenirale su vojne jedinice (Antonić i dr., 1990: 89). Za razliku od austrougarskih vlasti, koje su radnički pokret suzbijale administrativno, nove jugoslovenske vlasti suzbijale su ga silom. Ovaj patent ponašanja doveo je do težih sukoba i, naposljetku, do oružanog ustanka za vrijeme Husinske bune.

Novi generalni štrajk, ovoga puta strukovnih sindikata željezničara, paralizirao je Kraljevinu SHS u aprilu 1920. godine. U štrajk je stupilo oko 50.000 željezničara zbog sukoba s Vladom u vezi s pravilnikom o radu i kolektivnim ugovorima. Potpuno je obustavljen željeznički saobraćaj, a štrajku su se odazvali i željezničari iz BiH. Vlasti su ponovno reagirale silom te su proglasile militarizaciju željeznica, željezničare pozvale na vojnu vježbu, a ponegdje osnovale i prijeko sudove. U sukobu željezničara i žandarma u Ljubljani poginulo je 14 radnika. Štrajk je na kraju ugušen silom (Antonić i dr., 1990: 95). Ideološke razlike unutar radničkog pokreta između socijaldemokratske struje koja se zalagala za parlamentarni rad i već otvoreno komunističke struje koja se zalagala za revoluciju, došle su do punog izražaja za vrijeme Drugog kongresa SRPJ(k), održanog u Vukovaru od 20. do 24. juna 1920. godine. Na ovom kongresu dvotrećinskom većinom delegata izabrano je novo potpuno komunističko vodstvo, a ime stranke

promijenjeno u Komunistička partija Jugoslavije. Socijaldemokratska struja potpuno je poražena i isključena iz vođenja partije. KPJ se tad otvoreno založila za uspostavljanje sovjetske republike u Jugoslaviji i izvođenje revolucije. Sovjetska republika nije shvaćana kao ideja priključenja Sovjetskom Savezu, nego kao oblik revolucionarne političke organizacije i vlasti. Prihvaćen je parlamentarni rad, ali kao sredstvo borbe za revoluciju (Petranović i Zečević, 1985: 215-217).

Slamanje revolucije u Mađarskoj, stabilizacija stanja u zemlji i uspješno slamanje štrajka željezničara ohrabрили su Vladu da odustane od politike socijalnih kompromisa. Tako je, uz mjere o gušenju štrajka centralne vlade u Beogradu, Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine počela otezati s primjenom dogovora o podizanju nadnica rudarima. Nakon što Vlada nije željela ispoštovati dogovor o povećanju nadnica na koji je sama pristala, rudari su se našli u jako teškoj poziciji. S jedne strane su bili pritisnuti teškim uslovima života i niskim plaćama, a s druge strane sve agresivnijom Vladom koja nije željela odgovoriti na njihove socijalne zahtjeve.

Radnički pokret, stasao u solidarnosti, na ovakvo ponašanje Vlade imao je opći i zajednički odgovor: generalni štrajk. Prevazišavši različite uslove rada te kulturološke, nacionalne i jezične razlike, rudari širom Kraljevine SHS zajedno su stupili u štrajk. Temelj štrajka bila je upravo radnička solidarnost, iskovana još za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, koja je nadvladala međusobne razlike. Rad su prvi obustavili rudari Slovenije, a odmah potom i 5.000 rudara iz Bosne i Hercegovine, gdje je generalni štrajk rudara počeo 21. decembra 1920. godine. Štrajkali su i rudari ugljenokopa Kreka iz Tuzle, gdje su rudari bili najbrojniji. Na ovakvu opću radničku solidarnost i generalni štrajk u državi vlasti

su, u skladu s ranijom praksom, odgovorile nasiljem i represijom. Proglasile su štrajk političkom akcijom ne želeći priznati kako se radi i o solidarnom socijalnom pokretu. Za vlasti je posebno alarmantna bila situacija u Tuzli, gdje je štrajk bio najradikalniji pod vodstvom komunista na čelu sa Mitrom Trifunovićem Učom i Franjom Rezačem. Ova dva iskusna politička radnika od ranije su imala iskustva u vođenju štrajkova. Nacionalna raznolikost rudara koji su stupili u štrajk i nacionalna raznolikost njihovih vođa najbolje pokazuju koliko je solidarnost preovladavala nad pripadnošću naciji.

Vlasti su se dodatno uzbunile kada je, navodno, pronađeno pismo kojim su rudari Kreke zaprijetili napadom na Tuzlu ukoliko se njihovi zahtjevi ne ispune (Madžar, 1984: 259). Za gušenje pobune rudara vlasti su čak formirale dobrovoljačke milicije i podijelile im oružje iz državnih magacina (Madžar, 1984: 260).

Štrajk u Tuzli eskalirao maltene odmah po izbijanju, kada je vlada naredila da se svi štrajkači moraju iseliti iz državnih stanova u kojim su živjeli. Ovo je posebno pogodilo strane rudare izvan područja Tuzle, prije svega rudare Slovence, koji su zbog štrajka postali beskućnici. Budući da nisu mogli spriječiti vladu da iseli njihove komorate iz državnih stanova, rudari su na ovu mjeru odgovorili solidarnošću: domaći rudari iz okolnih naselja kao što su Lipnica, Mramor i Husino u svoje su kuće primili rudare strance. Ovakav solidarni odgovor rudara na državnu represiju dobiva na značaju ako uzmemo u obzir da su uslovi života bili teški, da je hrane bilo malo a kuće su bile loše. U tu svoju sirotinju rudari su ipak, u znak solidarnosti, primili svoje komorate. Vlada, međutim, nije odustala; odlučila je slomiti i štrajk i ovaj akt radničke solidarnosti inzistirajući na protjerivanju stranih rudara čak i iz kuća domaćih rudara. Policija i žandarmi pokušali su

ući u rudarska sela i protjerati rudare iz kuća. Ovakvo ponašanje vlasti prelilo je čašu strpljenja rudara, koji su u pokušaju odbrane svojih komorata uzeli u ruke ono što su imali oružja i zapucali na policiju i žandarme. Najjači sukobi izbili su u selu Husino, po čemu je ustanak dobio ime. Zajedničko solidarna borba za bolje uslove rada i smještaj rudara dovela je do oružanog sukoba, u kojem je jedan žandarm ubijen a tri žandarma zarobljena. Rudari nisu odustali ni nakon dolaska pojačanja. U nastavku sukoba sa žandarmerijskim i policijskim pojačanjem kao i sa dobrovoljačkom milicijom ubijena su dva rudara (Madžar, 1984: 273).

Ubrzo su pojačanja i dolazak vojske slomili oružani otpor rudara. Pobunjeni rudari su uhapšeni, ali i nakon propasti štrajka represija je nastavljena sudskim putem. Rudar Jure Kerošević osuđen je na smrt zbog ubistva žandarma, što je izazvalo žestoke reakcije u Kraljevini SHS i svijetu (Madžar, 1984: 409). S Keroševićem se solidarizirao radnički pokret. Komunistička partija Jugoslavije osporavala je sudsku presudu tvrdeći kako za nju nema dokaza i osuđivala je navodnu povredu sudskih pravila prilikom suđenja. Sam Jure Kerošević odbio je prihvatiti presudu i prilikom izricanja smrtne kazne izvadio je nož i nekoliko puta se ubo u trbuh. Zbog ovoga je izricanje kazne odloženo, a KPJ je preko Internacionale pokrenula međunarodnu akciju solidarnosti za spašavanje Keroševića (Madžar, 1984: 407). Podršku Keroševiću izrazile su socijalističke organizacije širom Evrope; članci o njemu pisani su u socijalističkoj štampi; podržale su ga razne organizacije, štampa, skupovi, sindikati, vijeća, radnici, intelektualci, političari i mnogi drugi iz Kraljevine SHS. Zajednička akcija solidarnosti dovela je do ogromnog i neočekivanog pritiska na vlasti, koje su naposljetku popustile. Dan pred izvršenje smrtne kazne kralj je pomilovao Juru Keroševića i promijenio mu smrtnu kaznu u kaznu 20-godišnje robije (Madžar, 1984: 438).

Događaji iz decembra 1920. i tok suđenja Juri Keroševiću predstavljaju primjer međunarodne i domaće radničke solidarnosti. Domaći rudari su u vlastite kuće primili rudare protjerane iz državnih stanova, a međunarodni i domaći pritisak radničkih organizacija na kraju je prisilio vlasti da pomiluju Keroševića. U kasnijem periodu Husinska buna dobit će kulturni status, a o njoj je snimljen i istoimeni film. U Tuzli je Rudnik Kreka podigao spomenik rudarima u obliku rudara s podignutom puškom, koji je jedan od simbola grada (Mrmak, 1980).

U kontekstu tog vremena, Husinska buna bila je najradikalniji od brojnih štrajkova iza kojih je stajala Komunistička partija Jugoslavije, kao i vrhunac vladinog obračuna sa socijalističkim pokretom u Kraljevini SHS. Neposredno nakon slamanja štrajka Vlada je u noći između 29. i 30. decembra 1920. godine donijela takozvanu Obznanu, kojom je zabranjen rad Komunističke partije Jugoslavije. Dana 21. augusta 1921. godine donesen je i Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, koji je dodatno proširio zabrane. Uz komunističku, zabranjeni su i anarhistička ideologija, terorizam i revolucija. I samo pozivanje na promjenu poretka i ekonomskog sistema u državi proglašeno je zločinom. Svako propagiranje komunističke i anarhističke ideologije bilo je zabranjeno, kao i izlaženje svih komunističkih listova; zatvoreni su radnički domovi, a arhive i komunistička literatura zaplijenjeni. Štrajk u javnoj službi postao je nelegalan. Ovim zakonom vlasti su formalno zabranile nasilne pokušaje promjena Ustava, ali su u praksi dobile mogućnost da vrše otvorenu represiju nad svakim društvom, udruženjem ili pojedincem koje bi proglasile komunističkim. Zakon je namjerno bio skrojen tako da se odnosi na rad Komunističke partije Jugoslavije i zabrani ga (Petranović i Zečević, 1985: 225). Uhapšeno je oko 8.000 ljudi, a svi komunisti stranci protjerani su (Antonić i dr., 1990: 103).

U novim uslovima nelegalnog rada solidarnost unutar radničkog pokreta postala je bitnija nego ikad. Komunisti su bili teško ugroženi vladinom represijom i često su ovisili o solidarnosti drugih komunista i radnika. Svaka prijava mogla je rezultirati hapšenjem i teškim posljedicama. Upravo zbog toga, međusobno povjerenje i solidarnost dodatno su došli do izražaja. Proglašenjem Obznane Komunistička partija Jugoslavije postala je nelegalna, a njeno djelovanje kazneno djelo. Mjere represije posebno su odlučno provođene u Bosni i Hercegovini, iz koje je protjerano 2.000 radnika. Slamanje Komunističke partije Jugoslavije odmah su iskoristili poslodavci, koji su već u prvim mjesecima 1921. godine počeli smanjivati nadnice za oko 30%, te su produžili radno vrijeme sa 8 na 10 sati. U više od 200 preduzeća poništeni su ranije sklopljeni kolektivni ugovori (Antonić i dr., 1990: 103).

Iako su novi uslovi djelovanja u ilegali politički i javno uništili Komunističku partiju Jugoslavije i radnički pokret, oni nisu promijenili njegov karakter i temelj solidarnosti. Ideološki, pokret je i dalje ostao solidaran, utemeljen na prevladavanju razlika u borbi za zajedničke ciljeve socijalne pravde. O tome svjedoči i obnova štrajkova nakon svjetske ekonomske krize 1929. godine, koje vode komunisti, socijaldemokrati i sami radnici. Radnički pokret nikada nije odbacio solidarnost i nije pristao na forsiranje nacionalnih razlika (Antonić i dr., 1990: 153).

Politički potresi u Kraljevini SHS – kao što su ubojstvo Stjepana Radića u Skupštini, zatim proglašenje Šestojanuarske diktature i ubojstvo kralja Aleksandra u Marseju – ostavili su trag i na radnički pokret. Nakon atentata u Marseju diktatura je popustila, što je omogućilo otvoreniji rad Komunističkoj partiji. Članovi KPJ došli su na vodeća mjesta u mnogo studentskih organizacija. Ovo je dovelo do reakcije Vlade, koja je u Višegradu osnovala prvi

zatvorski logor u BiH. U taj logor je zatvoreno 45 studentskih aktivista iz Ljubljane, Zagreba i Beograda. Nakon otvaranja logora, unutar radničkog pokreta i u javnosti javila se solidarnost s logorašima i izvršen je pritisak na vlasti, koje su na kraju zbog toga zatvorile logor u Višegradu (Antonić i dr., 1990: 163).

U drugoj polovini 1930-ih utjecaj komunista jača, te se solidarna borba za radnička prava nastavlja. Tako su 1935. godine na izborima za sindikalne povjerenike u rudnicima Bosne i Hercegovine od 97 povjerenika njih 85 bili komunisti. I broj štrajkova je porastao sa 16 štrajkova u kojima je učestvovalo oko 5.000 učesnika 1935. godine na 32 štrajka sa oko 10.000 učesnika 1936. godine. Štrajkovi koji su bili praćeni oporavkom ekonomije pokazali su se neobično uspješnim, pa su i radničke nadnice podizane na razinu prije ekonomske krize (Antonić i dr., 1990: 165).

Međusobna radnička solidarnost pokazala se i u vremenu pred početak Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. Tako je Komunistička partija 1. septembra 1940. godine, na godišnjicu početka Drugog svjetskog rata, nakon nogometne utakmice u Sarajevu organizirala oko 3.000 demonstranata koji su prosvjedovali ulicama grada. Prosvjed je razbijen jer su se demonstranti sukobili s policijom i žandarmima, koji su koristili vatreno oružje i ranili 10 demonstranata. Uhapšeno je oko 50 osoba. Na ovu vladinu represiju solidarno su odgovorili radnici u Mostaru generalnim štrajkom (Antonić i dr., 1990: 194).

Vlada Kraljevine Jugoslavije formirana nakon osnivanja Banovine Hrvatske proširila je raniji Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Ove izmjene omogućile su formiranje zatvoreničkih logora, namijenjenih prije svega komunistima.

Novi logori i nova represija ponovo su testirali solidarnost unutar radničkog pokreta. Istaknuti komunisti iz cijele Kraljevine Jugoslavije hapšeni su i odvođeni u ove logore. Ukupno je bilo zatvoreno oko 3.000 komunista. U Bosni i Hercegovini je osnovan logor Bileća. Slučaj logora Bileća imao je dalekosežne posljedice na budućnost Jugoslavije i radničkog pokreta. Na zatvaranja u Bileći radnički pokret je ponovo odgovorio solidarno. Pojavio se i otpor samih logoraša. Solidarnost s logorašima očitovana je širom Jugoslavije, a logoraše su podržali i stanovnici Bileće. Reakcije javnosti bile su takve da je logor Bileća postao sramota za vlast. Jedan od logoraša, Milan Apih, napisao je čuvenu pjesmu „Bilećanka“, a narod je navodno posipao cvijećem put kojim su logoraši provođeni kroz Bileću. Zbog otpora samih logoraša i solidarnosti naroda bilećkog kraja s logorašima, vlasti su bile prisiljene raspustiti logor. Logor Bileća jedini je logor za komuniste koji je bio raspušten, a logoraši oslobođeni. Većina vodstva narodnooslobodilačke borbe i kasnijih prvaka Komunističke partije Jugoslavije prošli su kroz logor Bileća. Za razliku od Bileće, većina drugih logora opstala je do njemačke okupacije, kada su njihovi zatvorenici predani nacistima koji su ih pogubili.

Tako je solidarnost sa logorašima u Bileći spasila radnički pokret pred početak Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. Prve ustanke vodili su upravo bivši logoraši iz Bileće. Ovo jezgro naposljetku će dovesti do ustanka protiv okupatora i do početka narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji (Antonić i dr., 1990: 205).

Nakon okupacije Kraljevine Jugoslavije upravo su husinski rudari, a mnogi od njih učesnici Husinske bune, ponovo podigli oružje u borbi protiv novog terora – ovoga puta nacističkog – upravo na temeljima radničke solidarnosti. Rudari su na teror nacista odgovorili ustankom i borbom protiv tog terora, ne samo borbom

za sebe već borbom za sve, kao i za vrijeme Husinske bune. Razlike su i ovoga puta prevladane solidarnošću. U sklopu Ozrenskog partizanskog odreda formirana je četa husinskih rudara. Protiv ustaškog režima pobunili su se upravo rudari Hrvati. Ova četa dala je neke od čuvenih boraca Jugoslavije. U čast poginulog borca ove čete, rudara Peje Markovića, Miloš Popović Đurin ispjevao je čuvenu pjesmu „Konjuh planinom“. Jedan od boraca te čete bio je i Mijo Kerošević, nećak Jure Keroševića. Jure Kerošević je ostao rudar te je sakupljao pomoć za partizane. Svjesne njegovih komunističkih stavova i prikupljanja pomoći za partizane, ustaške vlasti su ga uhapsile i namjeravale poslati u Jasenovac. Tada je solidarnost po drugi put spasila Juru Keroševića: reagirali su ugledni građani Tuzle i sami mještani Husina, što je natjeralo ustaše da poslije pet mjeseci pritvora oslobode Keroševića (Pašić i dr., 1988: 320). Nakon oslobođenja Tuzle 2. oktobra 1943. godine Jure Kerošević ponovo je, već kao stariji čovjek, podigao oružje u borbi za solidarnost i pristupio partizanima. Nakon osnivanja 18. hrvatske istočnobosanske brigade na Husinu postao je njen politički komesar i učestvovao u borbama na širem području Tuzle (Pašić i dr., 1988: 347).

Element solidarnosti u Husinskoj buni odigrao je višestruku ulogu. Sama Husinska buna bila je rezultat razvoja radničkog pokreta utemeljenog na solidarnosti. Međuradnička solidarnost i borba za socijalna pitanja nadržastali su međusobne razlike među radnicima, koje su bile značajne. I sindikalno i politički, radnički pokret počivao je upravo na solidarnosti. Generalni štrajk rudara počeo je kada su rudari različitih korijena solidarizirali jedni s drugima i zajedno započeli borbu za bolje uslove rada i života. Oružani ustanak na Husinu izbija kao rezultat solidarnosti – jer rudari ne žele dopustiti vlastima progon njihovih kolega. Prvo solidarno primaju protjerane rudare iz državnih stanova u svoje

kuće, a zatim ih solidarno oružjem brane od novog pokušaja progona. Na kraju, gotovo cijeli jugoslavenski radnički pokret pokazuje solidarnost prema Juri Keroševiću i pokreće veliku kampanju podrške za njegov spas, koja je imala odjeka i širom Evrope. Element solidarnosti jedan je od ključnih elemenata Husinske bune. Na ovom elementu buna je sazrela, podignuta i na kraju prerasla u širu kampanju za spas Keroševića. Nastavak radničke solidarnosti u periodu represije nad komunistima u Kraljevini Jugoslaviji omogućio je održanje radničkog pokreta i, na kraju, ustanak protiv nacizma koji je utro put stvaranju druge Jugoslavije.

Bibliografija

Hadžibegović, Ilijas. 1980. Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine. Svjetlost: Sarajevo
Imamović, Mustafa. 1976. Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914. Sarajevo: Svjetlost

Irijart, Šarl, 1981. Bosna i Hercegovina Putopis iz vremena ustanka 1875.-1876. Sarajevo: IRO Veselin Masleša

Madžar, Božo. 1984. Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska buna (građa) 1920. Tuzla: IGTRU Univerzal

Matković, Hrvoje. 1988. Povijest Jugoslavije. Zagreb: Naklada Pavičić

Petranović, Branko. Zečević Momčilo. 1985. Jugoslavija 1918/1984 zbirka dokumenata. Beograd: Rad

Antonić, Zdravko et al. 1990. Istorija saveza komunista Bosne i Hercegovine I. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo.

Pašić, Dževad et al. 1988. 18. hrvatska istočnobosanska brigada. Tuzla: Univerzal.

Mrmak, Sava. 1980. Husinska buna. Televizija Sarajevo.

<https://www.youtube.com/watch?v=KGo3ykLNiAs>, pristupljeno 12.9.2020.

MJESTO HUSINSKE BUNE U HRONOLOGIJI FENOMENA POLITIČKOG NASILJA

Enes S. Omerović

O pterećeno teškim vanjskopolitičkim položajem i nesređenim prilikama u unutrašnjosti zemlje, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca u prvim godinama postojanja gotovo da nije izlazilo iz krize. Takvoj atmosferi doprinosa je i otpor dijela stanovništva prema ujedinjenju, idejama i postupcima koji su ga pratili, te prema državi i društvenom uređenju. Riječ je o izuzetno heterogenoj skupini ljudi koju je na istoj strani držao samo opozicioni stav prema državi, dok su se po svim drugim parametrima – političkim idejama i načinima njihovog ostvarivanja, organiziranosti, brojnosti, pripadnosti određenim socijalnim, vjerskim, nacionalnim skupinama itd. – međusobno značajno razlikovali.

Veliki, ali ne i jedini protivnici države i vladajuće elite nalazili su se na lijevom spektru jugoslovenske političke scene. Stavovi ljevice o najvažnijim političkim pitanjima u državi bili su potpuno suprotni stavovima vladajuće elite (proces političke diferencijacije na ljevici s vremenom će nijansirati te razlike), ali i stavovima većine drugih političkih subjekata. Relativno dobro

organizirani kroz stranačke i sindikalne organizacije vršili su konstantan pritisak na državne institucije s ciljem popravljjanja socijalnog položaja radnika, ali i ostvarivanja vlastitih političkih ciljeva, a štrajk i pasivni otpor predstavljali su jednu od najčešće korištenih metoda pritiska na poslodavce i državu.

Tokom 1919. i 1920. godine u Bosni i Hercegovini se dogodio veliki broj štrajkova, a najveći broj završen je uspješno potpisivanjem kolektivnih ugovora, povećanjem plaća itd. Razlozi relativne uspješnosti štrajkaških pokreta najvjerovatnije leže, s jedne strane, u dobroj organiziranosti radništva kroz sindikate u kojima su komunisti imali presudnu ulogu, a s druge strane u teškom vanjskopolitičkom i unutrašnjepolitičkom položaju Kraljevstva SHS, kojem je bilo u interesu očuvanje socijalnog mira. Međutim, kako su komunisti s vremenom postajali sve organi-ziraniji i na sindikalnom i na partijskom planu te počeli postizati određene uspjehe, država je – videći u njima najveću opasnost – na pojedine štrajkaške akcije počela odgovarati represivnim mjerama, a kulminaciju su doživjele tokom štrajka rudara Bosne i Hercegovine u decembru 1920. godine.

Od brojnih štrajkaških akcija ovdje ćemo se ukratko osvrnuti samo na one koje su bile specifične po svojim motivima, utjecaju na prilike u Bosni i Hercegovini i Kraljevstvu SHS i mjerama koje su organi vlasti poduzeli prema štrajkašima, a s ciljem da predstavimo razvojnu liniju redefiniranja međusobnih odnosa jugoslovenske države i političke ljevice, kao i razvoj fenomena političkog nasilja u jugoslovenskoj državi, s tačkom kulminacije u događaju poznatom kao Husinska buna.

Prva od tih akcija – a istovremeno i jedan od prvih štrajkova u novostvorenoj državi – bio je petosatni generalni štrajk radnika 21. februara 1919. godine. Toga dana je u Sarajevu, Banjoj Luci, Zenici, Tuzli, Travniku, Mostaru i Bosanskom Brodu oko 30.000 radnika učestvovalo u petosatnom protestnom štrajku kojim

je SDSBiH željela utjecati na organe vlasti kako bi dobila određeni broj mjesta u Privremenom narodnom predstavništvu. Na protestnim skupštinama govorili su istaknuti pojedinci iz SDSBiH, te su na svim skupštinama po istom obrascu usvojene rezolucije u kojima se izražava nezadovoljstvo zbog politike Zemaljske vlade za BiH i Ministarskog savjeta prema radnicima, protestira se što socijaldemokrati nisu dobili četiri mjesta u Privremenom narodnom predstavništvu, traži se ukidanje cenzure štampe i pisama te ukidanje drugih ograničenja političkih sloboda. Sve skupštine prošle su u najvećem redu, bez narušavanja reda i mira, a radnici su se nakon završetka skupština vratili na posao (Hadžirović, 1972: 107-111). Posljedica ovih dešavanja bilo je postepeno ograničavanje slobode govora i prava javnog okupljanja.

Prva ozbiljnija konfrontacija organa vlasti s radničkim pokretom, koji je predvodila tada već ujedinjena SRPJ(k), desila se zbog zabrane prvomajske proslave 1919. godine i hapšenja radnika i sindikalnih i partijskih funkcionera koja su se desila u vezi s tom zabranom. Ta dešavanja izazvala su reakciju radnika u rudnicima uglja u Bosni i Hercegovini. U Brezi, Kaknju, Zenici i Kreki rudari su u danima nakon 1. maja stupali u štrajk ili su provodili pasivni otpor, a zahtijevali su da se uhapšeni radnici i funkcioneri puste na slobodu. Štrajk i pasivni otpor nanosili su veliku štetu privredi, bio je ugrožen rad solane i željeznica, a ugajl se morao nabavljati iz inostranstva kako ne bi došlo do općeg zastoja u proizvodnji i transportu (Modronja, 1974/1975: 148-149). Zbog toga je organima vlasti bilo u interesu da se proizvodnja po svaku cijenu što prije uspostavi, pa su u spomenutim rudnicima uglja poduzimane razne aktivnosti kako bi se rad nastavio. Rudnici u Brezi, Kaknju i Zenici stavljeni su pod vojni nadzor, a kod svake rudarske uprave postavljen je po jedan policijski činovnik sa širokim ovlaštenjima, sa zadatkom da se po svaku cijenu pokrene

proizvodnja. Koristeći dobijena ovlaštenja policijski činovnici su štrajkaše hapsili, zatvarali, otpuštali s posla, izbacivali iz državnih stanova, protjerivali u zavičajna mjesta. Na kraju je to donijelo rezultate, pa se rudari u većini rudnika postepeno vraćaju na posao, a proizvodnja uglja se povećava (Hadžirović, 1972: 112-115; Modronja, 1974/1975: 146-150; Omerović, 2015: 185-187).

Najviše problema pravili su rudari u Kreki. Zbog sporog protoka informacija, tek 5. maja u Kreku dolaze vijesti o hapšenjima i nasilju u drugim rudnicima, a toga dana su vlasti u Tuzli preventivno, kako bi zaplašili rudare, uhapsile 35 radnika. Međutim, postignut je kontraefekat: rudari Kreke od 6. maja počinju pasivni otpor i zahtijevaju puštanje uhapšenih na slobodu. Proizvodnja uglja višestruko je smanjena, a situaciju je dodatno komplicirala činjenica da su pasivni otpor provodili i radnici Solane. Sredinom maja Zemaljska vlada za BiH je za vanrednog vladinog komesara za industrijsko područje kotara Tuzla imenovala Wilima Kellera, koji je prije toga dobio ista ovlaštenja za Zenicu. U narednim danima organi vlasti otpustili su i deložirali iz državnih stanova nekoliko stotina radnika. Ove su represivne mjere postepeno počele davati rezultate, pa se do početka juna broj radnika koji je dolazio na posao i radio postepeno povećavao. Zemaljska vlada za BiH čak je obećanjima o jeftinoj hrani, nadnicama prema zaslugi i besplatnim stanovima i ogrjevu uspjela dovesti u Kreku oko 200 rudara iz Slovenije, koji su zamijenili otpuštene i protjerane rudare. Ideja je bila da se nekvalificirana radna snaga iz okolnih sela, koja je dijelom živjela od obrađivanja zemlje a dijelom od rada u rudniku, zamijeni profesionalnim rudarima jer je domaća radna snaga uvijek imala alternativu radu u rudniku, a time i priliku da štrajkuje ili duže vrijeme provodi pasivni otpor (Hadžirović, 1972: 118-119; Omerović, 2015: 187). Međutim, dugoročno će se to pokazati kao loš potez.

Dodatno zaoštavanje i primjenjivanje sve brutalnijih mjera protiv štrajkaša očitovale se tokom generalnog štrajka željezničara i brodara Kraljevstva SHS u kojem su učestvovali željezničari i brodari BiH. Povod za početak štrajka bili su odluka Ministarskog savjeta da stavi van snage Protokol sporazuma koji je vlada 29. oktobra 1919. godine zaključila sa Savezom saobraćajnih i transportnih radnika Jugoslavije i donošenje Privremenog pravilnika kojim su poništena mnoga prava radnika. Kao odgovor na to, širom zemlje su organizirane protestne skupštine željezničara, ali bez ikakvog učinka. U željezničarskoj organizaciji tada odlučuju da stupe u generalni štrajk, a kao zahtjeve ističu ukidanje Privremenog pravilnika i ostavljanje na snazi Protokola sporazuma, povećanje plaća srazmjerno povećanju cijena i, na kraju, da sve odredbe koje važe za državne važe i za tzv. južne željeznice (Direkcija južnih željeznica u Ljubljani). Kako ultimativno postavljenim zahtjevima nije udovoljeno, oko 60.000 željezničara Kraljevstva SHS je u 1.00 sat poslije ponoći 16. aprila 1920. godine stupilo u štrajk (Hadžirović, 1972: 137-139).

U svim dijelovima Kraljevstva, pa i u Bosni i Hercegovini željeznički saobraćaj bio je gotovo u potpunosti obustavljen; tokom prvih dana štrajka na pojedinim dionicama bilo je vozova koji su vozili ili pokušavali da uspostave saobraćaj (Isović, 1968/1969: 489; Hadžirović, 1972: 140; Omerović, 2015: 188-189). Štrajk je bukvalno paralizirao željeznički saobraćaj i time direktno utjecao na prilike u privredi, ali i na odbrambenu moć države (Bjelajac, 1988: 68-69). Kako je Kraljevstvo SHS u SRPJ(k) i sindikalnim organizacijama pod njenim utjecajem prepoznala narastajuću opasnost s kojom se treba odlučno obračunati, ne iznenađuje oštra reakcija organa vlasti već na samom početku štrajka. Militarizacijom željeznica željezničari su stavljeni pod jurisdikciju vojnih sudova i vojnih kaznenih zakona, a mobilizacijom

željezničara starosti od 18 do 55 godina željezničari i rukovodstvo štrajka bili su iznenađeni i zbunjeni. Zato su mnogi od njih jedino rješenje vidjeli u bježanju i skrivanju od organa vlasti. Policija, žandarmerija i vojska provodile su represivne mjere i postojeće naredbe te su hapsile odbjegle željezničare i silom ih dovodile na posao. Poduzete mjere uskoro su počele davati rezultate. Broj željezničara koji je radio bio je sve veći, a štrajk je u potpunosti okončan 28. aprila 1920. godine, kada je ministar Korošec dao garancije da će pregovori o postavljenim zahtjevima željezničara provesti čim štrajk bude prekinut (Isović, 1968/1969: 489; Hadžirović, 1972: 139-141; Omerović, 2015: 189-191). I ovaj štrajk je završen neuspješno po štrajkaše, a u narednim mjesecima nastavljeni su sankcioniranje učesnika štrajka i obračun s pristalicama SRPJ(k). Veliki broj štrajkaša otpušten je iz službe i protjeran iz mjesta u kojima su radili, a država je taj posao radila čak na vlastitu štetu.¹

Zbog straha od „ubitačnih klica boljševizma“ s jedne strane, a ohrabrena uspjehom u slamanju štrajka željezničara s druge strane, država je do kraja godine poduzela niz aktivnosti kako bi osigurala zakonsku osnovu koja bi predstavljala oruđe za gušenje svakog revolucionarnog pokreta. Međutim, sva nastojanja u Privremenom narodnom predstavništvu su propala i država je u narednim mjesecima nastavila djelovati privremenim mjerama – naredbama i uredbama (Gligorijević, 1969: 248-254), čiji je vrhunac bio donošenje Obznane 29. decembra 1920. godine, što je bilo izazvano Husinskom bunom i upereno isključivo protiv KPJ.²

1 Veliki broj štrajkaša otpušten je iz službe i protjeran iz mjesta u kojima su radili. Mada je svima bilo jasno da zbog toga nedostaje kvalificirane radne snage, vlasti su nastavile sa otpuštanjima i progonom. S posljedicama te akcije država se morala suočavati narednih nekoliko godina (Omerović, 2015: 150-151).

Husinska buna bila je sastavni dio štrajka rudara BiH s kraja decembra 1920. godine i posljedica neuspjelih pregovora između Saveza rudarskih radnika i Zemaljske vlade za BiH u vezi s primjenom odredaba Kolektivnog ugovora o radu. Štrajk je počeo 22. decembra u Tuzlanskom bazenu, 23. decembra u Brezi, Kaknju, Zenici i Mostaru, a 24. decembra u Ljubiji i Lješanima (Brčić, 1965: 29-55; Brčić, 1979: 137-185). U Zemaljskoj vladi su i prije početka štrajka, a svjesni da je štrajk neizbježan, poduzeli određene preventivne mjere kako bi osigurali red, mir i sigurnost, spriječili nered i nemire, a učesnike štrajka natjerali na popuštanje i povratak na posao. Već 20. decembra Milan Srškić, predsjednik Zemaljske vlade za BiH, dostavio je okružnim predstojnicima spisak osam konkretnih mjera koje je trebalo poduzeti u slučaju izbijanja štrajka: u rudnicima zabraniti točenje i prodaju alkohola tokom štrajka, zabraniti održavanje zborova i konferencija, vođe štrajka i agitatore staviti pod policijski nadzor ili kućni pritvor, izvršiti pretres kuća sumnjivih lica kako bi se pronašlo oružje ili eksploziv, garantirati sigurnost onim radnicima koji budu željeli nastaviti rad, osigurati strateške objekte, štrajkaše koji stanuju u državnim stanovima u roku od tri dana izbaciti iz tih stanova, a strane radnike koji se budu isticali u agitaciji protjerati van državnih granica (Madžar, 1981: 171). Tuzlanski okružni načelnik Dimitrije Grudić neke od navedenih mjera počeo je provoditi odmah: osigurao je strateške objekte, u razgovoru s komunističkim vođama prijetio je upotrebom nasilja, te je protjerao istaknute sindikalne i komunističke vođe – 23. decembra

2 Odlukom da se Obznanom zabrani “svaka komunistička i druga rastrojna propaganda” Ministarski savjet nije prestao raditi na donošenju zakona koji je trebao biti usmjeren protiv radničkog pokreta i KPJ. Ipak, sve do atentata na ministra Draškovića, koji je očigledno bio psihološki momenat koji je ranije nedostajao, ti pokušaji nisu prolazili u Skupštini. Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi usvojen je u Skupštini 1. augusta 1921. godine i bio je mnogo oštrije od svih dotadašnjih prijedloga (Gligorijević, 1969: 247-282; Omerović, 2015: 67-69).

sekretar Rudarske organizacije u Kreki Tomo/Đorđe Anđelić³ uhapšen je i sproveden u Beograd, a dan kasnije Tuzlu je napustio i Franjo Rezač (Brčić, 1965: 45; Madžar, 1981: 283, 357).

Nakon početka štrajka organi vlasti poduzimaju energičnije aktivnosti na suzbijanju štrajka, pa je 24. decembra donesena uredba kojom je ministru unutrašnjih djela data mogućnost da u slučajevima pripremanja ili izbijanja nereda i štrajka u rudnicima donese ukaz kojim bi rudari bili mobilizirani i time stavljeni pod jurisdikciju vojnih sudova i Vojnog kaznenog zakona. Kako je ova Uredba objavljena u službenim novinama tek 29. decembra, njene odredbe nisu primijenjene u gušenju štrajka ili bune. Dana 24. decembra okružni predstojnici dobili su naredbu da počnu deložirati rudare iz državnih stanova i protjerivati ih ukoliko za tri dana ne prekinu štrajk. U Tuzlanskom kotaru bilo je izrađeno oko 330 proputnica za rudare koji su trebali biti protjerani u zavičajna mjesta (Madžar, 1981: 360-388).

Prijetnje i poduzete mjere nisu pokolebale vođe rudarskog štrajka. Štrajk je nastavljen, a rudari stranci, uglavnom Slovenci, koji su sa porodicama bili nastanjeni u državnim stanovima u Kreki, od 24. do 26. decembra preseljeni su u okolna sela (Husino, Lipnica, Ljubače, Moračani, Parselo, Orašje, Dubrave i dr.) kako bi se spriječio njihov progon. U Husino je prešao i Štrajkaški odbor s radničkim povjerenicima, na čijem se čelu nakon protjerivanja Franje Rezača našao rudar iz Slovenije Karlo Železnik. Odlučeno je da se pruži otpor vlastima ukoliko pokušaju nasilno odvesti rudare i njihove porodice iz spomenutih sela (Brčić, 1979: 168-169). Formirane su patrole naoružane s nekoliko revolvera i pušaka, a većinom sjekirama i kolcima;

3 U literaturi koja tretira pitanje Husinske bune nailazimo na oba imena, a navode se i različite funkcije koje je navedeni obavljao – oblasni sekretar KPJ u Tuzli i sekretar Rudarske organizacije u Kreki.

patrole su krstarile okolinom u očekivanju da se pojave policija i žandari (Vujatović, 1955: 46).

Za to vrijeme okružni predstojnik Grudić počinje provoditi naređenje o izbacivanju rudara iz državnih stanova i njihovom protjerivanju. Međutim, žandarmi su 26. decembra rudarsku koloniju u Kreki zatekli praznu (Vujatović, 1955: 48). To Grudića nije pokolebalo; 27. decembra oko 11.00 sati prije podne upućuje patrolu od 12 žandarma i osam policajaca da pohvataju i dotjeraju u Kreku rudare koje je trebalo protjerati iz Tuzlanskog okruga. Ova patrola se nakon ulaska u Husino na dva mjesta fizički sukobila s naoružanim rudarima i seljacima. Tokom sukoba obje strane koristile su vatreno oružje, a rudari i seljaci su pored pištolja i pušaka koristili i kamenje, sjekire i kolce. U sukobu su dva policajca i jedan žandarm zarobljeni, jedan žandarm je ranjen, dok su ostali uspjeli pobjeći. Ranjeni žandarm je tokom transporta u Tuzlu preminuo. Zarobljenici su smješteni u jednu od kuća, a revoltirani pojedinci prijetili su im da će biti smaknuti ukoliko žandarmi opet napadnu selo.⁴

Vijest o oružanom sukobu vrlo je brzo stigla do okružnog predstojnika Grudića, koji je odmah od žandarmerijskih stanica u okrugu zatražio pojačanje. Dogovorio se i s komandantom mjesta pukovnikom Petrovićem o učešću vojske u gušenju pobune, a pozvao je i na formiranje tzv. Narodne garde. Relativno brzo opremljena je jedna „kaznena ekspedicija“ od pedesetak žandarma, dvadesetak gardista i dva bataljona vojske opremljena topovima i mitraljezima (Vujatović, 1955: 51-52). Spomenuta ekspedicija istoga je dana, 27. decembra krenula prema Husinu. Do prvog sukoba dolazi oko pola devet uvečer, kada je na prilazu

⁴ Kao osnova za rekonstrukciju sukoba u Husinu i okolnim selima poslužili su slijedeći radovi: (Brčić, 1979), (Vujatović, 1955), (Madžar, 1981).

Husinu grupu žandarma kamenjem i nožem napao Blaž Kovačević, kojeg su žandarmi ubili (Madžar, 1981: 272). Oko 23.00 sata žandarmerija i gardisti sukobili su se s izvidnicom rudara i seljaka, koje su uspjeli opkoliti i pohvatati. Nakon toga žandarmerija, gardisti i vojska upadaju u selo i počinju hapsiti štrajkaše i članove njihovih porodica, a svaki otpor u Husinu prestao je u zoru 28. decembra (Vujatović, 1955: 52; Brčić, 1979: 171). Manji sukob desio se još u selu Lipnica, gdje je Ivo Marjanović Bonin ispalio nekoliko metaka na organe sigurnosti, dok su se ostali razišli kad su vidjeli snagu protivnika (Vujatović, 1955: 54; Brčić, 1979: 175).

U narednim danima Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu uputila je dodatno vojno i žandarmerijsko pojačanje u Tuzlu te osigurala naoružanje za jedinice narodne garde kako bi okružni predstojnik Grudić mogao ugušiti svaki otpor vlastima, pohvatati učesnike štrajka i osigurati pokretanje proizvodnje u rudnicima uglja, a nakon donošenja Obznane i njene su odredbe primjenjivane na tuzlanskom području. Naoružane formacije koje su bile na raspolaganju Grudiću posljednjih dana decembra 1920. i prvih dana januara 1921. godine krstarile su selima oko Tuzle, vršili pretrese, hapsili osumnjičene i članove njihovih porodica i sprovodili ih do Tuzle. Iako se dio aktivnosti organa vlasti ni do tada nije mogao svesti u zakonske okvire, ono što se tada dešavalo bilo je daleko izvan zakonskih normi. Pripadnici žandarmerije, policije i posebno Narodne garde počinili su mnogo nasilja nad rudarima i članovima njihovih porodica. Sačuvana svjedočenja učesnika govore da su gardisti počinili nekoliko silovanja, da su upadali u kuće i tukli sve koje bi tu zatekli, da su hapsili osumnjičene te ih zlostavljali i ponižavali dok su ih vezane sprovodili u zatvor u Tuzli. Na ulazu u zatvor dočekivala ih je nova tortura – prolazak kroz špalir i udaranje *kelešinom* – drvenim dijelom topa (Vujatović, 1955: 56-60; Madžar, 1981: 278-280).

Kroz istražni zatvor u Tuzli prošlo je nekoliko stotina ljudi, a kod 45 osoba ljekari su konstatairali tjelesne povrede. Tokom boravka u istražnom zatvoru veliki broj osumnjičenih bio je zlostavljan i mučen kako bi se od njih izvukle određene informacije ili priznanje da su učestvovali u pobuni (Vujatović, 1955: 57). Išlo se toliko daleko da su bile zatvarane i porodice pojedinih rudara koje organi vlasti nisu mogli pronaći i uhapsiti. Djeca Karla Železnika, koji se jedno vrijeme nalazio u bijegu, bila su smještena u dom, a njegova supruga je pritvorena (Madžar, 1981: 260-261). Faktički, država je uzimala taoce. Tokom januara 1921. godine izvršena je još jedna od naredbi s početka priče: rudari stranci (Česi, Slovaci i Slovenci), ali i domaći koji nisu bili zavičajni u Tuzlanskom okrugu a nisu optuženi za učešće u Husinskoj buni, protjerani su sa svojim porodicama u zavičajna mjesta.

Suđenje devetnaesterici učesnika Husinske bune organizirano je pred Okružnim sudom u Tuzli od 11. januara do 16. februara 1922. godine. Taj proces trebalo je da bude javni obračun s neprijateljima države i društvenog uređenja i primjer za buduće izgrednike. Međutim, tokom sudskog procesa na površinu su izašli brojni detalji o ozbiljnim kršenjima koja su počinili organi vlasti. Dio mjera koje su organi vlasti – od predsjednika Zemaljske vlade za BiH do policajaca na terenu – poduzeli protiv štrajkaša i učesnika Husinske bune nije bio u skladu s postojećim zakonskim normama, što je sud detaljno obrazložio. Istaknuto je da je KPJ u to vrijeme djelovala legalno, te da je štrajk bio zakonom utvrđeno pravo radnika. Rudarski odsjek i Zemaljska vlada prekršili su važeći kolektivni ugovor o radu naređenjem da se rudari koji se nakon tri dana ne vrata na posao otpuste i izbace iz državnih stanova iako je ugovorom bio predviđen otkazni rok od 14 dana za stalne i osam dana za privremene radnike. U obrazloženju presude istaknuta je i uloga okružnog predstojnika Dimitrija Gruđića. Sud je zaključio da je on Vladinu naredbu o protjerivanju

stranaca koji se ističu u agitaciji pogrešno protumačio i bez zakonskog osnova primijenio i na Slovence, ali i sve one štrajkaše koji nisu zavičajno bili iz Tuzlanskog kotara. Također, sud je smatrao da je Grudić prilikom protjerivanja znatno prekoračio svoje ovlasti preuzimajući dio kompetencija kotarskog predstojnika, a uz to se nije pridržavao ni propisanog postupka. U obrazloženju presude sud konstatira da je dokazano kako su mnogi osumnjičeni teško pretučeni prilikom hapšenja i sprovođenja u zatvor, kao i tokom boravka u istražnom zatvoru, zbog čega je jedan od osumnjičenih preminuo od posljedica batinanja. Činjenica jeste da je tokom 1921. godine, ali i kasnije još nekolicina rudara preminula od posljedica batinanja (Madžar, 1981: 360-388).

Premda je sud utvrdio da su tokom štrajka rudara organi vlasti izašli iz zakonskih okvira te da je zbog njihovih nezakonitih postupaka došlo do sukoba na Husinu, to nije bilo dovoljno da se optuženi rudari oslobode. Ipak, prilikom odmjeravanja kazni sud je uzeo utvrđene nepravilnosti u obzir, pa su gotovo svi osuđeni dobili znatno blaže zatvorske kazne u odnosu na one koje su im mogle biti izrečene. Tako je Osman Đulović osuđen na 15 mjeseci teške tamnice, Karlo Železnik na godinu teške tamnice, Šimo Topalović na 15 mjeseci zatvora, Franjo Marić i Mijo Tomić na po godinu dana zatvora, Ivan Bračun i Marko Fidler na po 10 mjeseci zatvora, Božo Mrkić i Ivo Marjanović Bonin na po osam mjeseci zatvora, Marko Marić na dva mjeseca zatvora, Božo Mandić na šest sedmica zatvora, Šimo Bisić na pet sedmica zatvora, Mijo Iličić, Mijat Marjanović, Marko Peranović, Ivo zv. Ivuša Peranović i Bono Marjanović na po mjesec dana zatvora. Izuzetak od ovog pravila bio je bio je Jure Kerošević, kome je sud izrekao kaznu smrti vješanjem zbog ubistva žandarma. Ova kazna je ipak naknadno promijenjena u kaznu dvadesetogodišnje robije. Jedini oslobođeni u ovom sudskom procesu bio je seljak Ibro Atić, jer optužba nije

mogla dokazati njegovu krivicu (Madžar, 1981: 364).

...

Prizor volovskih kola kojima je iseljeno oko 200 rudarskih porodica iz Kreke u Husino i okolna sela nije bio prvi pokušaj vladajuće elite u Kraljevstvu SHS da protjerivanjem u zavičajna mjesta kazni dio vlastitog stanovništva. Ni sukob u Husinu nije bio prvi oružani sukob snaga sigurnosti i civilnog stanovništva u prvoj jugoslovenskoj državi. Taj dan ni krv nije prvi put prolivena. Ipak, zbog iskazane rudarske solidarnosti, zbog odluke da se oružjem suprotstave snagama sigurnosti, smrti jednog žandara, brutalnog odgovora državnih organa i zbog donošenja Obznane koja je direktno bila uperena protiv KPJ – ovdje skicirani događaj poznat kao Husinska buna bio je drugačiji od prethodnih jer predstavlja školski primjer za proučavanje fenomena političkog nasilja i jedan od kamena međaša u procesu redefiniciranja međusobnih odnosa jugoslovenske države i političke ljevice u Kraljevstvu/Kraljevini SHS/Jugoslaviji.

Iako je danas teško napisati nešto novo o Husinskoj buni,⁵ u ovom radu, koji je nastajao u vrijeme kada se rudari Kreke pasivnim otporom ponovo bore za vlastita prava, željeli smo još jednom rekonstruirati događaj poznat u historiografiji kao Husinska buna, ali naša pažnja je usmjerena i na kontekstualiziranje same bune kao događaja u nešto širim hronološkim okvirima kako bi se vidjelo kakvu je ulogu Husinska buna imala u razvoju fenomena političkog nasilja u prvim godinama međuratne Bosne i Hercegovine.

⁵ Na kraju rada ponuđen je dio literature i objavljene arhivske građe koja se direktno ili indirektno bavi ovom temom.

Bibliografija

Bjelajac, Mile. 1988. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*. Beograd: Stubovi Kulture.

Brčić, Rafael. 1965. „Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini 1920. godine.“ Prilozi 1. Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta. 29-54.

Brčić, Rafael. 1979. „Rad organizacije KPJ u Tuzli 1919. i 1920. godine i Husinska buna.“ U: *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*. Knjiga I. Ur. Zdravko Antičić. Tuzla: Odbor za Ediciju „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“. Univerzal. 137-184.

Gligorijević, Branislav. 1969. „Nastanak Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.“ U: *Istorija XX veka – Zbornik radova X*. Ur. Dragoslav Janković. Beograd: Institut za savremenu istoriju. 247-283.

Grbelja, Tonči. 1979. „Revolucionarna djelatnost Franje Rezača u Tuzli.“ *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*. Knjiga I. Ur. Zdravko Antičić. Tuzla: Odbor za Ediciju „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“/Univerzal. 202-210.

Hadžirović, Ahmed. 1972. „Štrajkovi radnika u Bosni i Hercegovini 1919-1920“. Prilozi 8. Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta. 105-156.

Hadžirović, Ahmed, Karabegović, Ibrahim, Stanić, Ilija. 1983. *Mitar Trifunović Učo – građa za monografiju*. Tuzla: IGTR „Univerzal“ Tuzla/Institut za istoriju Sarajevo.

Isović, Kasim. 1967. „Odjeci i uticaji Oktobarske revolucije na prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine (1917-1921)“. *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 7. Sarajevo: Društvo arhivskih radnika BiH. 283-570.

Isović, Kasim. 1968/1969. „Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine 1919. i 1920. godine“. *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 8-9. Sarajevo: Društvo arhivskih radnika BiH. 295-510.

Karabegović, I. 1970. „Rascjep u bosansko-hercegovačkom radničkom pokretu 1919-1921. i posljedice rascjepa.“ U: *Radnička klasa i KPJ u borbi za socijalizam u Bosni i Hercegovini*. Ur. Branislav Đurđev. Sarajevo: ANUBiH. 97-142.

Karabegović, Ibrahim. 1973. *Radnički pokret Bosne i Hercegovine između revolucionarne i reformističke orijentacije (1909-1929)*. Sarajevo: Svjetlost.

Kerošević, Jure. 1979. „Sjećanje na Husinsku bunu i tamnovanje“. U: *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*. Knjiga I. Urednik: Zdravko Antičić. Tuzla: Odbor za Ediciju „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“/Univerzal. 185-194.

Madžar, Božo. 1979. „Nekoliko podataka o sprovođenju Obznane i aktivnosti KPJ u Bosni i Hercegovini“. Opredjeljenja 12. Sarajevo: Marksistički studijski centar CKSKBiH „Veljko Vlahović“. 115-120.

Madžar, Božo. 1981. Generalni štrajk rudara BiH i Husinska buna 1920. Tuzla: Regionalni istorijski arhiv u Tuzli i IGTRO „Univerzal“.

Modronja, Fadil. 1974/1975. „Majski štrajkovi bosanskohercegovačkih rudara 1919. godine.“ Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine 14-15. Sarajevo: Društvo arhivskih radnika BiH. 141-151.

Omerović, Enes S. 2015. Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918-1921). Sarajevo: Institut za istoriju.

Vujatović, Jovan. 1955. Husinska buna. Sarajevo: Narodna prosvjeta.

ODJECI HUSINSKE BUNE NA LJEVICU U BOSNI I HERCEGOVINI - UZROCI, POVODI I POSLJEDICE

Dino Dupanović

*Oko Tuzle učestala buna
na ustanak digla se komuna
(Đukić i Đinović 1958: 36)*

Husinska buna, posmatrana kao izoliran slučaj u okviru generalnog štrajka rudara u Bosni i Hercegovini krajem 1920. godine (Glas slobode, 22. XII 1920; Glas slobode, 24. XII 1920, 3; Glas slobode, 27. XII 1920; Glas slobode, 27. XII 1920),⁶ ostvarit će značajan utjecaj na razvojnu liniju radničkog pokreta i bosanskohercegovačke političke ljevice. Pored toga, socijalistička ideja i njeni zagovornici u Bosni i Hercegovini – a kao posljedica štrajka – naći će se u složenim društveno-političkim okolnostima, što će predstavljati njihov najveći izazov do početka Drugog svjetskog rata. Dodatni problem u radu socijalista, odnosno Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine formirane tokom 1908. godine (Hadžibegović, 1987b: 51), predstavljat će opšta nepismenost, kao i unutarstranačke nesuglasice u vezi s pitanjem učešća seljaka u radu stranke u dominantno agrarnom

6 Husinska buna predstavlja oružani otpor rudara rudnika Kreka u blizini Tuzle, pritom obuhvativši područje Husina, Lipnice i Morančana. Istovremeno, štrajk se odvijao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine: u Zenici, Kaknju, Mostaru, Brezi, Banjaluci i Lješanima.

društvu (Hadžibegović, 1990a: 30; Anđelić, 2009: 14). Nakon osnivanja stranka je ostala mala, s povremenim frakcijskim sukobima i izdvajanjima pojedinih grupa; na primjer, socijal-patriotska grupa bila je nezadovoljna nedostatkom partijske podrške uspjesima Crne Gore i Srbije u balkanskim ratovima. Unutarstranački problemi i stalno traženje oslonca u radničkom pokretu ostat će prisutni do početka Prvog svjetskog rata, a do potpunog izražaja doći će nakon uspostavljanja Kraljevine SHS. S obzirom na svoju primarnu orijentaciju isključivo na radnički pokret, Socijaldemokratska stranka upravo u rudarima je vidjela priliku za provedbu svojih ideja. Dodatni poticaj za djelovanje među rudarima s područja rudnika Kreka stranka je vidjela u njihovim već tradicionalno lošim odnosima s vlašću još iz vremena uspostave kapitalističke privrede, odnosno nakon austrougarske okupacije. Smanjivanja nadnica izražena krajem XIX stoljeća, ali i dužina radnog vremena u rudniku Kreka, kod rudara su uglavnom izazvali nezadovoljstvo, koje se zadržalo u latentnoj formi. Pored toga, prvi propagatori socijalističkih ideja, poput Vase Pelagića, pojavili su se u Bosni i Hercegovini još krajem turske vladavine, a njihov utjecaj je tada bio gotovo beznačajan. Tako se u posebnom izvještaju o stanju u rudniku Kreka koje je Franc Peh uputio Zajedničkom ministarstvu finansija navodi: *Radnički stalež je, uopšte uzeto, miran i zadovoljan; socijalističke težnje nisu se dosad kod njega ispoljile, dok direktor rudnika i Solane u Tuzli, Grimer, opisuje rudare kao indolentne* (Gavrić, 1965: 12-19; Anđelić, 2009: 12).

Formiranje sindikalne organizacije među rudarima Kreke 1. maja 1905. godine, i drugih sindikalnih organizacija tokom 1907. godine u Tuzli, bilo je dodatno osnaženo osnivanjem Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine u Sarajevu 27. augusta 1905 godine. Prvi oblici nezadovoljstva zabilježeni su u periodu od 17. do 31. maja 1906. godine, da bi 21. jula 1907.

godine oko 700 rudara Kreke stupilo u štrajk. Naredni period buntovništva, koje se ispoljilo od 2. do 21. januara 1910. godine, upravo će Glavni radnički savez Bosne i Hercegovine iskoristiti kao priliku da u Kreku pošalje svog delegata, koji bi zatražio intervenciju socijalističkih poslanika kod nadležnog ministarstva u Beču. Iako je za tadašnje uvjete sindikalna organizacija u Kreki bila velika – brojala je oko 200 članova – nakon još jednog štrajka rudara u januaru 1912. godine počeo je proces njenog raspadanja. Zapadanjem ljevičarskih organizacija na međunarodnom planu u krizu uslijed nepostojanja jedinstvenog stanovništva, mnoge radničke organizacije u Bosni i Hercegovini prestale su da postoje. Iako u teškim okolnostima, djelovanje radničkog pokreta u Kreki osjetilo se i tokom rata, na šta upućuje rezolucija upućena Narodnom vijeću u Tuzli. Tek će 1917. godine, kao posljedica Oktobarske revolucije u Rusiji, doći do izraženijeg djelovanja radnika u mnogim evropskim zemljama, pa tako i do pojačanih aktivnosti radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini. Početkom novembra 1917. godine među prvima je obnovljena sindikalna organizacija u Kreki, kada je ponovno formiran i Savez rudarskih radnika (Đukić i Đinović, 1958: 8–14; Brčić, 1965: 29–30; Anđelić, 2009: 15; Omerdić, 1982: 20; Salihspahić, 1957: 40–43).

Završetak Prvog svjetskog rata i uspostava Kraljevine SHS rudarima Kreke nije donijelo ništa novo u političkom i socio-ekonomskom pogledu (Brčić, 1965: 29–30; Omerdić, 1982: 19–20). Međutim, poneseni uspjesima Oktobarske revolucije, jugoslavenski, odnosno bosanskohercegovački socijalisti postali su aktivniji, dok su se odnosi rudara i lijevo orijentiranih političara nužno preklapali i vraćali na prijeratno stanje. Aktivnost socijalista naročito se ogledala u glasilu stranke *Glas slobode*⁷ (Antonić, 1984: 444; Karabegović, 1990: 104), pomoću kojeg će nastojati da informiraju radnički pokret o zbivanjima u drugim evropskim zemljama, prvenstveno u Njemačkoj i Rusiji.

U izvještaju sa VI kongresa GO Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine navodi se da je *Glas slobode* bio signal svim klasno svjesnim radnicima u Bosni i Hercegovini da se ponovno okupe pod crveni socijalistički barjak, dok je kao glavni cilj navedenog povratak jugoslavenskog proletarijata internacionalnom socijalizmu i marksizmu (*Glas slobode*, 19. IV 1919: 2). Redakcija *Glasa slobode* nadala se da će prikazivanjem stanja o krvavim događajima između vlade i ljevičara u Berlinu, predvođenih Karlom Liebknechtom i Rosom Luxemburg, uspjeti pobuditi revolucionarne ideje kod radničkog pokreta (*Glas slobode*, 11. I 1919: 1-4; *Glas slobode*, 3. I 1919). U ovom radu se posebno iskazao Mitar Trifunović Učo, istaknuti komunista i revolucionar, organizator i rukovodilac generalnog štrajka rudara u decembru 1920. godine (Antonić, 1984: 59). Trifunović će za vrijeme rudarskog štrajka napisati i objaviti najveći broj članaka u *Glasi slobode*. Aktivnosti na podizanju revolucionarne svijest do izražaja će naročito doći nakon pogibije Liebknechta i Luxemburg, kada su u radničkim domovima organizirana predavanja o njihovom djelovanju i pogibiji (*Glas slobode*, 20. I 1919). Povoljan politički rasplet i homogenizacija socijalista uveliko su utjecali na rudare, ali i na druge radne organizacije da putem štrajka zatraže svoja prava. Rudari su krajem 1918. godine podnijeli svoje zahtjeve Vladi. Nakon toga, u januaru 1919. godine održana je konstituirajuća skupština Rudarskog saveza u Zenici i izabrano rukovodstvo. Upravo će na pomenutoj skupštini posebna pažnja biti posvećena lošem stanju u rudniku Kreka, gdje su predstavnici

7 *Glas slobode* je bio organ Socijaldemokratske stranke (SDS) u Bosni i Hercegovini, od broja 97 godine 1919. organ Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), da bi nakon Vukovarskog kongresa 1919. godine postao organ Komunističke partije Jugoslavije, a u zaglavlju je nosio oznaku *Organ KPJ – Sekcija komunističke internacionale*. Do konca 1920. godine izlazio je kao dnevnik s tiražom od 6.000 primjeraka, koji su rasturani i čitani i izvan Bosne i Hercegovine. Zabranjen je Obznanom 29. decembra 1920. godine, da bi ga nešto kasnije preuzela kao svoj organ Socijalistička partija Jugoslavije.

ovog rudnika optuživali novu vladu da vozi istim tračnicama kao i ranija. Rasprava o stanju u rudniku Kreka trajala je ukupno četiri sata, s konačnim zaključkom da je Ruska revolucija oživjela ovaj rudnik i da je nezadovoljstvo na vrhuncu. Nakon više opomena koje su uputili rudari, vlada je pristala na pregovore u Sarajevu, nakon čega je, na izričito inzistiranje rudara Kreke, postignut dogovor. Od svih rudara koji su prisustvovali pregovorima najviše predstavnika došlo je upravo iz rudnika Kreka, ukupno njih osam. Međutim, svi postignuti dogovori bili su kratkog daha: već u martu 1919. godine u vladinim novinama *Narodno jedinstvo* iznosi se niz optužbi na račun rudara Kreke, čiji rudari, navodno, vade manje količine uglja uprkos povećanju nadnica. Nakon toga rudari Kreke će odigrati značaju ulogu u protestima koji su počeli 29. aprila 1919. godine, a ponajviše zbog Vladine zabrane proslave Prvog maja (Glas slobode, 20. I 1919: 2; Glas slobode, 20. I 1919: 3; Glas slobode, 21. I 1919: 2; Glas slobode, 29. I 1919: 2; Glas slobode, 1. IV 1919; Đukić i Đinović, 1958: 16; Karabegović, 1990: 89).

Nakon sukoba iz aprila i maja povodom proslave Prvog maja, odnosi Vlade i rudara Kreke dodatno će se zakomplicirati. Rudari su optuživali Vladu da se raniji dogovori ne sprovode (Glas slobode, 19. VI 1919), a nezadovoljstvo je iskazano i zbog velikog broja otpuštenih rudara i dovođenja rudara iz Slovenije (Glas slobode, 19. VI 1919: 2). Rudari Kreke svu krivicu prebacuju na Vladu, koja je namjerno zatvorila stotinu njihovih radnika kako bi na taj način pokazala da rudnik može raditi i bez domaće radne snage (Glas slobode, 14. VI 1919). Ukazano je i na neke druge probleme rudarskih radnika (Glas slobode, 11. VIII 1919: 3).

Prvomajski protesti u značajnoj mjeri će ubrzati političko grupisanje, a svoju potvrdu dobit će na VI zaključnom kongresu Socijaldemokratske stranke; tom prilikom pružena je podrška radničkom pokretu i seljacima (Glas slobode, 19. IV 191: 2) i VIII kongresu Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine 17.

aprila 1919. godine, a realizuje se 20-23. aprila 1919. godine u Beogradu na Kongresu ujedinjenja socijaldemokratskih partija Srbije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, dijela iz Vojvodine, Crne Gore i Makedonije, obrazovanjem Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) (Nedimović, 1965: 55). Međutim, neuspjeh prvomajskih protesta dovest će do sve izraženijih nesuglasica između zastupnika desnice i ljevice u radničkom pokretu, što će u konačnici dovesti do rascjepa na reformistički – socijaldemokratski (centrumaški) i revolucionarni komunistički pravac (Nedimović, 1965: 85).⁸ U okviru radničkog pokreta Bosne i Hercegovine, u periodu od prvomajskih progona do 2. Kongresa KPJ u Vukovaru već je nastupio proces diferencijacije na revolucionarnu i reformističku struju. Upravo će se na stranicama *Glasa slobode* pisati o različitim stavovima bosanskohercegovačkog rukovodstva. Uoči Drugog kongresa KPJ pokazat će se da u Bosni i Hercegovini postoji jaka reformistička struja. Uprkos tome, nakon pobjede komunista i promjene naziva stranke doći će do promjene odnosa snaga. Uspostavljeni su likvidacioni odbori, a imenovana je i druga redakcija *Glasa slobode* (Karabegović, 1990: 96-99). Do konačnog obračuna došlo je krajem 1920. godine, kada je iz KPJ u Bosni i Hercegovini isključeno 187 centrumaša. Kako su centrumaši u Bosni i Hercegovini zadržali vodeće pozicije u sindikalnim pokretima, borba komunista s njima se produžila manifestujući se u još oštrijem vidu, što je posebno došlo do izražaja nakon završetka štrajka rudara u Bosni i Hercegovini krajem 1920. godine (Karabegović, 1990: 100). Iako aktivni u nekim drugim krajevima, centrumaši na području Tuzle postali

8 Centrumaška (reformistička) struja u radničkom pokretu počinje se konstituisati u samostalnu partiju desničarskog pravca radničkog pokreta izborom akcionog odbora 19. decembra 1920. godine. U Beogradu je krajem marta 1921. godine osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije, a Bosni i Hercegovini je osnovana 10. aprila 1921. godine.

su aktivni tek nakon krvavog gušenja Husinske bune (Omerdić, 1982: 22).

Radnički pokret u Bosni i Hercegovini je proteste rudara, među kojima su bili i oni iz Husina, dočeka u atmosferi opšte podijeljenosti i sukoba. Husinska buna je svoj odjek našla ne samo u zvaničnoj vlasti nego i u cjelokupnom pokretu bosansko-hercegovačkih ljevičara već tokom samoga štrajka. Tako je novosadska *Sloboda*, koja se u tim trenucima nalazila pod uticajem reformista, objavila da se ne radi ni o kakvoj borbi za povećanje nadnica nego o pokušaju komunista da ostvare svoje revolucionarne zamisli (Brčić, 1965: 38). Ništa blaže optužbe stizale su od vlastima naklonjenih medija *Srpske riječi* i *Politike* (Srpska riječ, 29. XII 1920: 1; Politika, 28. XII 1920: 1). Revolucionarna struja, koja je još pod svojom kontrolom držala *Glas slobode*, pozvala je sve radnike na solidarnost s rudarima, a pored toga optužila je režimske medije *Narodno jedinstvo* i *Srpsku riječ* za iznošenje neistina (*Glas slobode*, 30. XII 1920). U okolnostima opšte borbe protiv komunista koji su predstavljali opasnost za vladajuću buržoaziju, 29. decembra 1920. godine donesena je odluka poznata pod nazivom Obznana. Njome je zabranjen rad svim organizacijama koje su bile pod nadležnošću komunista. Jak udarac komunistima nanesen je i zabranom izlaženja svih listova pod njihovom kontrolom (*Politika*, 4562/4565: 2; Antoniće, 1984: 233-236). U Kraljevini SHS prestalo je da djeluje oko 2.500 sindikalnih organizacija (Nedimović, 1965: 61).

U redovima KPJ i drugim organizacijama došlo je do osjetnog opadanja članstva. Pored toga, centrumaši su u svoje ruke preuzeli i glasilo komunista *Glas slobode*, a osnovan je i sindikat pod starim nazivom Glavni radnički savez (Karabegović, 1990: 103-104). Istaknuti članovi revolucionarnih shvatanja i organizatori rudarskog štrajka morali su zbog vlastite sigurnosti

napustiti zemlju. Posebno je težak bio odlazak Franje Rezača 23. decembra 1920. godine, nakon sastanka u Radničkom domu u Tuzli (Antonić, 1984: 263). Đuro Đaković, jedan od idejnih pokretača štrajka rudara u Kaknju, također je prognan nešto kasnije, 1923. godine (Šarac, 1990: 121). Međutim, komunistički aktivisti okupljeni oko Đure Đakovića aktivno će nastaviti sukobe s centrumašima, koji su nakon Husinske bune ostvarili potpunu hegemoniju. Komunisti, predvođeni Đurom Đakovićem, razbili su spor centrumaša 27. februara. Franjo Raušer te Sreten i Jovo Jakšić su 1. marta 1921. godine, poslije zбора koji je organizovan s namjerom da se traži dozvola za djelovanje radničkih sindikata, objavili rezoluciju da se traži predaja radničkih domova centrumašima i da se povuku naredbe o militarizaciji preduzeća i radnika. Međutim, pošto nisu mogli pročitati rezoluciju na zboru, pokušali su objasniti uzroke spora centrumaša i KPJ. Istakli su razloge za rascjep i optužili komuniste zbog stava da buržoaski poredak treba oboriti revolucijom. Komunisti, odnosno skojevci također su, kao i ranijih godina, držali aktivna predavanja i spomen-večeri posvećene Rosi Luxemburg i Karlu Liebknehtu (Nedimović, 1965: 73–79).

S druge strane, centrumaši su iskoristili priliku preuzimanja *Glasa slobode* pa su nastojali da na svaki način okrive komuniste za prethodno djelovanje i optuže ih kao glavne krivce za stanje u kojem se našao radnički pokret (*Glas slobode*, 14. V 1921). Naročito iskristalizirani sukobi unutar bosanskohercegovačke ljevice desit će se prilikom proslave 1. maja 1921. godine u Sarajevu. Policija je zaprimila prijave za tri različita zбора: Socijalističke partije Jugoslavije, Socijaldemokratske stranke i organizacije KPJ u Sarajevu. Skupina komunista predvođena s Đurom Đakovićem pokušala je omesti zbor, ali većina protestanata je uhapšena (*Glas slobode*, 3. V 1921: 3).

U potpunom rascjepu bosanskohercegovačke ljevice, a kao posljedica Husinske bune, dočekan je i početak sudskog procesa protiv rudara rudnika Kreka 11. januara 1922. godine. Proces je započeo suđenjem dvadesetorici rudara iako je optužnica podignuta protiv njih 350. Iskoristivši privilegiran položaj u odnosu na komuniste, centrumaši su kao glavne krivce za pokretanje štrajka i njegov neuspjeh optužili *razne neozbiljne i neiskusne komunističke sekretare*. Centrumaši su također optužili komuniste da su tokom štrajka namjerno slali dezinformacije o uspjehu rudara iako je štrajk bio ugušen. U nadi da na svoju stranu pridobiju, kako se navodi, rudare Kreke *koji su bili najjače uporište radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini*, centrumaši su pozvali rudare *da u buduće dobro paze kome će pokloniti svoje povjerenje* (Organizovani radnik, 1922). Kao jedan od krivaca koji je poveo rudare Kreke u štrajk navodi se Pavao Anđelić, izaslanik Komunističke partije iz Beograda, koji je na suđenju – ako je vjerovati centrumašima – izrazio žaljenje zbog konačnog ishoda kazavši da je ovaj potez nanio radničkom pokretu više štete nego dobra (Glas slobode, 5. II 1922: 2).

Stalni sukobi centrumaša i komunista, koji su se vodili preko leđa rudara i njihovog privlačenja vlastitim idejama, nastavljen je i u narednom periodu. Posebno oštre polemike i optužbe na račun komunista pale su u februaru 1922. godine. Komunisti su osnivali list *Radničko jedinstvo* i Nezavisni radnički sindikat, što je naišlo je na veliku osudu centrumaša, koji su ovakve poteze opisali kao nepotrebne novotarije i *velike laži i obmane*, pritom pozivajući radnički pokret na ujedinjenje pod okriljem centrumaša (Glas slobode, 9. II 1922; Glas slobode, 23. II 1922; Glas slobode, 2. III 1922; Glas slobode, 2. III 1922: 3; Glas slobode, 9. III 1922: 4). Radničkom pokretu, a posebno rudarima moralo se prići vrlo oprezno s obzirom na njihovu dezorijentiranost izazvanu unutarstranačkim pluralizmom.

Ni u momentima kada su radili na pokušaju ujedinjenja radnika – za što su preduvjeti stvoreni još na Vukovarskom kongresu – centrumaši nisu prestajali optuživati komuniste za rascjep i za tragediju husinskih rudara (Glas slobode, 30. III 1922: 2). Centrumaši su gotovo redovno podcjenjivali revolucionarne ideje komunista koje su, po njihovom mišljenju, upravo bile razlog za propadanje radničkog pokreta. Obnovu propalog radničkog pokreta nakon što su se komunisti *igrali revolucije* centrumaši su postavili kao svoj primarni zadatak. Naravno, ciljali su na rudare i radnike iz okoline Tuzle, gdje se i desila tragedija (Glas slobode, 20. IV 1922: 3). Međutim, proces pridobivanja rudara nije tekao jednostavno s obzirom na to da je velik broj radnika pristupio građanskim partijama (Glas slobode, 24. VIII 1922: 3).

Događaji na Husinu s kraja decembra 1920. godine otvorili su i neka druga pitanja, koja će značajno uticati na političko ponašanje i djelovanje ljevice, naročito komunista. Sukob na Husinu i sve što je kasnije slijedilo izazvali su ogorčenu mržnju radnika i građana Tuzle prema okružnom načelniku Grudiću i njegovom kumu Miloradu Draškoviću,⁹ tadašnjem ministru unutrašnjih djela, koji je Grudića i postavio na taj položaj. Radnici i građani došli su do uvjerenja da se samo ubistvom Draškovića i Grudića mogu riješiti zla u koje su zapali. U sjećanjima Bože Petrovića navodi se *da je nakon ubistva Draškovića, svim radnicima odlaknulo, osjetilo se veliko zadovoljstvo, iako se to desilo poslije zabrane djelovanja KPJ i radničkih sindikata. Kolika je mržnja prema toj dvojici dželata bila u Tuzli, Kreki, Husinu i cijeloj državi vidi se po tome što je sam atentator Draškovića, Alija Alijagić, bio iz Bijeljine a ne iz Tuzle, gdje su radnici stradali, kao i prilikom sahrane Alije Alijagića u Zagrebu kada je grobnica morala nekoliko puta da se prazni od nabacanog*

9 Milorad Drašković ostao je upamćen kao tvorac Obznane, kojom je zabranjen rad KPJ.

cvijeća Zagrepčana (Večer, 8. III 1922: 2; Brčić, 1965: 47).¹⁰ Krajem 1922. godine došlo je do pojačanih sukoba između centrumaša i komunista. Jure Kerošević, jedan od rudara koji je prilikom sukoba u Husinu ubio žandarma, osuđen je na smrt vješanjem. Dan prije nego je predviđeno izvršenje smrtne kazne, dakle 24. oktobra 1922. godine Kerošević je pred sudom izvadio ručni nožić i tri puta se ubo u trbuh. Taj Keroševićev čin odložio je izvršenje smrtne kazne. U namjeri da oslobode Keroševića, socijalisti su slali dopise vladama u Beogradu i Sarajevu, a pored toga organizirana su javna istupanja u znak podrške. Kasnije je Kerošević, uz veliko zalaganje javnosti i intervenciju francuskih socijalista, uspio da izbjegne smrtnu kaznu, koja je zamijenjena sa 20 godina robije. Ostali rudari bili su ili oslobođeni ili osuđeni na nekoliko mjeseci (Glas slobode, 25. X 1922; Glas slobode, 25. X 1922; Organizovani radnik, 27. X 1922; Glas slobode, 2. XI 1922; Brčić, 1965: 47). Kako se moglo i očekivati, Keroševića su svojatali i komunisti i centrumaši. Za komuniste, Kerošević je predstavljao junaka radničkog pokreta, a slični principi svojatanja bili su i na strani centrumaša, s tim da se Kerošević smatrao naivnom žrtvom komunista, dok su rudari tretirani kao žrtve Komunističke partije. Inicijative za oslobođenje Keroševića dolazile su i s jedne i druge strane, s tim da su centrumaši imali prednost jer su imali pravo djelovanja u javnom prostoru (Organizovani radnik, 27. X 1922). S druge strane, Aliju Alijagića centrumaši su odbacili i opisali kao člana *terorističko-komunističke organizacije*, dok je kod komunista imao status heroja, što će se i potvrditi kasnije, kada su vlasti bile primorane prebaciti njegov grob iz Zagreba u Bihać zbog kulturnog statusa među zagrebačkim komunistima (Glas slobode, 25. X 1922). Navedeni događaji nastali su u potpunosti i u kratkom

10 Način izvršenja smrtne kazne nad Alijom Alijagićem kod velikog je dijela komunista stvorio status Alijagića kao žrtve režima i borca za radnička prava.

vremenu kao posljedica Husinske buna, koja je bila okidač za početak sukoba zvanične vlasti s komunistima. Posljedice koje je buna ostavila na bosanskohercegovačku ljevicu nastavile su se u narednom periodu i tako dodatno otežale ionako složenu situaciju među ljevičarima. Međutim, unutarpartijski sukobi bili su nužni u borbi za prava radničkom pokreta, koji se objektivno nalazio u lošim uslovima.

Centrumaši su iskoristili navedene prednosti i pogodniju poziciju da grupišu i pozovu neopredijeljeni dio radničkog pokreta s područja Tuzle i okoline, da odbaci ideje građanskih partija i pruži podršku Socijalističkoj partiji na predstojećim izborima (Glas slobode, 8. II 1923). Međutim, najveći problem u pribivanju dijelova radničkog pokreta bio je s rudarima na području Kreke, koji su se nakon gušenja štrajka politički pasivizirali. Rudari su bili sasvim dezorijentirani i neupućeni u ideološke sukobe unutar Partije. To se naročito odnosi na vrijeme nakon Vukovarskog kongresa, kada je komunistička struja odnijela prevagu (Omerdić, 1982: 23).¹¹ Pasivnost rudara Kreke najvećim dijelom je nastojala iskoristiti Hrvatska težačka stranka, koja je među rudarima, pretežno katolicima, ukazivala na dominantno srpski karakter komunista (Glas slobode, 8. II 1923: 3). Istina, jedan dio rudara iz Kreke radio je na mogućnostima unapređenja položaja rudara, ali se ispostavilo da je jedan dio članova Glavnog radničkog sindikata radio protiv delegata koji su prisustvovali na zemaljskoj rudarskoj konferenciji u julu 1923. godine (Glas slobode, 2. VIII 1923: 3). Stvari nisu bile tako jednostavne ni za centrumaše; iako u povlaštenom položaju u odnosu na komuniste, također su nailazili na probleme u svom propagandom radu, što je podrazumijevalo i otvorene sukobe s vlastima, najčešće zbog propagandnih djelatnosti (Glas slobode,

11 Značajnu ulogu u pobjedi komunističke struje na Vukovarskom kongresu imali su Mitar Trifunović Učo i Franjo Rezač, kao i za vrijeme rudarskog štrajka.

8. III 1923: 3).

Iako u dominantnijem položaju, centrumaši su se teško mirili s činjenicom da su komunisti ipak ostavili dosta jak utjecaj na radnički pokret, naročito na rudare iz Kreke koji su, upravo predvođeni komunistima, povelili štrajk. Tako se kao jedno od ključnih pitanja za rješavanje nametnulo i jasno razgraničavanje između sindikata i partije. Centrumaši su prije održavanja Kongresa Socijalističke partije Jugoslavije 21. i 22. septembra 1923. godine smatrali da se partija ne smije oslanjati na sindikate u potpunosti, odnosno da ne bi trebalo biti političkog oslanjanja na radnički pokret (*Glas slobode*, 17. VIII 1923). Bila je ovo direktna optužba upućena komunistima, kojima su centrumaši redovno prebacivali odgovornost za neuspjeh rudarskog štrajka i za smrt rudara u Husinu. Nakon što su komunisti u svojim glasilima *Organizovani radnik* i *Radnik* kritikovali centrumaše povodom Zemaljske konferencije rudarskih radnika, objavljeni su demantiji puni mržnje naspram komunista. U članku provokativnog karaktera „Zločinci se javljaju“ objavljenom u *Glasi slobode*, centrumaši navode da rudari svoj težak položaj duguju isključivo komunističkim revolucionarima (*Glas slobode*, 17. VIII 1923: 3).

S druge strane, komunisti su – zbog zabrane djelovanja najčešće nastupajući kao 'neutralci' – često sazivali zborove, a posebno mjesto zauzimali su zborovi namijenjeni rudarima Kreke. Naravno, nastojali su ukazati na težak položaj rudara, u kojem su oni tada i objektivno bili. Položaj rudara trebalo je popraviti kolektivnim ugovorom, koji je sklopljen 21. septembra 1923. godine, a stupio je na snagu 1. novembra 1923. godine. Međutim, kao i ranijih godina, ispostavilo se da je provedba takvih ugovora bila prilično neučinkovita. Takav pristup navest će rudare na štrajk u augustu 1925. godine, nakon neuspjelih pregovora između rudarskih delegata i Direkcije državnih rudarskih preduzeća i nakon odluke da se rudarske nadnice snize

za 20% (Glas slobode, 30. III 1923: 3; Glas slobode, 13. VIII 1925: 3; Glas slobode, 20. VIII 1925: 1; Glas slobode, 27. VIII 1925: 1-3; Glas slobode, 3. III 1925). Iako su centrumaši imali izvjesnog uspjeha među rudarima, u Kreki je podizanje rudarskih organizacija išlo dosta teško jer su se rudari vodili komunističkim parolama koje su najčešće odstupale od politike pregovora koju su zagovarali centrumaši (Glas slobode, 20. III, 1924: 3; Glas slobode, 18. IX 1925).

Prisutnost unutarstranačkog pluralizma među bosansko-hercegovačkim ljevičarima nastavit će se i u godinama koje su uslijedile. Razvojna linija ljevičarskog pokreta u Bosni i Hercegovini biće presijecana različitim događajima koji se po svojoj bitnosti mogu usporediti s događajima poput Vukovarskog kongresa, Obznane i atentata na Milorada Draškovića. Posebno se takvi događaji vežu za drugu polovinu 1920-ih, kada komunisti polagano obnavljaju svoje ćelije u većim gradovima Bosne i Hercegovine, pa sve do početka Drugog svjetskog rata.

Od događaja koji su bitno uticali na razvojnu liniju treba navesti proglašenje Šestojanuarske diktature i progon komunista 1929. godine, zatim obnavljanje i ponovno rastrojstvo KPJ u uslovima ekonomske krize početkom 1930-ih, a na kraju i obnavljanje KPJ u Bosni i Hercegovini i rast sindikalnog pokreta (v. Grbelja, 1990: 145-159; Hadžirović, 1990: 169-183).

Bibliografija

Anđelić, Neven. 2009. SDP – Prvih 100 godina, Kratki pogled na socijaldemokratiju u BiH. Sarajevo: Forum lijeve inicijative.

Đukić, Branko i Đinović, Slobodan. 1958. Husinska buna. Beograd: Izdavačko preduzeće Rad.

Brčić, Rafael. 1965. „Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini 1920. godine“. Prilozi, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 29 - 54.

Gavrić, Milan. 1965. „Napad na nadnice rudara Kreke krajem XIX vijeka“. Prilozi, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 8 – 28.

Nedimović, Uroš. 1965. „Radnički pokret u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 1921. godine“. Prilozi, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 55 – 95.

Omerdić, Mehmed. „Neke specifičnosti razvoja radničkog pokreta tuzlanskog područja do Generalnog štrajka i Husinske bune“. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla: Muzej istočne Bosne, str. 17 – 26.

Salihspahić, Mehmed. „Prilog istoriji radničkog pokreta u Tuzli“. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla: Zavičajni muzej u Tuzli, str. 39 – 45.

Hadžibegović, Ilijas. 1990a. „Društveno-ekonomski uslovi za nastanak radničke klase i stvaranje prvih radničkih udruženja u Bosni i Hercegovini“. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, knjiga 1. ur. Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago et al. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, str. 15-30.

Hadžibegović, Ilijas. 1990b. „Širenja i dostignuća socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini (1909-1914)“. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, knjiga 1. ur. Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago et al. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, str. 40-58.

Hadžirović, Ahmed. 1990. „Konsolidacija KPJ i razvoj revolucionarno demokratskog pokreta (1937-1941)“. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, knjiga 1. ur. Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago et al. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, str. 169-204.

Karabegović, Ibrahim. 1990. „Formiranje i legalno djelovanje KPJ u Bosni i Hercegovini (1919-1921)“. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, knjiga 1. ur. Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago et al. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, str. 81 – 106.

Šarac, Nedim. 1990. „Idejno-politička strujanja i borba KPJ tokom 1920-ih godina (1921-1929)“. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, knjiga 1. ur. Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago et al. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, str. 107 – 144.

„Popis korištene periodike“. 1984. U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje. ur. Antonić, Zdravko, Čubrilo Marija, Đaković, Luka et al. Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni istorijski arhiv Tuzla, str. 444.

„Kreka, 19. februara 1920. godine – Slavnom kotarskom uredu u Tuzli“. 1984. U: Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska Buna 1920. godine – građa, drugo izdanje. ur. Antonić, Zdravko, Čubrilo Marija, Đaković, Luka et al. Tuzla: IGTRU Univerzal, Regionalni istorijski arhiv Tuzla, str. 59.

Izvori

Glas slobode, Organizovani radnik, Politika, Srpska riječ, Večer

RUDARI U ŠTRAJKU: STOLJETNA ISKUSTVA DRUŠTVENO-POLITIČKOG RADA I KLASNE BORBE

Jasmina Husanović

Radilo se ko će koga.

Jovan Vujatović (Vujatović, 1955:6)

*Bili su to teški dani - kada se protiv nas,
zato što smo tražili veći komad hljeba, digla i ala i vrana.*

Stari rudari Kreke (Vujatović, 1955:9)

Husinska buna povijesna je prekretnica – zalog i temelj politike jednakosti i revolucionarnog obećanja. Ove, 2020. godine, stotinu godina nakon Husinske bune svjedočili smo ponovo štrajku rudara u Kreki i Zenici, gdje su rudari pokušali artikulirati svoje interese spram razmeđa na kojem se ovih godina nalaze – između socijalnog zbrinjavanja i društvene brige – i to u momentu žestokog produbljanja ekonomske krize usljed posljedica pandemije bolesti COVID-19. Citati kojima počinje ovaj tekst još jednom nam govore da se u svakoj fazi kapitalizma radi o bespoštednoj klasnoj borbi “ko će koga”, te o činjenici da će se na pokušaj otpora eksploatiranih klasa protiv njih dignuti brojne društvene snage, i krupne i sitne – i ale i vrane – koje znaju o kakvoj cijeni plijena se radi.¹² Ako smo danas još jednom i sudionici i svjedoci svojevrzne kulminacije klasnih sukoba i previranja, onda je važno nanovo procijeniti

vlastite pozicije i kapacitete, strategije i taktike potrebne za društveno-politički rad i radničko obrazovanje u borbenim djelovanjima na pomolu, uprkos njihovom neprestanom satiranju i mrvljenju koje će također dobiti novi zamah.

Stoga u ovom tekstu namjeravam postaviti neka ključna pitanja koja se tiču društveno-političkog rada u vezi s problemom rudarskog organiziranja i štrajkova iz današnje perspektive, u momentu kada se nalazimo u stanju iscrpljenosti spregom neoliberalizma i etnonacionalizma, a ipak moramo otjelotvoriti budućnost kroz politike društvene brige u čijoj srži leži materijaliziranje solidarnosti u konkretnim borbama za radnička prava i društvenu pravdu. Kao inspirativna polazišta koristiću se nekim današnjim tekstovima o zapriječenosti sindikalnog organiziranja u energetsom sektoru u BiH, uključujući i rudnike, kao i arhivskim materijalom u vezi s kovanjem strategija i taktika političkog rada sa radničkom klasom kroz rudarsko rganiziranje i djelovanje i radničkog pokreta 1920-ih, uz kratke opaske o situaciji tačno na pola puta tokom posljednjeg stoljeća, 1970-ih i 1980-ih.

12 Ovaj se kontraudar svakako desio i nakon protesta i plenuma 2014. godine, s ciljem da se iznutra (a ne samo spolja) smrvi svaka infrastruktura zajedničkog organiziranja protiv nepravde na tržištu rada i pri raspodjeli viška vrijednosti, a u pravcu spašavanja ljudi i društvenih dobara.

Prosvjedno-prosvjetni rad uoči i nakon Husinske bune – crtice iz 1920. godine

Neoboriva je proleterska nauka.

Mitar Trifunović Učo (Trifunović, 1983: 29)

Tekstovi Mitra Trifunović Uče (1880.-1941.), dugogodišnjeg radničkog borca i organizatora socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata (v. Redžić, 1983: 33-72), objavljujani u periodu od 1919. godine do 1925. godine (a naročito intenzivno tokom 1920. godine, odnosno uoči Husinske bune) u časopisima *Glas slobode*, *Radničko jedinstvo* i *Organizovani radnik* (v. Redžić, 1983: 23-47), daju nam zoran uvid u promišljenost, ozbiljnost, društvenu pismenost i političku posvećenost prosvjetno-prosvjednog rada za društveno dobro prije stotinu godina. Svi ovi tekstovi bili su, pored štampane, i *živa, kolektivna riječ i izriječ* na terenu – na organizaciji štrajkova protiv skupoće u Sarajevu i Tuzli, pri redovnim sedmičnim sastancima rudarskih radnika u Radničkom domu u Kreki, u prvomajskom rudarskom štrajku te tokom decembarskog rudarskog štrajka 1920. godine. Kroz zajednički rad intelektualaca i rudara, aktivista i naroda materijalizirala se solidarnost ondje gdje **štrajk postaje učionica** o društvenoj pravdi.

U tekstu “Dopis iz Kreke” (Trifunović, 1983: 25-27) iz 1919. godine Mitar Trifunović Učo ciljano pokazuje kontrast između ljudskosti međuradničke solidarnosti i žalovanja gubitka zbog pogibije dva rudara stradala zbog nemara i nebrige uprave i vlasnika rudnika, nasuprot tipičnoj dehumanizirajućoj mašineriji koja na svaki način odgovornost za ovakve gubitke i tragedije izbjegava, individualizira i/ili prebacuje na same radnike. Pored brojnih drugih paralela koje se mogu napraviti sa današnjim stanjem, a i sa stanjem od tada, važno je istaći slijedeće –

– zajednički se može učiti i djelovati sa radnicima samo onda kada postoji bliski odnos povjerenja i zajedništva s njima, odnos međusobne ljubavi i poštovanja, prostor intimnosti koji ima političku vrijednost jer je u pitanju građena materijalna i afektivna infrastruktura solidarnosti¹³. Takve materijalne i afektivne infrastrukture preduvjet su za produktivan štrajk poput onog prvomajskog koji se desio u Tuzli maja 1920. godine, koji je rezultirao svojevrsnim plenumskim okupljanjem – narodnom skupštinom rudarskih radnika, koja je polučila jasnu anti-kapitalističku platformu za dalje djelovanje kroz listu zahtjeva i zbijanje redova u samoj rudarskoj organizaciji¹⁴. Radnici, naročito rudari, iz prve ruke su učili kako je “neoboriva proleterska nauka”, zajedno sa organizatorima radničkog pokreta, da bi svi skupa u decembru iskusili nemilosrdnu silu (“i ala i vrana”) kraljevske Jugoslavije koja se digla da ih smrvi i zatre.

Znali su rudari Kreke da je pitanje “ko će koga”, jer su skupa sa rudarskim radnicima širom Bosne i Slovenije stali **štrajkom u odbranu života** protiv najteže duhovne i fizičke krize izazvane uvjetima rada i posljedicama po vlastiti kao i život svojih porodica (Trifunović, 1983: 31-33). Naročito treba istaći to kako Mitar Trifunović Učo kvalificira odnos centralne i bosanske vlade: ne samo kao dželatski i pljačkaški nego i kao “najsramniji cinizam”. Kontaminacija cinizmom vlasti prema radnicima tada, kao i sada, ima trajne negativne posljedice, jer su se u jednom momentu

13 O afektivnoj infrastrukturi, ekonomiji i politici afekta vidi više u: (Husanović, 2015: 19-35; Husanović, 2014: 145-153; Arsenijević, Husanović i Vasić Janeković, 2017: 225-242; Husanović, Arsenijević i Hilbert, 2020).

14 Lista zahtjeva upućenih vlasti uključivala je: apsolutnu slobodu štampe, sastajanja i udruživanja; raspisivanje izbora za ustavotvornu skupštinu; aktivno i pasivno izborno pravo za sve građane i građanke iznad 20 godina starosti; slobodu izbora narodnih poslanika na osnovu opšteg prava glasa proporcionalno za cijelu zemlju; zaštitno radničko zakonodavstvo; poštivanje prava štrajka; prihvatanje zahtjeva željezničara koji su tada bili u kolektivnom štrajku; nenapadanje socijalističkog radničkog pokreta koji je na strani siromašnog radnog naroda; snabdijevanje radnika i siromašnog radnog svijeta životnim namirnicama, odjećom i obućom (jer će u protivnom, „radni narod propasti ili će se morati boriti na život ili smrt.“ (Trifunović, 1983: 30).

surovog uništenja rudarske organizacije nakon Husinske bune ova brutalizacija i cinizam internalizirali i u pojedinim dijelovima same organizacije. Tako u svojim tekstovima iz 1923. i 1925. godine, analizirajući stanje rudarske organizacije i osvrćući se na progone cijelog klasnog radničkog pokreta koje su provodili carski i kraljevski režim u prve dvije decenije 20. stoljeća, Mitar Trifunović Učo uočava sljedeće: da je rudarska organizacija pomogla rudarima, iznurenim napornim radom u brutalnim uslovima za bijednu nadnicu, uhvaćenim u kopče interesa domaćih kapitalista svih nacija, da “shvate svoju ulogu i *da se osjete ljudima*” (Trifunović, 1983: 35). Upravo u ovoj sprezi klasne svijesti i punine osjećanja ljudskosti u odbranu života nalazi se afirmativni afekt svake vrste organiziranja čija se materijalnost manifestira u otporu, štrajku i buni.

Afirmativni afekt centralni je mehanizam proizvodnje političkog subjekta i preiscrtavanja koordinata političkih mogućnosti. Zato je afirmativni afekt glavna meta reakcionarnog djelovanja – uništenje takve infrastrukture političke emocionalnosti i klasne svijesti cilj je svake buržoaske kontrarevolucije i temelj raznih tehnologija društvene reprodukcije kapitalističkog poretka. Pitanje slobodnog organiziranja radnika (jedan od njegovih oblika je formiranje jakih sindikata), nasuprot “mlitavosti” radnika koju produciraju dominantni režimi upravljanja, istovremeno je i pitanje obnove radničkog obrazovanja i radikalnog kolektiviziranja koji su se morali suprotstaviti uspjehu kapitalističke akcije 1920-ih i izdaji od pobornika centrumaških krila unutar Socijalističke radničke partije Jugoslavije, uz brojne pogubne posljedice djelovanja oportunističke i neprijateljske u vlastitim redovima (i partijskim i sindikalnim) usred “bijelog terora” (Trifunović, 1983: 45-47).¹⁵ Moglo bi se reći kako je proizvodnja afirmativnog afekta unutar radikalnog radničkog organiziranja i obrazovanja središnja

strategija borbe protiv neoliberalnog poretka i politike terora danas, kao i njihovih socijal-fašističkih lica i ulizica.

Između pitanja nesreće i pitanja štrajka nekad i sad: dokidanje hronologije propadanja

Bez obzira na činjenicu slavljenja rudarskog ratnog i mirnodopskog organiziranja u prošlosti SFRJ i SRBiH tokom 1950-ih i 1960-ih, to nije vrijedilo za njihovo organiziranje u tadašnjem društvenom momentu. Jedan od primjera je svakako činjenica da se Pašagi Mandžiću, uprkos raznim postignućima u borbi za radničku stvar i društveno dobro u Tuzli i BiH,¹⁶ u toku Tuzlanskog procesa kao grijeh spočitavalo i to da je prvi put javno u partijskim krugovima upotrijebio zabranjenu riječ “štrajk” za proteste rudara u Kreki 1968. godine (dozvoljene sintagme, tačnije ozvaničeni eufemizmi bili su “obustava rada”, “nezadovoljstvo radnika” i “prekid proizvodnje”), te time – pored ideološkog svetogrđa pri artikulaciji prisutnih antagonizama u polju rudarstva i energetike – narušio odnose između Rudnika Kreka i Termoelektrane Tuzla (Hodžić, 2020: 101-102). Tek 1980-ih pa nadalje štrajkovi rudara bivaju imenovani štrajkovima i protestima. poput onih koje Sindikat rudnika Kreka inicira 1989. godine, a koji kulminiraju u ljeto 1990 (v. Lowinger, 2009). Kada gledamo socijalistički period u odnosu na poslijeratni i postsocijalistički period, uočavaju se dva dominantna narativa u društveno-političko-kulturnom imaginariju bh. i jugoslovenskog

15 Interesantno je da se tokom 1920-ih u tekstovima aktera revolucionarnog krila radničkog pokreta za centrumaše i oportuniste iz socijaldemokratsko-reformatorskih krila koji su kooptirali sa kapitalističkim interesima koristi termin „socijal-fašisti“.

16 Povijesna ironija je i to da je upravo Pašaga Mandžić bio inicijator izgradnje spomenika „Husinski rudar“ u Tuzli 1956. godine, posvećenog rudarima palim u Husinskoj buni i revoluciji. Vidi više u: (Husinski rudar, 27.9.2019.).

društva – onaj o rudarskim nesrećama (Muhamedbegović, 2020) i onaj o štrajkovima, pri čemu u odgovorima na takva izuzetna stanja varira ono što bismo metaforički mogli nazvati “crnim terorom” s jedne strane i “bijelim terorom” s druge.

Danas su izvještavanje i artikulacija problema u rudarstvu i energetskom sektoru uglavnom svedeni na rijetke izvještaje o “hronologiji propadanja” u kontekstu “zarobljene države”, i na još rjeđe pokušaje ozbiljnijeg zadiranja u pitanje krivične odgovornosti onih koji uzrokuju propadanje i onih koji porobljavaju državu.¹⁷ To može na pravi način artikulirati jedino sindikalna organizacija rudara u Bosni i Hercegovini, čije je članstvo ucijenjeno brutalnim prijetnjama kao što je: ”Kopaćete i za manju platu!”(Gutić, 25.4.2019.). Ovo je gola istina suverenog poretka kapitalističke eksploatacije u Bosni i Hercegovini, a prijetnja nije upućena samo rudarima nego cjelokupnom radništvu. Masovnija solidarizacija mogla bi biti izgledna onda kada se šire društvene snage ne samo prepoznaju u tom hegemonom mračnom zazivu kao pojedinačno i kolektivno prozване, nego i kad mu se konačno odupiru kroz interpelaciju u poziciju političkog subjekta kroz nove/stare protivhegemone društvene snage. U tom smislu svakako ohrabruje činjenica da smo 2019. i 2020. godine svjedočili intenziviranju štrajkova i protesta rudara u tuzlanskom i zeničkom bazenu (Omerović, 15.8.2020; Omerović 9.12.2019; Omerović, 15.6.2020). Međutim, svemu tome također treba dodati i velika previranja u sektoru energetike i rudarstva s obzirom na interese i sukobe stranog kapitala i međunarodnih elita, domaća prestrukturiranja, krizu Elektroprivrede

17 Ovdje svakako najveće zahvale idu on-line magazinu Žurnal, a posebno tekstovima Amarilda Gutića, o stanju rudnika i energetike u BiH. Vidi više u (Gutić, 11.9.2019; Gutić, 23.9.2019).

BiH i rudnika, kao i njihovih odnosa – primjer je izgradnja Bloka 7 Termoelektrane Tuzla, uz sve znane i neznane lokalne i globalne rasprave i poteze na tom planu tokom posljednjih godina (Golubović, 15.7.2020; A.G, 18.7.2020; Berbić, 13.3.2020). U takvom makrosvjetlu, kao i na mikroplanu, moglo bi se očekivati intenziviranje klasnih previranja u postpandemijskom periodu u sektoru rudarstva i energetike. Samim tim urgentnija je i važnost pozicioniranja i djelovanja spram njih, jer podređenost je uvijek moguće, ako već ne i izvjesno pretočiti u oslobađanje.

Zaključne teze: kritičke pedagogije radničkog obrazovanja i društvene pismenosti protiv neoliberalne javne pedagogije upravljanja

Kao zaključne teze ovog kratkog osvrtu na radničko obrazovanje i radničko organiziranje stotinu godina nakon Husinske bune, iznijecu nekoliko uvida i opaski o načinima suprotstavljanja neoliberalnoj javnoj pedagogiji upravljanja tamo gdje se sudaraju “crni teror” i “bijeli teror” oko nas. Henri Giroux navodi kako globalno i lokalno trenutno živimo višestruke i kompleksne hitne situacije usred “teatra okrutnosti” koji neoliberalizam producira, a koji je modalitet tanatopolitičkog (pa čak i nekropolitičkog) i biopolitičkog upravljanja životom i smrću (Giroux, 2010: 49-70). Neoliberalni političko-ekonomski poredak proizvodi “nove oblike subjektiviteta i posebne oblike ponašanja”, i to kroz vlastitu “kulturnu politiku subjektifikacije i samoregulacije” (Giroux, 2010: 51). U susretima, spajanjima i međusobnim akvizicijama (odnosno u smrtnom zagrljaju) neoliberalizma i etnonacionalizma (koji i sam ima vlastite oblike subjektiviteta i ponašanja) nazire se potpuno devastirajući teren za sve oblike humanističke politike i humanizirajućeg društvenog

djelovanja. Neoliberalizam i etnonacionalizam, stopljeni u etno-korporativizam lokalnih i stranih elita, također imaju za cilj da postanu i ostanu glavna pedagoška sila koja prijeti svakom obliku kritičkog mišljenja i djelovanja, i to tako što mobiliziraju društvene aktere u svakodnevnom životu kako bi “legitimizirali svoje norme, vrijednosti, institucije i društvene prakse, te normalizirali svoj režim zdravog razuma i reduktivno poimanje političke racionalnosti” (Giroux, 2010: 51). Zato – ako shvatimo neoliberalizam kao moćnu javnu pedagogiju i kulturnu politiku (Giroux, 2010: 61), a ne samo ekonomsku teoriju – dolazimo u situaciju da prepoznamo kako svim naši prekarni konteksti na radnim mjestima i u svakodnevnom životu funkcioniraju kroz urušavanje kapaciteta za transformaciju i političko djelovanje.

Međutim, tom urušavanju već se suprotstavljaju one transverzalne prakse, subjekti i emancipativni potencijali na presjeku društvenog aktivizma i kritičkih pedagogija, proizvodnje znanja i kulturne produkcije, sindikalnog djelovanja i radničkog organiziranja. Kako bi to Giroux rekao, “ključno je za intelektualce i druge da razviju bolje teorijske okvire za razumijevanje kako moć, politika i pedagogija kao politička i moralna praksa rade u korist neoliberalizma da bi osigurale pristanak, normalizirale autoritarne politike i prakse i izbrisale povijest borbe i nepravde. Ulozi su previsoki da bi se ignorirao takav zadatak. Živimo u mračnim vremenima kada bauk neoliberalizma i drugih modaliteta autoritarizma jača i širi se cijelim svijetom. Moramo ponovo i iznova misliti značenje globalne politike u novom mileniju, u kojem je dio tog izazova upravo nužnost priznavanja činjenice da su jednakost i sloboda, klasa i kultura neumitno povezane. Uraditi ovo znači ponuditi obrazovnim radnicima/cama i drugima mogućnost da preuzmu nove rizike kako bi razvili nove, vitalizirane osjećaje zajedničke borbe i kako bi ispoljili hrabrost

potrebnu da se ponovo steknu pedagoški uvjeti, vizije i ekonomski projekti” (Giroux, 2010: 66) potrebni za obećavajuću politiku jednakosti i buduće borbe.

Jedan od primjera za to je platforma *Radnički univerzitet* iz Tuzle, koja je nastala kao rezultat materijalizacije solidarnosti i znanja u protestu i radu zajedno s radnicima Fabrike deterdženata DITA još 2012. godine, kao i s radnicima drugih fabrika u protestu i štrajku, a naročito od protestno-plenumskog proljeća 2014. godine (Radnički univerzitet, 2016; Arsenijević, 2014). Ogroman je izazov stvaranje svake direktne demokratske strukture koja radničko obrazovanje stavlja u centar, tako da svi oni koji žele mogu učestvovati u međusobnom učenju i djelovanju radnika, studenata, aktivista i drugih učesnika. Jedino izgradnjom infrastrukture radničkog obrazovanja i društvenom pismenošću kroz kritičko-pedagošku praksu u zajednici može se pitanje opšteg štrajka i borbe za društveno dobro u polju energetike (i za energetske resurse i za istinski društvenu energetska politiku) postaviti tako da afirmativni afekt društvenih snaga koje se bore za to društveno dobro ne posustane i ne poklekne onda kada se dignu i ale i vrane. To jest jedino onda kada učestaju bune, a komune se otjelove kroz revolt,¹⁸ znaćemo da smo se približili razumijevanju autentičnog političkog pitanja: zašto nismo u opštem štrajku danas?

18 Ovdje aludiram na iskaze narodne pjesme o Husinskoj buni koja glasi: „Rudari se zaklinjali majkom da će pravdu istjerati štrajkom. / Oko Tuzle učestala buna – na ustanak digla se komuna. / Borimo se pred očima svijeta – gola prsa protiv bajoneta. / Neka s nama počne nova era, crvena od krvi proletera.“ Izvedbu pjesme je moguće poslušati na kraju TV filma *Husinska buna* (Husinska buna, 1980).

Bibliografija

- Arsenijević, Damir, Jasmina Husanović i Vanessa Vasić Janeković. 2017. „Protesting for Production: The Dita Factory and the Struggle for Social Justice in Bosnia and Herzegovina“ U: *The Cultural Life of Capitalism in Yugoslavia: (Post)Socialism and Its Other*. Ur. Jelača, Dijana, Kolanović, Maša i Lugarić, Danijela. London: Palgrave Macmillan, str. 225-242.
- Arsenijević, Damir. (Ur.). 2014. *Unbriable Bosnia and Herzegovina: The Fight for the Commons*. Baden-Baden: Nomos.
- Giroux, Henry A. 2010. „Neoliberalism, pedagogy, and cultural politics: Beyond the theatre of cruelty“ U: *Handbook of Cultural Politics and Education*. Ur. Zeus, Leonardo. Rotterdam: Sense Publishers, str. 49-70.
- Hodžić, Kadrija. 2020. „Tuzlanski procesi 70-ih godina XX stoljeća“. *Forum Bosnae*, Sarajevo: Međunarodni forum Bosna, str. 101-102.
- Husanović, Jasmina, Damir Arsenijević i Mario Hibert. 2020. *Društvena pismenost: Kultura, ekologija, mediji*. Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Husanović, Jasmina. 2014. „Traumatic Knowledge in Action: Scrapbooking Plenum Events, Fermenting Revolt“ U: *Unbriable Bosnia and Herzegovina*. Ur. Arsenijević, Damir. Baden-Baden: Nomos. str. 145-153.
- Husanović, Jasmina. 2015. „Economies of affect and traumatic knowledge: Lessons on violence, witnessing and resistance in Bosnia and Herzegovina“. *Ethnicity Studies*, Vilnius: Lithuanian Social Research Centre. str. 19-35.
- Lowinger, Jake. 2009. *Economic Reform and the Double Movement in Yugoslavia: An Analysis of Labour Unrest and Ethno-Nationalism in the 1980s*. Baltimore: UMI Dissertation Publishing.
- Redžić, Enver. 1983. *Jugoslovenski radnički pokret i nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Svjetlost.
- Trufunović, Mitar, Učo. 1983. „Iz govora na prvomajskoj narodnoj skupštini 1920. godine u Tuzli“ U: *Članci o društvenoj stvarnosti (Progresivna misao u BiH 1918-1941., knjiga IV)*. Ur. Maksimović, Vojislav. Sarajevo: Svjetlost.
- Vujatović, Jovan. 1955. *Husinska buna*. Sarajevo: Narodna prosvjeta.

“Husinski rudar – Spomenik rudarima palim u Husinskoj buni i revoluciji, Grad Tuzla”, U: Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 27.9.2019. godine, dostupno na: <https://www.bastina.ba/index.php/40-zavod/vijesti/700-husinski-rudar-spomenik-rudarima-palim-u-husinskoj-buni-i-revoluciji-grad-tuzla>.

A.G. „Zarobljena država. Ruski oligarsi u BiH: Preuzimanje energetskog sektora i uništavanje Aluminija“, U: Žurnal, 18.7.2020., dostupno na <https://zurnal.info/novost/23249/preuzimanje-energetskog-sektora-i-unistavanje-aluminija>

Berbić, Nedžad. „Lični stav: Izgradnja Bloka 7 – projekat generacije ili početak kraja JP Elektroprivreda BiH“, U: on-line portal *Tuzlalive*, 13.3.2020, dostupno na https://tuzlalive.ba/licni-stav-izgradnja-bloka-7-te-tuzla-projekat-generacije-ili-pocetak-kraja-jp-elektroprivreda-bih/?fbclid=IwAR1_y4pED52rLa7HwKeYprKDHRD1-iGDhbwGBizoQqoVnnZtFz7n9Lyx-g

Golubović, Slobodan. „Zarobljena država. Čiji je energetski sektor u BiH: Rusima gas i nafta, Kinezima struja“, U: Žurnal, 15.7.2020., dostupno na <https://zurnal.info/novost/23243/rusima-gas-i-nafta-kinezima-struja>

Gutić, Amarildo. “Hronologija propadanja (1): Mi radimo, izbacimo tone, a nema ćumura, nema para, ko je kriv?“, U: Žurnal, 11.9.2019., dostupno na <https://zurnal.info/novost/22384/mi-radimo-izbacimo-tone-a-nema-cumura-nema-para-ko-je-kriv>

Gutić, Amarildo. “Hronologija propadanja (2): Nekoliko smijenjenih direktora je tek odlaganje zatvaranja rudnika”, U: Žurnal, 23.9.2019., dostupno na <https://zurnal.info/novost/22409/nekoliko-smijenjenih-direktora-je-tek-odlaganje-zatvaranja-rudnika>.

Gutić, Amarildo. “Policijom protiv rudara. od SDA do PDA: Kopaćete i za manju platu!“, Žurnal, 25.4.2019., dostupno na <https://zurnal.info/novost/22049/kopacete-i-za-manju-platu>

Husinska buna. 1980., Film Husinska buna. TV Sarajevo, režija Sava Mrmak. dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=KGo3ykLNiAs&t=165s>.

Muhamedbegović, Almir. “Stoljeće rudničkih jama smrti”, U: On-line portal Nomad, 25.10.2020., dostupno na <https://nomad.ba/stoljece-rudnickih-jama-smrti>

Mustafić, Semir. „Najmanje 20 inženjera ostalo bez posla“, TV N1BiH, 15.6.2020., dostupno na <http://ba.n1info.com/Vijesti/a440883/Najmanje-20-inzinjera-ostalo-bez-posla.html>

Omerović, A. „Dok rudari štrajkuju zbog neisplaćenih plata: Uprava Kreke iznajmljuje radnike privatne firme Rudar za milion maraka!“, U: Žurnal, 15.8.2020., dostupno na <https://zurnal.info/novost/23313/uprava-kreke-iznajmljuje-radnike-privatne-firme-rudar-za-milion-maraka>.

Omerović, A. „Tri rudara napustila su štrajk, prelaze raditi u jamu Raspotočje“, TV N1BiH, 9.10.2019, dostupno na <http://ba.n1info.com/Vijesti/a383184/Tri-rudara-napustila-su-strajk-u-Strenjanima.html>

Radnički univerzitet. 2016. “Methodological Framework - What Happened?”, dostupno na <http://radnickiuniverzitet.org/file/methodological-framework-what-happened/21>.

HUSINSKA BUNA NA FILMU

Nebojša Jovanović

O jednom odsutnom lavežu

O Husinskoj buni u Jugoslaviji nikad nije snimljen cjelovečernji igrani film. Na prvi pogled, u pitanju je svojevrsna enigma: kako je moguće da je jugoslavenska kinematografija zaobišla jedan od paradigmatičkih događaja u historiji jugoslavenskog radničkog pokreta? Pa ipak, krenemo li istražiti taj „odsutni lavež“ o Husinskoj buni, vrlo brzo ćemo shvatiti da on zapravo nije nimalo specifičan ni incidentan. Naime, jugoslavenska je kinematografija općenito ignorirala historiju radničkog pokreta i Komunističke partije Jugoslavije u periodu „prije rata“. To postaje izrazito vidljivo kroz usporedbu s filmovima nadahnutim Drugim svjetskim ratom, odnosno Narodnooslobodilačkom borbom. Dok su ratna zbivanja, s naglaskom na antifašistički otpor, nadahnula mnogobrojne filmske priče i najrazličitije stilske tipove reprezentacije, za filmaše period prije Drugog svjetskog rata kao da nije postojao kao sekvenca socijalističke revolucije u Jugoslaviji koja bi zavređivala filmsko uobličjenje.

Ovo ne znači da filmova smještenih u međuratni period nije bilo, ali njih odlikuju dvije glavne tendencije u reprezentaciji revolucionarne politike. Prva je zaobilaženje: nalazimo je u filmovima koji se najčešće fokusiraju na bogataše i srednju klasu, pri čemu – simptomatično – ismijavaju malograđanštinu, ali istovremeno i kreiraju svojevrsnu nostalgiju za periodom. U tom su pogledu ilustrativne filmske adaptacije drama Branislava Nušića, poput *Dr* (Jovanović, 1962) i *Pre rata* (Babić, 1966), kao i vjerovatno najpoznatiji predstavnik ove tendencije – *Tko pjeva zlo ne misli* (Golik, 1970). Zaobilaženje nalazimo i u nekoliko filmova koji se fokusiraju na niže društvene slojeve, pogođene izrabljivanjem i neimaštinom. Tu se posebno ističu filmovi koji su smješteni na selu, te koriste težak položaj žene kao indeks obespravljenosti i siromaštva – *Djevojka i hrast* (Golik, 1955) i *Svoga tela gospodar* (Hanžeković, 1957). Drugu tendenciju nalazimo u naslovima poput *Slavice* (Afrić, 1947), i *Majora Bauka* (Stojanović, 1951), tj. u ratnim/partizanskim filmovima čiji je početak smješten u period neposredno prije rata i čiji su junaci već u tom predratnom periodu klasno svjesni i bore se za dobrobit i prava radnika. No, iako ocrtavaju svojevrsnu genezu revolucionarnog subjekta, ti filmovi ne nude mnogo više od truizma da je izrabljivanje radnika i seljaka bilo prirodno stanje „prije rata“, pa je i revolucija bila zdravorazumski, prirodni odgovor na to stanje. U toj atmosferi prirodnosti i zdravog razuma nije bilo mjesta za elaborirane reprezentacije političke dinamike otpora kapitalizmu u predratnoj Jugoslaviji ni za ulogu KPJ i ostalih političkih aktera u njegovom formiranju i djelovanju. Istini za volju, u ovim filmovima i politička dinamika NOB-a prikazana je podjednako šturo, u osnovnim potezima – plakatski, takoreći. Sve ovo i ne čudi imamo li u vidu da ti filmovi nastaju prije prvih složenih reprezentacija političkih proturječnosti unutar samog NOB-a – prelomni trenutak jugoslavenskog filma u tom pogledu donosi *Daleko je sunce* (Novaković, 1953).

Konjuh planinom

Pa ipak, iako je nije prikazala izravno, jugoslavenska kinematografija Husinsku bunu nije ni zaboravila. Film *Konjuh planinom* (Hadžić, 1966), koji prati Husinsku četvu Ozrenskog partizanskog odreda u Drugom svjetskom ratu, postavlja izravnu vezu između dvaju historijskih konteksta. Već u prvoj sceni njemački vojnici koji prolaze Husinom dobijaju kratku historijsku lekciju da je tu 1920. godine bio organiziran štrajk koji je završio u oružanom otporu o kojem je čula cijela Evropa; kasnije, kada se mladi rudari iz sela, maskirani u ustaške uniforme, pridruže partizanima, komesar koji ih prepoznaje govori komandantu koji je iznenađen prizorom: „Pa to su Husinjani! Sa'ćeš, komandante, vidjeti sinove iz Husinske bune. Ako ovi ne dođu Hitleru glave, neće niko!"; lik Meše (Boris Dvornik), koji se također pridružuje partizanima, prvo upoznajemo kroz pjesmu koju pjeva i prati svojom šargijom: „Oj, žandaru, ne prilazi vamo,/ u Husinu mi te ne primamo!"; Kujo, jedan od mladih Husinjana, pokušava impresionirati partizanku Draginju pripovijedajući joj o Husinskoj buni: „Da vidiš kako je te godine tuklo topovima na Husinu. A žandari drže bajonete! Tek jedan naš pripuca, i žandar pade. A odozgo privlače topove – ima svaki, majke mi, ko kuća, ovolika mu cijev!“, da bi ga prekinuo drug Pejo: „Hajde ne pričaj o tome, još nisi ni bio rođen kada je bila Buna!“ Nimalo slučajno, figura husinskog rudara nalazi se i u središtu pjesme po kojoj film i nosi naslov: dok on, smrtno ranjen, umire na planini Konjuh, oko njega se svijaju javori i jele, jablani i breze, i priroda ga oplakuje zajedno s njegovim suborcima. Film se i završava scenom u kojoj umire mladi Pejo, uobličen prema rudaru i partizanu Peji Markoviću, čija je smrt na Konjuhu nadahnula pjesmu. Iako Marković nije osobno bio s Husina nego iz obližnje Lipnice, upravo je s husinskim komorovima otišao u partizane, a njegova smrt postala je smrt

husinskog rudara. Ukratko, scenaristi Fadil Hadžić i Meša Selimović uspostavljaju direktni kontinuitet između Husinske borbe i NOB-a: u Buni su se borili očevi, u NOB-u se bore sinovi – dvije generacije husinskih rudara.

Husinska buna

Televizija Sarajevo je 1980. godine producirala i emitirala *Husinsku bunu*, TV film ili TV dramu (što je tada bio uvriježen pojam), u režiji Save Mrmka i prema scenariju Veljka Radovića; *nota bene*, sama godina produkcije upućuje da je ovim ostvarenjem obilježena šezdeseta godišnjica Husinske bune. Vratimo li se nakratko našoj lakuni s početka, mogli bismo reći da je upravo televizija ponudila svojevrsni korektiv za filmsku šutnju, te da je kroz serije i filmove prikazala neka važne epizode i etape iz historije radničkog pokreta i KPJ između dva rata. Pored *Husinske bune*, u tom su pogledu ilustrativne i televizijske drame *Zašto je pucao Alija Alijagić* (Jovanović, 1974), *Tomo Bakran* (Galić, 1978), i *Bombaški proces* (Ivanda, 1984), kao i serije *Dimitrije Tucović* (Galić, 1973), *Više od igre* (Šotra, 1977) i *Velo misto* (Marušić, 1980) i dr. Ova su ostvarenja kroz različite stilske registre i autorske pristupe pokazale da historija radničkog pokreta na jugoslavenskim prostorima prije Drugog svjetskog rata nije sasvim s onu stranu audio-vizuelne reprezentacije. Ali, upravo zato one ne objašnjavaju „odsutni lavež“, nego ga još više podcrtavaju. Jer, kad vidimo sve te televizijske reprezentacije, teško je dodatno se ne zapitati: zašto ne i na filmu? Štaviše, ovo površno nabranje ne pokazuje koliko je od predratne historije radničkog i socijalističkog pokreta uistinu prikazano; to posebno vrijedi za protuslovlja i antagonizme u okviru pokreta – brojne slavne i neslavne sukobe na ljevici – koji su sasvim sigurno doprinijeli filmskoj šutnji o toj temi.

U svakom slučaju, odgovoriti na ova pitanja detaljno i pouzdano zahtijevalo bi obimniji tekst od ovoga, analizu koja bi uključivala detaljnu usporedbu historijata kinematografije i televizije u Jugoslaviji za koju ovdje nemamo prostora. No, to ne znači da ne možemo ponuditi svojevrsnu preliminarnu hipotezu, makar u osnovnim crtama. Reprezentacije predratne borbe za prava radnika i razvoja komunističkog pokreta na televiziji bile su određene svojevrsnim didaktičkim imperativom: epizode iz historije radničkog i komunističkog pokreta nisu bile toliko materijal za različite stilske i žanrovske razrade, koliko lekcije koje treba naučiti kroz elementarne, skoro udžbeničke sižeje. Tamo gdje je 1966. godine bilo dovoljno evocirati Husinsku bunu kroz NOB, računajući da će publika lako prepoznati kontinuitet između njih, 1980. godine televizija se obraćala novoj publici za koju je već i sam NOB bio daleka prošlost. Ilustriraju to i naredni televizijski projekti reditelja *Husinske bune* Save Mrmka tih godina, koji se bave upravo NOB-om, poput serija *Poslednji čin* (1982), *Španac* (1982), *Dani AVNOJ-a* (1983), *Misija majora Atertona* (1986), kao i televizijskih filmova *Operacija Teodor* (1982), *Odlazak ratnika, povratak maršala* (1986) i dr.

Pri upotrebi pojma „didaktički“ nije naodmet kratko pojašnjenje. Prije svega, on ovdje nema pežorativno značenje kakvo bi steklo ako ga postavimo u dihotomni odnos filma i televizije. U toj dihotomiji, film, kao istinska umjetnost, ne podnosi poruke, dok je televizija imanentno vizuelni telegraf – medij gdje je sve podređeno poruci. Ali, za potrebe ove eseja dovoljno je reći da mali ekran ne tretiramo kao inferioran u odnosu na veliki ekran – on je samo drugačiji, kako svojim prioritetima i sredstvima tako i učincima. Također, didaktičnost ovdje nije ni šifra za ideološku indoktrinaciju kakvu televiziji u socijalizmu mogu prišiti advokati totalitarne paradigme.

TV drama *Husinska buna* sjajna je ilustracije takve didaktičnosti. U njoj možemo naći sve ključne podatke o Buni – o njezinim uzrocima, povodu, dinamici i posljedicama – posložene tako ekonomično da se nudi kao svojevrsni audiovizuelni *digest* historijskih analiza o ovom događaju. Dramu sam gledao nekoliko puta, čitajući je, takoreći, u svjetlu analiza koje su kolege historičari priložili za ovaj zbornik – nisam našao nijedno odstupanje od činjenica koje su izložene u njima, a pojedine replike izgledaju kao da su verbatim prenijete iz arhivskih dokumenata (posebno one u scenama suđenja). Naravno, pojedina rješenja izmiču toj ekonomiji: ilustrativna je u tom pogledu scena sa Zaimom Muzaferijom, ili paralelna montaža austrijskog dželata koji putuje u Tuzlu da pogubi Juru Keroševića, i osuđenika koji se nada da će prije egzekutora ipak stići pomilovanje. No, takve su scene rijetke i, zapravo, ne narušavaju didaktičnost koliko joj, takoreći, daju dramsko lice.

Pa ipak, gledajući *Husinsku bunu* četrdeset godina nakon njezinog snimanja, moj je osnovni dojam bilo svojevrsno iznenađenje: za razliku od filma *Konjuh planinom*, koji je u cijelosti utemeljen na pretpostavci kontinuiteta Husinske bune i NOB-a, drama kao da ničim ne upućuje na neki budući kontinuitet borbe rudara. Drugim riječima, ništa u njoj ne priziva teleologiju Revolucije, ne nudi *Husinsku bunu* kao nacrt stvari koje će tek doći. Ilustrativni su u tom pogledu sadržaji telopa na kraju drame: oni tek sažimaju broj štrajkača, broj ubijenih tokom štrajka i naknadno preminulih i sl. Najindikativniji je, ipak, opis Keroševićeve sudbine: „Jure Kerošević je tamnovao sedamnaest godina, jedan mjesec i tri dana. ŽIV JE“ (velika slova u originalu). U mjeri u kojoj je Kerošević glavni junak drame, autori su se s njim mogli oprostiti barem s još jednom kratkom rečenicom, koja bi dala bilo kakav podatak o njegovom životu šezdeset godina nakon Husinske bune; ta je rečenica sasvim sigurno mogla

spomenuti i njegov partizanski put 1940-ih. Ali, *Husinska buna* više voli biti hronika jednog trenutka nego najava budućnosti koja će doći nakon njega.

Možda najimpresivnije od svega: *Husinska buna* se ne pretvara da zna cijelu istinu o događajima koje prikazuje. Krenimo od samog štrajka: koliko je on uistinu bio revolucionaran po sebi? Podatak koji se najviše puta ponovi u drami jeste taj da štrajkači traže ono što im je zajamčeno zakonom i kolektivnim ugovorom. Koliko je buna bila organizirana? Ubistvo žandarma prikazano je više kao incident, posljedica nepromišljenosti i tvrdoglavosti, nego kao istinski taktički potez. Indikativno je i to kako drama uspostavlja odnos Husinske bune prema revolucijama u Sovjetskom savezu i Mađarskoj – direktnu vezu između njih ističu samo dvojica najistaknutijih antagonista (načelnik Tuzle i državni tužitelj), dok se čini da je sami štrajkači nisu ni svjesni: sve što rudari traže jeste da budu ispoštovana prava koja već imaju. Ukratko, jesu li štrajkači u tom trenutku bili protorevolucionarni subjekti ili žrtve sticaja okolnosti?

U mom čitanju, revolucionarnost rudara-štrajkača ne leži ni u njihovom zahtjevu upućenom vlastima, ni u nasilju u sukobu s policijom – nasilju s kojim je tuzlanski načelnik Dimitrije Grudić računao i izazvao ga. Revolucionarnost Husinske bune leži u trenutku između početka štrajka i njegovog nasilnog klimaksa: rudari iz Husina i okolnih sela su u svoje domove doveli 330 svojih komorata Slovenaca, s njihovim porodicama (nezavičajni radnici) – čin solidarnosti koji je iznenadio i samog Grudića. Interetnička solidarnost u radničkom pokretu jeste jedna od vrijednosti koju se često uzima zdravo za gotovo, pa nam i taj čin s ove distance može izgledati kao sasvim očekivan i prirodan. No, koliko je on bio neočekivan i nelogičan, neuračunljiv takoreći, pokazuje i scena u kojoj Keroševićev komorat Alojz Kralj (Maks Furijan) razgovara sa svojom ženom

Anom (Angela Hlebce), kojoj selidba u Keroševićevo domaćinstvo ostaje neshvatljiva: „Kamo idemo? Uopšte i ne poznajemo te ljude. ... Jesi li im ti ikad pomagao?“ Kada Lojze odgovori da nije, Ana ga pita: „Hoćemo li im ikada moći uzvratiti?“ Lojze ni tada ne može dati potvrđan odgovor. Prije i poslije odluke da Slovence ugoste i zaštite od iseljenja iz Tuzle, rudari Kreke mogli su biti žrtve slučaja, okolnosti, lišeni strateške vizije ili suvise taktike; ali u tom trenutku – u činu bezrezervne solidarnosti sa Slovincima – postali su istinski revolucionari.

1) Glavni podaci o filmu *Konjuh planinom*, 1966, Bosna film Sarajevo

Režija Fadil Hadžić. Scenarij Fadil Hadžić i Meša Selimović. Igraju: Pavle Vuisić, Husein Čokić, Dušan Bulajić, Boris Dvornik, Kole Angelovski, Sulejman Lelić, Radojko Malbaša, Vladimir Divjak, Zvonko Zrnčić, Vukosava Krunić, Voja Mirić, Veljko Maričić, Stole Arandelović, Zinaid Memišević, Zdravko Biogradlija, Milan jelić, Sibina Mijatović, Miloš Kandić, Mišo Mrvaljević, Maja Zaninović, Maks Furijan, Petar Petronić, Luka Delić, Boris Smoje, Rudi Alvađ, Ranko Gučevac i dr.

2) Glavni podaci o filmu *Husinska buna*, 1980, Televizija Sarajevo

Režija Sava Mrmak. Scenarij Veljko Radović. Igraju: Dragan Jovičić, Bert Sotlar, Rejhan Demirdžić, Rudi Alvađ, Branislav Jerinić, Marko Todorović, Vlado Kerošević, Muharem Osmić, Žarko Mijatović, Dare Ulaga, Milan Vodopivec, Jovica Jašin, Zoran Bečić, Aleksandar Džuverović, Zvonko Zrnčić, Faruk Zadić, Ranko Gučevac, Milenko Vidović, Ivica Kukić, Angela Hlebce, Maks Furijan, Jurij Souček, Branko Cvejić, Milica Kerošević, Ferid Karajica, Miroslav Đorđević, Velimir Njirić, Zaim Muzaferija, Draga Šaković, Milica Blagojević, Predrag Milinković i dr.

Bibliografija

Afrić, Vjekoslav. 1947. Slavica. Avala Film.

Babić, Vuk. 1966. Pre rata. Avala film.

Golik, Krešo. 1955. Djevojka i hrast. Jadran Film.

Golik, Krešo. 1970. Tko pjeva zlo ne misli. Croatia Film.

Hadžić, Fadil. 1966. Konjuh planinom. Televizija Sarajevo.

Hanžeković, Fedor. 1957. Svoga tela gospodar. Jadran Film.

Jovanović, Soja. 1962. Dr. Avala film.

Mrmak, Sava. 1980. Husinska buna. Televizija Sarajevo.

Mrmak, Sava. 1982. Operacija Teodor. Televizija Sarajevo.

Mrmak, Sava. 1982. Poslednji čin. Televizija Beograd.

Mrmak, Sava. 1982. Španac. Televizija Beograd.

Mrmak, Sava. 1983. Dani AVNOJ-a. Televizija Sarajevo.

Mrmak, Sava. 1986. Misija majora Atertona. Televizija Sarajevo.

Mrmak, Sava. 1986. Odlazak ratnika, povratak maršala. Televizija Beograd.

Novaković, Radoš. 1953. Daleko je sunce. Avala Film.

Stojanović, Nikola. 1951. Major Bauk. Bosna Film.

O KLASNOJ BORBI I NASILJU: KRLEŽA O HUSINSKOJ BUNI

Šejla Šehabović

*Na Božić 1920. u selu Lipnici, rudari štrajkaši u borbi za desetodinarsku dnevnicu ubili su jednog žandara, a zbog tog ubojstva rudar Jure Kerošević osuđen je na smrt. Kada su Juri Keroševiću pročitali smrtnu osudu, kojom se osuđuje na smrt vješanjem, on je povukao nož i razrezao sebi trbuh, ozlijedivši se po život pogibeljno. Prenijeli su ga u bolnicu, da bi ga izliječili i predali ga sarajevskom krvniku gospodinu Hardtu da izvrši nad njime čin pravde. U toj situaciji počela je dramatska borba za život Jure Keroševića, koga je uspjelo spasiti ispod vješala u posljednjem trenutku, za razliku od one nepoznate legije bezbrojnih Keroševića, koji su naš građanski prosperitet platili svojom bezimenom proleterskom glavom
Krleža (1990: 457).*

Navedeni Krležin opis historijskih okolnosti što su dovele do *slučaja Jure Kerošević* unutar historijskog događaja koji je danas poznat kao Husinska buna, uvod je u Krležin opis i tumačenje klasne borbe iz 2020. godine čiji je simptom pobuna rudara tuzlanskoga kraja. Iskaz je, također, uvod u dio eseja koji nastavlja proizvoditi političke efekte već gotovo cijeli vijek. Krleža citira vlastiti tekst iz *Nove Evrope*, objavljen

1922. godine. Iako kratak i faktografski, ovaj uvod služi se književnim figurama. Prije svega, Krleža za opis historijskog događaja izabire *junaka* – pojedinačni slučaj koji ima metonimijsku funkciju. Poput književnog lika, na smrt osuđeni Kerošević ovdje funkcionira kao pojedinačni primjer sudbine onih koji *plaćaju bezimenom proleterskom glavom*. Ključnim događajem u ovom historijskom dešavanju Krleža označava *dramatsku borbu* zajednice za život osuđenog rudara – a ne zločin, pobunu, samopovređivanje ili smrtnu presudu. To je za pogled na historijske događaje važno iz nekoliko razloga. Prije svega, označavanje nekoga događaja kao glavnog u književnosti ima funkciju pomjeranja težišta narativa u određenom pravcu. U ovom slučaju, dakle, tema kratkog historijskog uvoda nije više nepravda, kao što nije ni žrtvovanje. Oboje je ovdje opisano u nedvosmislenim terminima: uvod počinje vremenskim okvirom, a vremenski okvir se vezuje za vjerski praznik koji simbolizira nevinost i regeneraciju; nadalje, ubistvo žandarma dato je u neodređenom licu – dok je presuda vezana za lik Jure Keroševića. Izvršitelj presude nazvan je *krvnikom*. Bezlični oblik *koga je uspjelo spasiti ispod vješala* također navodi na jedan zaključak: tema ovoga teksta je borba – ostali motivi u historijatu pobune nisu odvojeni nego saučestvuju u emancipativnom pogledu na historijske događaje. Ovakva je kontekstualizacija važna i zbog dijelova teksta o istoj temi iz 1922. godine, koje Krleža na ovaj način smješta u kontekst:

Na kugli zemaljskoj, od Jokohame do Hamburga i San Francisca, i od Hesingforsa i Arhangelska do Transvala, biju se u ove naše dane dva principa, dva svijeta, dva pogleda na svijet. Ta dva principa, dva svijeta, dva pogleda na svijet stoje jedan prema drugome u jakom dramatskom kontrastu (Krleža, 1990: 458).

Kontrast na kojem autor insistira sastoji se iz tehnološkog razvoja društva, razvoja pravnih sistema, industrijalizacije – na jednoj strani, naspram onoga što on naziva *feudalnim* odnosima u društvu na drugoj. Dva principa koja Krleža posmatra u kontrastu, nadalje, za njega nisu ograničena geografski nego podjelom rada:

Jedni krejavaju po talionicama i na lađama i u rudnicima i na frontama i vječno rade i hoće i dalje da rade, samo uz nešto snošljivije i higijenski prilike, da bi bilo manje besposlice i anarhije i krize i konkurencije i konjunktura, a drugi baš zato sjede kod zelenih stolova, telefoniraju i krađu po burzama, da bi bila što veća anarhija, što više kriza, jer je onda konjunktura bolja, konkurencija manja, a profit veći, percent veći i dividende veće (Krleža, 1990: 461).

Poput poezije u prozi, Krleža uvjete rada proletarijata njegovoga doba opisuje u lirskim slikama – opisujući fenomen koji danas nazivamo proizvodnjom krize. Na jednoj strani neprekidne, grozničave borbe stoji rad, a na drugoj kapital. Krleža ovdje opisuje uzroke tenzija u društvu i vidi ih u zamagljivanju vizije društva kao borbe između ove dvije, jasno odvojene, strane. Zbog toga u njegovom tekstu Jure Kerošević preuzima ulogu književnog junaka koji nosi radnju:

Na onoj golemoj fronti, koja se proteže od San Franciska do Jokohame, Jure Kerošević jedan je od milijuna i milijuna onih nesrećnih robova, koji nije učinio ništa drugo nego što mi svi integralno činimo svaki dan: on je branio minimum svoje egzistencije i u toj je borbi nastradao. U jednoj atmosferi, gdje se batinaju po planu i sistemu čitave provincije i cijela zemlja, gdje se bacaju iz parlamenta čitave partije, razaraju organizacije stotinama hiljada siromaha, u krvavoj magli, u kojoj gotovo

svako jutro viču kolporteri o seljačkim revoltama, o vješalima, o smrti, o lešinama – u toj je atmosferi J. Kerošević uzeo u ruke pušku i pucao (Krleža, 1990: 462).

Apokaliptičnoj slici svijeta sveopćeg nasilja, svijeta koji izgleda kao *golema fronta*, Krleža suprotstavlja pojedinačni čin ubistva, čovjeka koji je *uzeo u ruke pušku i pucao*. Ovdje započinje njegova rasprava o ljevici i nasilju. Krleža nasilje ne vidi kao izdvojen čin vezan uz individuu – nego ga promatra u kontekstu društvene i političke borbe. U daljem tekstu vidjet ćemo kako je objašnjen njegov stav o opravdanosti političke borbe (i) nasiljem. Autor, naime, ne odvaja nasilje kao metod od drugih metoda borbe. Iako incidentno, u književnom smislu hiperbolizirano i specifično po učinku, on nasilje u određenim situacijama ne smatra izdvojenim događajem emancipativne borbe nego logičkim slijedom, posljedicom neravnopravnih uvjeta te borbe. Zbog toga on izdvaja Keroševića kao pojedinačni primjer neujednačenog odnosa strana u sukobu i opisuje situaciju u kojoj je on počinio ubistvo kao iznudeći čin opravdane samoodbrane:

Jure Kerošević se je u borbi velikih principa, kao atom golemog elementa, samo pokorio sili, koja pokreće cijelim elementom integralno; te ako se želi objektivno prosuditi njegov čin, ne smije se mjeriti milimetrima nekih neodređenih slučajnosti, već perspektivama velikih dimenzija. U obrani svojih štrajkačkih prava, Jure Kerošević i drugovi stali su kao aktivni borci u falangu onih koji se biju zato da i u našoj zemlji pobijedi pamet nad malo-građanskom glupošću, princip nad interesom, rad nad profitom i pravda nad lažljivom prividnošću (Krleža, 1990: 464).

U borbi za društvenu korist Krleža ne postavlja pitanje opravdanosti nasilja; dapače, pitanje uklanjanja prepreka

razumijevanju odnosa snaga i ciljeva borbe njemu je mnogo važnije. *Milimetri nekih neodređenih slučajnosti*, tako, veća su prepreka društvenom napretku – budući da zamagljuje pogled na društvene probleme, dok je očajnički čin nasilja logičan proizvod konteksta u kojem se nasilje dešava.

Na koji način Krležino zalaganje za razumijevanje sudbine Jure Keroševića unutar društvene pobune i političke borbe od prije jednoga vijeka možemo upotrijebiti danas? Uzmimo za primjer proteste i plenuma u Bosni i Hercegovini 2014. godine. Kako se u našem društvenom kontekstu čitalo javno pokretanje *fronte* i odvajanje društvenih klasa u sukobu – naspram ustaljene matrice etnonacionalnih odvajanja i opće privatizacije javnoga dobra zamagljene tim odvajanjem?

Protesti koji su u februaru 2014. godine započeli u Tuzli, proširili se na druge dijelove Bosne i Hercegovine, rezultirali formiranjem građanskih plenuma i suočili se s izuzetnim policijskim nasiljem – isprva su u medijima prikazivani kao opravdan revolt i bunt žrtava tranzicije koje traže primjenu principa kažnjivosti za otimačinu resursa izvršenu u ratu i poraću. Slika je, međutim, posebno početkom artikuliranja borbe oličene u plenumima, ubrzo postala žalobno opisivanje nemoći naroda – u nekim trenucima, a posebno nakon što su protesti uzrokovali nekoliko paljevina zgrada u kojima su smještene institucije – i otvoreno prikazivanje i opisivanje štetnosti pobune, koja je posjedovala potencijal da promijeni ukorijenjene odnose moći u bosanskohercegovačkom društvu.

Dana 7. februara 2014. godine u protestima ispred Predsjedništva Bosne i Hercegovine zapaljena je građa koja se čuva u Državnom arhivu Bosne i Hercegovine. Opće zgražavanje uništavanjem

kulturne baštine Bosne i Hercegovine Mladen Vuković uspoređuje sa potpunim nedostatkom sluha i razumijevanja za dvoipodecenijsku situaciju u kojoj se nalazi sedam institucija najvažnijih za kulturu i baštinu Bosne i Hercegovine (Vuković, 2014).

Autor uspoređuje opću indolenciju kojom se godinama uništavaju Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Historijski muzej Bosne i Hercegovine, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, Kinoteka Bosne i Hercegovine i Biblioteka za slijepa i slabovidna lica Bosne i Hercegovine; potpuni nedostatak pravnog okvira za djelovanje i razvoj, sistemsko uskraćivanje finansijskih sredstava za rad ključnih državnih institucija sa svakog nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini i bez ikakve odgovornosti nadležnih koji resursima za rad ovih institucija raspolažu i raspoređuju ih ne mareći za interese naroda koji je ove institucije osnovao, izgradio i održao.

Baštinske institucije nisu fabrike; one nikada do kraja ne pripadaju onima koji u njima rade. One su, na više načina, društvena svojina u najširem smislu: ne mogu svoju građu podijeliti radnicima kao dionice – niti se njihov doprinos društvu dá mjeriti brojem plaća i doprinosa kojima su u stanju materijalno doprinijeti društvu. Baštinske su institucije, stoga, sukus društvenog dobra u najširem smislu: njihova imovina pripada *političkom narodu*. Nasilje koje se nad njima izvršava istovremeno pokazuje prezir prema sadašnjosti, budućnosti i prošlosti naroda. O licemjerju osude čina uništavanja i paljenja arhiva u februarskim protestima Vuković kaže:

Jadikovat će se, s razlogom, na posljedice postupka razuzdane nekolicine i razuzdanije mase, ali, imamo li pravo suditi ikome nakon što smo dvadeset godina našom šutnjom i okretanjem glave

gledali kako se to radi i drugim ustanovama za kulturu? Imamo li pravo kriviti one koji ne znaju vrijednost kulture te na svom putu destrukcije uzmu Državni arhiv kao kolateralnu štetu, dok smo svi mi to radili tolike godine, puštajući one koje smo i sami izabrali da tu istu našu kulturu uništavaju kao kolateralnu štetu svojih političkih interesa?

U simboličkom smislu, paljenje Državnog arhiva Bosne i Hercegovine, pandan je Keroševićevom činu cijepanja *vlastite utrobe* tokom izricanja presude za ubistvo. Nerazumni čin samopovređivanja nastao iz nemogućnosti artikulacije i borbe protiv nepravde koja je u društvu toliko normalizirana da ne postoji mogućnost govora o njoj. Kada narod – kojem se decenijama oduzima pravo na imovinu sticanu i njegovanu vijekovima, te se, što je uvijek mnogo gore, takvo uništavanje i oduzimanje prava na posjedovanje vlastite prošlosti i narativa o sebi objašnjava netom nastalim nacionalnim narativima (*prepričanom*, namjesto dokazane historije pohranjene u depoima nacionalnih institucija) – zapali arhiv vlastite države, tu se radi o činu očajnika. Sve je u tom činu pogrešno: neznanje, nerazumijevanje, nepriznavanje vlastitog vlasništva – sve je u tom činu pogrešno, osim vatre. Vatra u kojoj gore zapisnici sa suđenja Gavrilu Principu – kao i nož u utrobi Jure Keroševića – javni su poziv protiv nasilja nad normalizacijom nepravde?

Kada Krleža govori o nasilju koje nastaje iz posmatranja čina ubistva žandarma kroz prizmu i iz konteksta izdvojenog apstraktnog koncepta zločina kojem se ne znaju ni uzrok ni posljedica, on posebno izdvaja perspektivu *fronte* koja se otvara između dijela društva koji resurse stvara i održava i onog dijela koji njima spekulira i nepravedno ih raspoređuje. Takva vrsta nasilja proizvodi posebnu vrstu pravde: uvjetovane, nesigurne, pravde

koja za jedne važi a za druge ne. On, međutim, priznaje i aktivne učesnike, kakvi su Kerošević i drugovi, i efekte njihove borbe u širem društvenom pokretu.

Užasavanje nad vatrom u kojoj gori arhivska građa na isti su način u medijskom prostoru Bosne i Hercegovine mnogi pokušali predstaviti i objasniti na hiljadu načina: od neobrazovanosti naroda, njegove divljačke prirode, neznanja o vlastitoj historiji, do namjernog uništavanja države Bosne i Hercegovine. Ono što nije uzeto u obzir jeste jaz koji je nastao između gomile koja pali i onih koji su uništavanje dokaza civiliziranog života u Bosni i Hercegovini normalizirali do te mjere da se žalovanje nad državnim institucijama kulture o velikim obljetnicama ritualiziralo i pretvorilo u jedva čujni šapat, daleko od mjesta na kojima se o našoj sudbini odlučuje.

Otvoreni govor, nasilje, paljevina, objelodanjivanje razloga za zaoštavanje društvenih antagonizama – direktno su suprotstavljani interesima parazitske klase, koja se u našem društvu rodila u ratnom klanju, a gojila i razvijala u decenijama poratne tranzicije i privatizacije javnog dobra.

Jedan od razloga za ovo jeste što se pokleklo spram afektivnih mahanizama kojima bivamo upravljani na nivou svakodnevnog života, i to u direktnoj proporciji sa učinkom reorganizacije državnog poretka i represivnog aparata u posljednje dvije godine spram dalje ubrzane privatizacije javnog dobra, i korištenja svih oblika nasilja da bi se indukovao strah u cjelokupnom društvenom tkivu, sveo na pitanje pukog opstanka i onemogućavanje društvenog protesta (Arsenijević, Husanović i Janeković, 2016: 49-50).

Sarajevska Vijećnica – zgrada građena u pseudomaurskom stilu, za koji su stilski izvori nađeni u islamskoj umjetnosti Španije i Sjeverne Afrike – restaurirana je od 1996. do 2014. godine. Svečana ceremonija otvorenja, u godini kada se obilježavala stogodišnjica početka Prvoga svjetskog rata, okupila je visoke goste iz cijeloga svijeta. Svirala je Filharmonija. Na zgradi je živio 3D mapping video – televizije širom svijeta prenosile su događaj kao spektakl.

Na suprotnoj strani Miljacke gladni su radnici sa transparentima protestirali protiv privatizacije javnoga dobra. Govorila sam videolinkom za jednu stranu televiziju. Rekli su mi da to nije tema našeg razgovora.

U Vijećnici danas nema biblioteke. U prekrasno oslikanu unutrašnjost zgrade, koja je ljepša nego je ijedan čitatelj pamti, turistima se naplaćuje ulaz i prebogatih stranci za velike novce u njoj se mogu vjenčavati. Ispred ulaza, na stepenicama, pisci, koji se još sjećaju kako su spašavali knjige iz zapaljene biblioteke, čitaju poeziju prolaznicima. Zaštitar koji im ne da ući kaže da samo radi svoj posao.

Navedeni sam odlomak napisala u katalogu za izložbu Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, jedne od institucija čiji prekarni rad i borba traju i danas. Institucije koja je predana nekom novom *sarajevskom krvniku* i valja je iznova spašavati od vješala.

Bibliografija

Arsenijević, Damir, Jasmina Husanović i Vanessa Vasić Janeković. 2016. „Društveno tijelo – Produkcija i realizacija javnog dobra“, Sarajevske sveske, Sarajevo: Media centar, str. 49-63.

Krleža, Miroslav. 1990. „O demokraciji i parlamentarizmu kod nas“ U: Deset krvavih godina. Ur. Smith, Gary. Sarajevo: Veselin Masleša. str. 457-464.

Vuković, Mladen, *Zapaljen Arhiv BiH: Osmi klin u sanduku kulture BiH*, U: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/zapaljen-arhiv-bih-osmi-klin-u-sanduku-kulture-bih/140771> (pristupljeno: 17.2.2021.)

ISTORIOGRAFIJA O HUSINSKOJ BUNI: PRILOG BIBLIOGRAFIJI

Ana Vujković Šakanović

Tema Husinske bune višestruko je značajna za istoriju Jugoslavije, za istoriju radničkog pokreta, multietničkih odnosa na području Tuzle, odnosa vlasti prema pojedincu, ali i za širi kontekst radničkih pobuna koje su izbile na teritoriji Bosne i Hercegovine, Mađarske i širom Balkana kao posledica nasmirenog tla posle Prvog svetskog rata i prekrajanja Evrope koje je bilo u toku. Potrebno je podsetiti da Versajskim ugovorom nisu regulisani odnosi sa svim zemljama učesnicama Prvog svetskog rata, te su se prekrajanje granica, turbulencije državnih uređenja i rušenje carstava i dalje dešavali. Usled sveopštog straha od mađarskog revizionizma koji je vladao u novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, vlasti ignorišu probuđenu radničku svest i borbu za radnička prava, koja će svoj odraz naći u formiranju Komunističke partije na tlu Kraljevine. Husinska buna izbila je u kontekstu tih previranja i savršeno oslikava stanje i položaj radnika – rudara na tlu novostvorene države.

Radovi koji obrađuju temu Husinske bune često se koncentrišu na lokalni značaj i događajnu istoriju. Shodno tome, ovoj temi najviše su se posvetili naučnici koji su objavljivali u časopisu *Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne*, te se na ovim stranicama može pronaći najviše članaka koji o tome govore. Posebno je značajan broj XIV ovog časopisa iz 1982. godine, koji tematizuje isključivo Husinsku bunu. Na drugom mestu po broju stranica posvećenih ovom događaju nalazi se *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, gde su posebno značajni brojevi iz perioda od 1967. do 1975. godine.

Kada je 1. januara 1959. godine počeo raditi Institut za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu sa svojim časopisom *Prilozi*, kako mu sam naziv govori ciljano se posvećivao istraživanju i opservaciji radničkog pokreta, kako u tadašnjoj komunističkoj Jugoslaviji tako i u staroj Kraljevini SHS/Jugoslaviji, a interesovanje za Husinsku bunu dobija širi, regionalni karakter. Godine 1973. Institut menja namenu i pod nazivom Institut za istoriju u Sarajevu širi svoju sferu interesovanja (Kamberović i dr., 2009: 8-27) te dolazi do smanjenog zanimanja za ovu tematiku. Stoga se mnogo više radova na temu Husinske bune može naći iz vremena kada se časopis *Prilozi* bavio isključivo istorijom radničkog pokreta, sa istom naznakom u nazivu. Opservacija svih brojeva *Priloga* utvrdila je da od 1975. godine interesovanje za Husinsku bunu opada, te da su za ovu temu najkorisniji brojevi objavljivani od 1961. do 1965. godine. Istraživanje celokupnog opusa časopisa *Istorija 20. veka* dovelo je do zaključka da naučnici Instituta za savremenu istoriju iz Beograda nisu prepoznali opšti značaj Husinske bune, te u raspravama koje su se bavile periodom 1920-ih godina ovaj događaj nije intenzivno pominjan. Izuzetak su članci autora Ljubomira Petrovića, koji je deo svog opusa posvetio političkim represalijama u Kraljevini SHS, te se u tom smislu ovlaš

dotiče teme Husinske bune. Stiče se utisak da je stvaranje Kraljevine SHS u pomenutom periodu pomerilo fokus interesovanja drugih autora ovog časopisa i smanjilo istančano osećanje za društvene pokrete revolucionarnog tipa u novostvorenoj državi.

U pogledu monografskih izdanja, jugoslovenska istoriografija bavila se događajnom istorijom, dodatno posmatrajući radnički pokret u okvirima narativa klasne borbe. Najznačajnije monografije koje se ovom temom bave su *Husinski rudari* autora Ante Cigaljevića, *Husinska buna* Jovana Vujatovića, te *Husinska buna* autora Branka Đukića i Slobodana Đinovića. Povodom 60 godina od izbijanja Husinske bune objavljena je knjiga Mare Nikolić, u potpunosti posvećena pomenutoj tematici. U zborniku radova *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji* može se naći tematska celina sa više eseja koji pažljivo obrađuju pojedinih vezane za Husinsku bunu i njene posledice. Potrebno je posebno istaći eseje koji u okviru pomenute monografije predstavljaju izuzetni doprinos memoarskoj literaturi. Osvrt Ilije Keroševića, učesnika bune, predstavlja svedočenje savremenika, kao i osvrt Rodoljuba Čolakovića, tadašnjeg aktiviste i člana Komunističke partije, a kasnije istaknutog političara. U tematskoj celini ove knjige, koja isključivo obrađuje tematiku Husinske bune, nalaze se i istoriografski radovi Rafaila Brčića, Tončija Grbelje, Ibrahima Meškovića i Šime Pejića, a prevashodno se zasnivaju na istraživanju arhivske građe i podataka iz štampe.

Ipak, kao što autor Branko Đukić ocenjuje, veliki priručnici koji su se bavili istorijom Jugoslavije jedva da se dotiču Husinske bune; primera radi, u knjizi *Pedeset godina sindikalnog revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji* o buni se uopšte ne govori (Đukić, 1982: 105). Od priručničke literature izdvaja se spominjanje Husinske bune u *Enciklopediji Jugoslavije*, V tom. Odrednicu je napisao Božo Madžar, jedan od značajnijih

kontributora ovoj tematici. Među autorima koji su se intenzivno bavili Husinskom bunom izdvajaju se: Rafail Brčić, Kasim Isović, Branko Đukić, Tonči Grbelja i Ahmed Hadžirović. Njihov opus najvećma pripada jugoslovenskoj historiografiji koja je ovoj temi posvetila ubedljivo najviše pažnje.

Savremena posleratna bosanska historiografija nije se intenzivno bavila pitanjem Husinske bune, te su autori koji su svoj opus posvetili ovoj tematici retka pojava. Izuzetak su dela Enesa S. Omerovića, koji je u okviru teme političkog nasilja u Jugoslaviji bavi i tematikom Husinske bune (Omerović, 2015). Pored ovog autora imamo nekoliko pojedinačnih rasprava čiji je fokus prevashodno na nacionalnosti potlačenih skupina, te u tom kontekstu sagleda i represiju države. Primera radi, to su članak Omera Hamzića “Uloga takozvane Narodne garde u gušenju Husinske bune” objavljen u *Glasniku Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 2012. godine, zatim članak Denisa Bećirovića pod nazivom “Prilog proučavanju kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca” objavljen u časopisu Instituta za istoriju *Historijska traganja* (Bećirović, 2010), gde se u samom naslovu vidi jasan anahronizam pri učitavanju nacionalnosti pojedinaca, što ujedno vodi do prenebregavanja duha i šireg konteksta bune. Izuzetak predstavlja katalog izložbe posvećen jubileju 90 godina od Husinske bune u izdanju Muzeja Istočne Bosne, koji se doista nepristrasno bavi tematikom (Perić, Adrović i Fetahagić, 2010). Ipak, katalog izložbe po svom pravu zadržava sintetski karakter i ne ostvaruje naučni doprinos u skladu sa dotadašnjim razvojem historiografije.

Shodno tome, savremenoj humanistici potrebna je monografija koja će Husinsku bunu smestiti u širi istorijski kontekst i zaodenuti je u odeždu Brodelovog srednjeg vremena. Put ka tom cilju nesumnjivo je utrt dosadašnjim istoriografskim

stvaralaštvom koje je u ovom radu navedeno. Podsećanja radi, potrebno je istaći da je nekadašnja marksistička misao bila iskorak ka francuskoj istorijskoj revoluciji oličenoj u školi Anala. Negde su se ove dve historiografske struje razvijale odvojeno, poput Francuske, a negde, poput Engleske i Jugoslavije, marksistički mislioci inkorporirali su analističke doprinose u svoja učenja (Burcke, 1990: 14, 45, 54, 97). Shodno tome, poduhvati istoričara okupljenih oko časopisa *Prilozi, Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* – iako pomalo rankeocentrični i pozitivistički – pratili su aktuelne svetske historiografske domete. Husinska buna kao školski primer klasnog sukoba dokaz je upravo tog istoriografskog pristupa.

Savremena svetska historiografija dodatno je napredovala primenom društvene teorije na istorijska događanja, a izuzev pojma klase, koji je itekako rabljen u delima jugoslovenskih istoričara, uvode se novi termini koji omogućuju širi teorijski opseg i jači oslonac u društvenoj teoriji. Primenom različitih modela, kvantitativnih metoda, centralnih koncepata koji se baziraju na društvenoj ulozi, polu i rodu, porodici, zajednici i identitetu, statusu, društvenoj pokretljivosti, simboličkom kapitalu i reciprocitetu, patronatu i vlasti, odnosu centra i periferije, hegemonije i otpora – omogućeni su novi dometi u historiografiji čak i za periode koji su nedovoljno osvetljeni izvorima (Berk, 2002: 51-94). Kako su događaji vezani za Husinsku bunu prilično poduprti istorijskim izvorima, publikovanim i nepublikovanim, te opisani i pedantno obrađeni prevashodno u jugoslovenskoj historiografiji, na savremenim istraživačima je da postojeću literaturu i izvore obrade novim alatima i da joj u ovoj jubilarnoj godini daju bolji i jasniji sjaj. Priložena tematska bibliografija predstavlja baznu sirovinu koja će služiti kao oslonac novim istraživačima Husinske bune.

Istovremeno, to je i omaž istoričarima koji su svoje karijere posvetili rasvetljavanju ovog događaja. Njihovi radovi predstavljaju čvrst i kvalitetan temelj na kojem savremeni istoričari treba da sagrađe i oblikuju, izvajaju i predstave Husinsku bunu: kakva je bila i kako se reflektuje na današnjicu, kakav je njen uticaj na identitet, odnos vlasti prema pojedincu i pojedinca prema vlasti, kakav je njen uticaj na društvo kroz jedan vek od izbivanja, kakva je kultura sećanja i šta možemo iz toga naučiti.

Bibliografija

Izvori

Hadžirović, Ahmed. Ibrahim Karabegović. Ilija Stanić. 1983. Mitar Trifunović Učo : građa za monografiju. Tuzla : Univerzal; Sarajevo : Institut za istoriju.

Isović, Kasim. 1967. "Odjeci i uticaji Oktobarske revolucije na prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine (1917-1921)". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, str. 283-570.

Isović, Kasim. 1968/9. "Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine 1919. i 1920. godine". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, str. 295-510.

Kerošević, Juro. 1960. "Husinska buna" U: Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta. tom. I 1917-1929. Ur. Morača, Pero. Beograd: Kultura, str. 80-88.

Madžar, Božo. Katica Tadić, Nizara Mušanović-Tadić. 1981. 1984. Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i Husinska buna 1920 : građa. Tuzla: Univerzal.

Ridell, John. 2012. Toward the United Front: Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International: 1922. Leiden: Brill.

Ristović, Ljubiša, 1961. Mitar Trifunović-Učo : (prilozi za biografiju). Sarajevo: "Veselin Masleša".

Veseli, Dragutin. 1960. "Demonstracije u Zagrebu zbog napada režima na rudare u Bosni" U: Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta: tom. I 1917-1929. Ur. Morača, Pero. Beograd: Kultura, str. 88-89.

Ademović, Fadil. 1998. *Bosanskohercegovačka štampa (1918-1941)*. Sarajevo: Nezavisna unija profesionalnih novinara Bosne i Hercegovine, Soroš Media Centar.

Antonić, Zdravko. 1979. *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*. Knj. 1, *Revolucionarni radnički pokret u Tuzli do 1941*. Tuzla: Odbor za ediciju "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", Univerzal.

Antonić, Zdravko, Ismet Mujezinović. 1987. *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*. Tuzla: Odbor za ediciju „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, Univerzal.

Avramovski Živko, Stojan Kesić, Vuk Vinaver. 1980. *Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919-1979*. Tom I, Beograd: Narodna knjiga, Institut za savremenu istoriju.

Babić, Nikola. 1971. "Vrijeme Husinske epopeje", *Odjek*, Sarajevo : *Odjek*, str. 1-15.

Babić, Nikola. 1968. "Radnička štampa u Bosni i Hercegovini do 1941. kao istorijski izvor". *Prilozi za istoriju radničkog pokreta*, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 633-642.

Bećirović, Denis. 2010. "Prilog proučavanju kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca". *Historijska traganja*, Sarajevo : Institut za istoriju, str. 49-68.

Bjelajac, Mile. 1988. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*. Beograd: Narodna knjiga.

Brčić, Rafael. 1961. "Dokumenti o štrajku rudarskih radnika u Bosni i Hercegovini 1920. godine". *Bibliotekarstvo*, Sarajevo: Društvo bibliotekara Bosne i Hercegovine, str. 67-75.

Brčić, Rafael. 1961. "Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini 1920. godine". *Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta*, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 29-54.

Brčić, Rafael. 1972. "Štrajk rudara u Bosni i Hercegovini 1920-1921. godine" U: *Drugi kongres KPJ. Materijali sa simpozija održanog 22. i 23. VI 1970. povodom 50-godišnjice Drugog (Vukovarskog) kongresa KPJ 1920*. Ur. Krnić, Zdravko. Slavonski brod: Historijski institut Slavonije, str. 25-36.

Brkljača Seka. 2009. "Neke karakteristike integracijskih procesa Bosne i Hercegovine u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviju". *Historijska traganja*, Sarajevo : Institut za istoriju, str. 137-182.

Brkljača, Seka. 2006. "Stanovnici bosanskohercegovačkih gradova (1918-1941. godine)". Prilozi instituta za istoriju, Sarajevo : Institut za istoriju, str. 61-104.

Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje. 1984. Đuro Đaković – život i djelo : materijali sa Znanstvenog skupa održanog 24. i 25. travnja 1979. u Slav. Brodu, i s Okrogle mize u Mariboru, 11. lipnja 1979, povodom 50-godišnjice pogibije Đure Đakovića i Nikole Hećimovića. Ur. Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje. Slavonski Brod: Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje.

Cigeljević, Anto. 1975. Husinski rudari. Beograd: Četvrti jul.

Čekić, Smail. 2003. Revolucionarni rad KPJ u Vojsci Kraljevine Jugoslavije. Sarajevo: Kult.

Čulinović, Ferdo. 1961. Jugoslavija između dva rata. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Đukić, Branko. 1982. "Husinska buna u savremenoj jugoslovenskoj istoriografiji". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 103-112.

Đukić, Branko. 1982. "Neki aspekti tumačenja događaja u Tuzli za vrijeme husinske bune". Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 99-102.

Engelsfeld, Neda. 1972. "Rad Kluba komunističkih poslanika u Plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920 i siječnju 1921)". Radovi Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, str. 181-262.

Gajić, Dejan. 1951. Generalni štrajk 1919, Beograd: Narodni univerzitet.

Grbelja, Tonči. 1975. "Položaj i akcije radništva na tuzlanskom području 1920. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 39-55.

Grbelja, Tonči. 1972. "Pregled štrajkačkih pokreta rudarskih radnika Kreke do izbijanja Prvog svjetskog rata". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 97-108.

Grbelja, Tonči. 1973. "Prvomajska proslava u tuzlanskom bazenu 1919. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 17-27.

Grbelja, Tonči. 1978. "Prvomajske proslave na području tuzlanskog rudarskog bazena 1921-1928. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 31-39.

Grbelja, Tonči. 1982. "Štrajk rudara u mostarskom ugljenokopu 1920. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 27-38.

Grbelja, Tonči. 1975. "Učešće tuzlanskih solarskih radnika u naprednom radničkom pokretu". U: Dvadeset godina industrijske proizvodnje soli u Tuzli. Ur. Buljugić, Suad. Tuzla: Fabrika soli Tuzla, str. 125-155.

Hadžibegović, Ilijas, Ibrahim Karabegović, Nedim Šarac i dr. 1990. Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine I. Sarajevo: Institut za istoriju; Oslobođenje.

Hadžibegović, Ilijas. 2007. "Socijalna struktura Slovenaca u BiH od sredine XIX stoljeća do 1991. godine". Prilozi instituta za istoriju. Sarajevo: Institut za istoriju, str. 135-178.

Hadžirović, Ahmed. 1978. Sindikalni pokret u Kraljevini Jugoslaviji 1919-1941. Beograd: Rad.

Hadžirović, Ahmed. 1972. "Štrajkovi radnika u Bosni i Hercegovini 1919-1920.". Prilozi za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 105-156.

Hadžirović, Ahmed. 1982. "Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine pred generalni štrajk rudara 1920. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 9-16.

Hamzić Omer. 2012. "Uloga takozvane Narodne garde u gušenju Husinske bune". Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Društvo Arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, str. 175-184.

Hoare, Marko Atila. 2013. The Bosnian Muslims in the Second World War: A History. New York: Oxford University Press.

Idrizović, Muris. 1971. Hronologija radničkog pokreta Bosne i Hercegovine do 1941. godine. Sarajevo: Svjetlost: Institut za istoriju radničkog pokreta.

Isović Kasim. 1962. "Struktura i funkcionisanje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1918. do 1924. godine". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, str. 13-69.

Jalimam, Salih. 2007. "Prilozi historiji Kaznenog zavoda u Zenici (1886-1945)". Društvena istraživanja, Zenica: Pravni fakultet Univerziteta, str. 71-108.

Jalimam, Salih. 2008. Kazniona: knjiga o zeničkom zatvoru. Zenica: Vrijeme.

Kakić, Ksenija. 1968/1969. "Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1919. i 1920. godine". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, str. 159-177.

Karabegović, Ibrahim. 1966. "Glas slobode od 1909-1929. godine i njegov značaj za proučavanje istorije radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini". Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 27-74.

Karabegović, Ibrahim. 1970. "Rascjep u bosansko-hercegovačkom radničkom pokretu 1919-1921. i posljedice rascjepa". U: Radnička klasa i KPJ u borbi za socijalizam u Bosni i Hercegovini. Ur. Đurđev, Branislav. Sarajevo: ANUBiH, str. 97-142.

Karabegović, Ibrahim. 1973. Radnički pokret Bosne i Hercegovine između revolucionarne i reformističke orijentacije (1909-1929). Sarajevo: Svjetlost.

Карабеговић, Ибрахим. 1979. "Дјелатност Туре Ђаковића у радничком покрету у Босни и Херцеговини од 1905 до 1921.". Прилози института за историју у Сарајеву, Сарајево: Институт за историју, стр. 11-20.

Kulenović, Salih. 1973. "Etnološka ispitivanja u selu Husino". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 55-68.

Lekić, Bogoljub. 1982. "Neki aspekti tumačenja događaja u Tuzli za vrijeme Husinske bune". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 99-102.

Madžar, Božo. 1982. "Izvori za proučavanje pokreta rudara BiH 1919-1920". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 113-119.

Madžar, Božo. 1988. "Husinska buna". U: Enciklopedija Jugoslavije. (5 tom JANj-HRV). Ur. Sirotković, Jakov. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža".

Marković, Dragan i Ristović Ljubiša. 1969. Politička suđenja – veliki sudski procesi komunistima u staroj Jugoslaviji 1919-1941. Beograd: Partizanske staze.

Milenković, Toma. 1982. "Akcije izvršnog odbora centralnog radničkog pokreta Sindikalnog vijeća Jugoslavije i radničke komore iz Beograda u vezi sa generalnim štrajkom rudara Bosne i Hercegovine, decembra 1920. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 55-77.

Милорадовић, Горан. 2004. Карантин за идеје – Логори за изолацију "сумњивих елемената" у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1919-1922. Београд: Институт за савремену историју.

Modronja, Fadil. 1974/5. "Majski štrajkovi bosanskohercegovačkih rudara 1919. godine". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, str. 141-151.

Nedimović, Uroš. 1965. "Radnički pokret u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 1921. godine". Prilozi za istoriju radničkog pokreta. Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, str. 55-96.

Nikolić, Mara. 60. godišnjica štrajka rudara Bosne i Hercegovine i Husinske bune. Tuzla : Univerzal, 1981.

Omerdić, Mehmed. 1982. "Neke specifičnosti razvoja radničkog pokreta tuzlanskog područja do generalnog štrajka i Husinske bune". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 17-26.

Omerović, Enes. S. 2009. „Elementi represije u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu”. Historijska traganja, Sarajevo: Institut za historiju, str. 183-213.

Omerović, Enes. S. 2015. Političko nasilje u Bosni i Hercegovini: (1918-1921). Sarajevo: Institut za historiju.

Omerović, Enes. S. 2019. Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918-1941). Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za historiju.

Pašić, Dževad. 1980. "Štrajk rudara Kreke i oružani otpor na Husinu 1920.". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 7-23.

Perić, Nataša, Saneta Adrović i Hatidža Fetahagić. 2010. Husinska buna 1920-2010. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona, Muzej Istočne Bosne Tuzla.

Petranović, Branko. 1981. Istorija Jugoslavije 1918-1978. Beograd: Nolit.

Petrović, Ljubomir. 2006. "Percepcije i teorije represije Kraljevine SHS 1918-1929.". Istorija 20. veka, Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 27-50.

Petrović, Ljubomir. 2005. "Elementi represivne prakse u Kraljevini SHS 1918-1929.". Istorija 20. veka, Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 27-42.

Petrović, Ljubomir. 2003. "Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929.". Istorija 20. veka, Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 21-37.

Ribar, Ivan. 1967. Stara Jugoslavija i komunizam. Zakoni, sudovi, zatvori i logori u staroj Jugoslaviji protiv komunista. Zagreb: Novinska izdavačka kuća Stvarnost.

Salihspahić, Muhamed. 1957. „Prilog istoriji radničkog pokreta u Kreki“. Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 39-45.

Stirplovšek, Miroslav. 1982. "Povezanost štrajka rudara u Sloveniji i Bosni i Hercegovini 1920. godine". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, str. 39-53.

Šehić, Nusret. 1991. Bosna i Hercegovina 1918-1925. Sarajevo: Institut za istoriju.

Šeremet, Vahida. 2012. "Asim Šeremet u Husinskoj buni – prilog proučavanju Husinske bune". Gračanički glasnik, Gračanica: Monos, str. 106-109.

Шехић, Нусрет. 1986. "Превирања на селу и у радничком покрету у Босни и Херцеговини поткрај првог свјетског рата и у првој години новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца". Прилози Института за историју, Сарајево: Институт за историју, стр. 131-176.

Tadić, Katica. 1970/1971. "Prilog pitanju cenzure u Bosni i Hercegovini 1919-1920. godine". Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, str. 397-409.

Tadić, Katica. 1982. "Građanska štampa o generalnom štrajku i Husinskoj buni". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 87-97.

Tomić, Stojan. 1982. "Politološke i sociološke dimenzije Husinske bune". Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, Tuzla: Muzej Istočne Bosne, str. 79-85.

Vujatović, Jovan. 1955. Husinska buna. Sarajevo: Narodna prosvjeta.

Zovko, Ljubomir, 2010. "Bosna i Hercegovina u vrijeme stvaranja Kraljevine SHS 1918. godine". U: Mustafa Imamović: 45 godina naučnog i publicističkog rada. Ur. Duranović, Amir. Sarajevo/Gradačac: Institut za istoriju, str. 327-341.

Ђукић, Бранко и Ђиновић, Слободан. 1958. Хусинска буна. Београд: Рад.

Online izvori

Ministarstvo pravde Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. 1922. „Transkript presude Trailu Periću“. prema: Arhiv Jugoslavije, fond 63, fascikla 7, 7, 1922. <http://www.smrtnakazna.rs/sr-latn-rs/Osudjenik.aspx?id=527> (pristupljeno: 1.8.2020)

Ministarstvo pravde Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. 1922. „Transkript presude Juri Kerošević“. prema: Arhiv Jugoslavije, fond 63, F-7-7-1922 <http://www.smrtnakazna.rs/Osudjenik/tabid/109/id/828/language/sr-Latn-RS/Default.aspx> (pristupljeno: 1.8.2020)

Dodatno

Burcke, Peter. 1990. The French Historical Revolution: The "Annales" School 1929-1989. Cambridge: Polity Press.

Berk, Piter. 2002. Istorija i društvena teorija. Beograd: Equilibrium.

Kamberović, Husnija. i dr. 2009. Pola stoljeća Instituta za istoriju. Sarajevo: Institut za istoriju.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

331.109.3:622(497.6)"1920"
94:[331.109.3:622(497.6)"1920"

HUSINSKA buna : proizvodnja revolucionarnog subjekta / Damir Arsenijević ... [et al.]. -
Tuzla : Rosa-Luxemburg-Stiftung SEE, 2021. - 118 str. ; 21 cm. - (Edicija Buna)

Bibliografija uz sve radove ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-8577-0-7

1. Arsenijević, Damir

COBISS.BH-ID 43782150



“Danas su riječi Jure Keroševića, koji je amblem Husinske bune i radničke borbe za oslobođenje i pravdu, pronašle svog adresata u nama stotinu godina nakon Husinske bune – gdje je god kapitalizam tu je zaostalost i divljaštvo.

Teorijski i organizacijski zalag Husinske bune za borbu protiv zaostalosti i divljaštva kapitalizma nalazimo u materijalizaciji društvene emocije **solidarnosti** kroz **afirmaciju pobune** kao načina oslobođenja od fašističkog nasilja, kroz artikulaciju i izgradnju **revolucionarnog subjekta**, kao i kroz promišljanje i ostvarivanje **proleterske pravde.**”

Damir Arsenijević

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**

Rosa-Luxemburg-Stiftung
Gesellschaftsanalyse und politische Bildung e.V.
- Ured u Bosni i Hercegovini